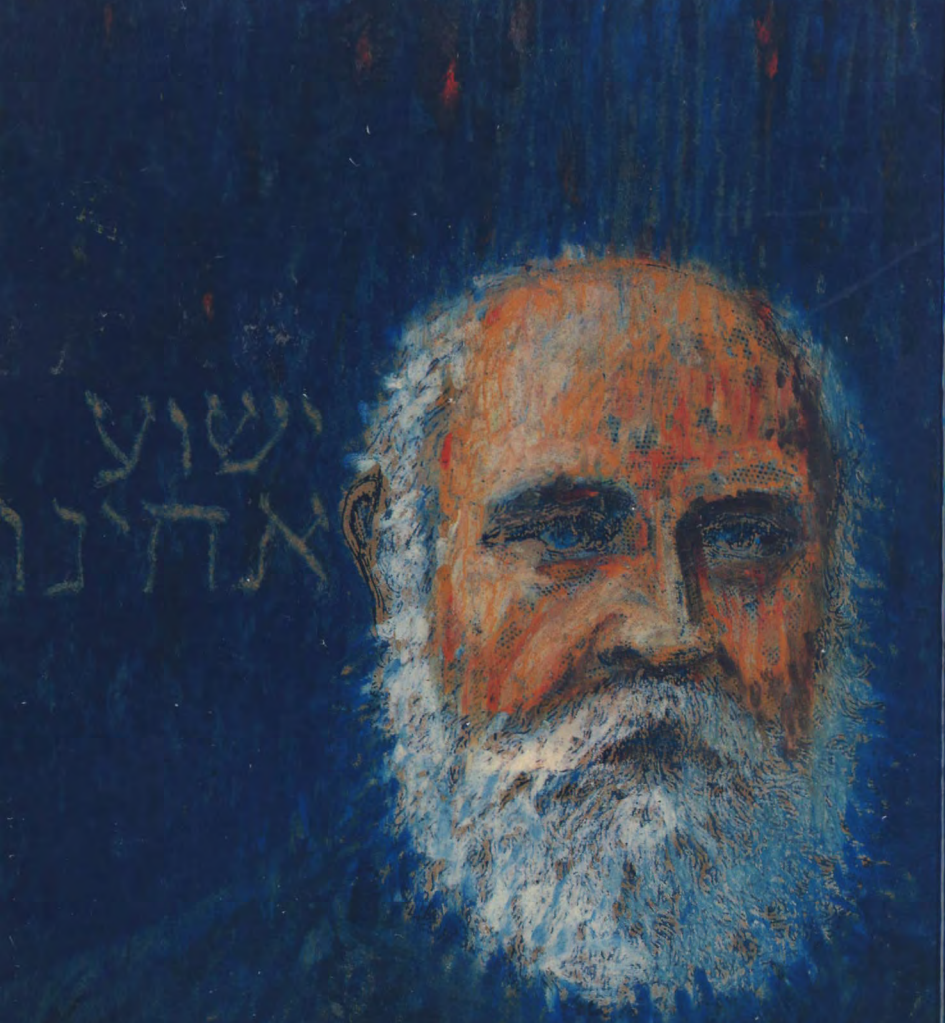

יוסף רבינוביץ'

ותנועת

בני ישראל בני ברית חדשה

קאי קייד-האנסן

יוסף רבינוביץ' ותנועת בני ישראל בני ברית חדשה

קאי קייר־האנסן

עברית: אורנה גרינמן
עריכה: שושן דניאלסון

מרכז כספרי, ירושלים, 1998

Joseph Rabinowitz and the Messianic Movement
by Kai Kjaer-Hansen

מהדורה זו היא גרסה מקוצרת של המהדורה האנגלית,
שיצאה לאור על ידי Handsel Press Ltd, סקוטלנד,
בשיתוף עם Wm. B. Eardmans Publishing Co., ארה"ב, 1995.
הגרסה המקורית כוללת ביבליוגרפיה מלאה ומראי מקום.

הגרסה העברית מבוססת על תקציר שנכתב באנגלית
על ידי ברגר פטרסון ושון אוסבורן, עבור מרכז כספרי, ירושלים.

© 1998. כל הזכויות שמורות לקאי קייר־האנסן.

כל הציטוטים מהברית החדשה מוצגים מתרגום דעליטש.

תוכן העניינים

מבוא	5
פרק א: תופעה יוצאת דופן	7
פרק ב: המסע לארץ הקודש, 1882	11
פרק ג: קורות חייו של רבינוביץ' עד 1882	19
פרק ד: פגישה ראשונה עם פאלטין ו-13, ההנחות, 1883	29
פרק ה: התנועה הולכת ומתגבשת, 1884	37
פרק ו: התנועה המשיחית בקישינב, תחילת 1885	45
פרק ז: התוכניות למסע והטבילה בגרמניה, 1885	51
פרק ח: השקפות תיאולוגיות עיקריות, 1884-1885	57
פרק ט: "אחינו ישוע" והמפתח לארץ הקודש	71
פרק י: העימות עם פאלטין	75
פרק יא: סאמרוויל הול, בית התפילה, הליטורגיה והחסידים	85
פרק יב: ענייני כספים	93
פרק יג: מסעותיו של רבינוביץ' בחו"ל	97
פרק יד: משימות עיקריות בקישינב	103
פרק טו: אחת הדרשות של רבינוביץ'	107
פרק טז: פרויקטים של השנים האחרונות	115
פרק יז: מותו של רבינוביץ', 1899	121
פרק יח: העבודה בקישינב אחרי מות רבינוביץ'	125
פרק יט: המשמעות בימינו	135

מבוא

זהו ספר על יוסף רבינוביץ', יהודי רוסי שנסע ב-1882 לפלשתינה כדי לבדוק אם ניתן להקים בה ישוב יהודי. הוא שב לרוסיה עם אמונה חדשה: ישוע הוא אחיהם ומשיחם של היהודים.

ב-15 השנה האחרונות של המאה ה-19 שמע כל מי שהיה לו עניין בישוע ובעם ישראל על רבינוביץ' והתנועה המשיחית שעמד בראשה. לאחר מותו ב-1899 פחת העניין ברבינוביץ', אבל הוא מעולם לא נשכח, ושמו נכלל בתולדות היהדות-המשיחית. הדיווחים השונים בעניינו לוקים בחסר ואינם אובייקטיביים או ביקורתיים במיוחד.

ובכל זאת, כדאי לערוך היכרות עימו, כי לשאלות שהוא התחבט בהן בתור יהודי המאמין בישוע עדיין לא נמצאה תשובה מלאה. גם בימינו, היהודים שמאמינים בישוע, בין שהם קוראים לעצמם יהודים-נוצרים ובין שהם קוראים לעצמם יהודים-משיחיים או יהודים מאמינים, מתלבטים בבעיות דור-מות. חלק מהנושאים שמטרידים את אותם יהודים מעטים שמאמינים היום בישוע המשיח ניתן להגדיר בעזרת סיפורו של רבינוביץ'. גם למאבק שמשי-חיים מקרב הגויים נרתמו אליו לפני כמאה שנה יש מסר עבורנו היום. זאת, כמובן, בתנאי שנהיה מוכנים ללמוד מההיסטוריה. המפגש עם רבינוביץ' יכול לשפוך אור על חלק מהבעיות שגם המאמינים הראשונים התמודדו איתן. הם היו יהודים, וכך גם ישוע.

השתדלתי לתאר את רבינוביץ' כך שכל מי שמתחבט בשאלה של ישוע ועם ישראל יוכל להיעזר בכך, ולא רק קבוצה כזו או אחרת. אני מאמין שנתקשה למצוא בימינו מישהו שיזדהה עם כל עמדותיו של רבינוביץ', שכן אין לי ספק שבתחומים שונים הוא חשב ופעל בהתאם לרוח התקופה שבה חי. הנסיבות הפוליטיות בימיו מנעו ממנו ללכת קדימה עם מפעלו, ובכל זאת מרתק ללמוד על מאבקו להקמת קהילה יהודית-נוצרית עצמאית. עיקרי השקפותיו הם מלאי אתגר, ואליהם נוכל להתייחס.

הגירסה האנגלית של מהדורה זו מבוססת על מחקר עצמאי שעשיתי בעזרת מקורות שונים שעוסקים ברבינוביץ'. המהדורה העברית היא גירסה מקוצרת, ואינה כוללת ביבליוגרפיה ומראי מקום. השתדלתי ליצור כאן מסמך קולח ונוח לקריאה גם למי שמתקשה לקרוא מחקר אקדמי. משום כך לא נצמדתי בצורה נוקשה למהלך הכרונולוגי של האירועים. פירוש הדבר שפה ושם חזרתי על אותו עניין מספר פעמים, ואני מקווה שהדבר לא יהיה לטורח על הקורא.

בעניין התארוך המדויק של האירועים השונים המתועדים בספר זה: עד 1917 השתמשו ברוסיה בלוח הישן (היוליאני), בניגוד למה שהיה מקובל בארצות רבות שכבר ב-1582 החלו להשתמש בלוח החדש (הגריגוריאני). לכן מדי פעם מופיעים בגוף הטקסט שני תאריכים, למשל 24 בדצמבר/5 בינואר. במקרה כזה, התאריך הימני הוא על פי הלוח היוליאני (כי, כאמור, זה הלוח שהיה נהוג אז ברוסיה), והשמאלי הוא על פי הלוח האירופאי. מקורות שונים שנעזרנו בהם לא תמיד מציינים בבירור איזה לוח שימש אותם.

רק כשהאות (י) מופיעה אחרי תאריך מסוים פירוש הדבר שתאריך זה מבוסס בוודאות על הלוח היוליאני. הסימון (י?) פירושו שלא ברור לפי איזה לוח נקבע אותו תאריך. כעיקרון, יש להוסיף 12 ימים ללוח היוליאני כדי לקבוע את התאריך הגריגוריאני.

ב-1888 העיד רבינוביץ' על עצמו: "שני נושאים מעסיקים אותי יותר מכל: האחד - האדון ישוע המשיח, השני - עם ישראל".
כשביקר בלונדון ב-1889 אמר:

דומה מעמדי לזה של אדם המפליג באונייה שהחלה לטבוע על כל אנשי צוותה. כל הטובעים מנסים לחפש קרקע מוצקה כדי להי-נצל. לפתע מוצא אחד מהם את הסלע ונאחז בו בחוזקה. הוא קורא לכל השאר, שעדיין נאבקים בגלי הים, להצטרף אליו. ולא לה שנימצאים רחוק ממנו ואינם שומעים את קולו הוא מנסה לאותות בדרכים אחרות - בעזרת מקל או דגל - כדי שיבואו אליו, אל הסלע.

ופה אני עומד. רוסיה היא הים הגדול, היהודים הם האנשים שהיו על האונייה שטבעה. והיות שבחסד אלוהים עומדות רגלי על הסלע (שהוא ישוע), אני מנסה לעשות את מה שעשה הניצול שסיפרתי עליו. אני קורא לאחי הטובעים ומסמן להם לבוא אל הסלע.

איך הגיע רבינוביץ' עצמו אל ה"סלע" ואיך "אותות" לאָחיו היהודים - אלה הם הנושאים העיקריים שעליהם אספר בספר זה. ואם נמשיך עם המשל: מן הראוי לבדוק גם את חלקם של המאמינים הגויים ב"מבצע הצלה" זה. היות שלמעלה ממאה שנה חלפו מאז שהתנועה המשיחית קמה לתחייה בראשות רבינוביץ', נראה שהגיעה השעה לטפל ביהודי המעניין הזה - שהאמין בישוע ואף טבע את הביטוי "ישוע אחינו".

היום - כמאה שנה אחרי מותו - שוב יש בעירו של רבינוביץ', קישינב, יהודים המאמינים בישוע.

קאי קייר־האנסן

מאי 1997

תופעה יוצאת דופן

המסע לפלשתינה בשנת 1882 היווה נקודת מפנה בחייו של היהודי יוסף רבינוביץ'. כששב לעיר מולדתו קישינב, בירת בסרביה שבדרום-מערב רוסיה, היה אדם חדש. לפחות כך תיאר זאת בעצמו בשלב מאוחר יותר. על הר הזיתים בירושלים גילה רבינוביץ' תגלית שאין שנייה לה: ישוע הוא המשיח, מלך ישראל. הוא אחיהם של היהודים ולכן גם הפתרון לבעיה היהודית. מאוחר יותר, מאמינים במערב שמו לב לביטוי שרבינוביץ' הרבה להשתמש בו מלכתחילה - "אחינו ישוע". היו שהגדירו אותו כ"מבריק". אחרים ראו בו, במידה כזו או אחרת של צדק, את המוטו או הסיסמה של התנועה שהקים רבינוביץ'.

רבינוביץ' והתנועה המשיחית משכו תשומת לב רבה. הממסד הרוסי נאלץ לתחליט כיצד יתייחס לתנועה, בגלל בקשות שונות שהגיש רבינוביץ' ושדרשו את אישור השלטונות. העיתונות היהודית הגיבה בחריפות ל"כפירה" שלו וראתה בו מטורף או שוטה. אבל בקרב הארגונים השונים שעסקו בבישור לעם היהודי ופעלו באותה עת באירופה, היו הרבה משיחיים-גויים שציפו ממנו לגדולות. שפע של מילים נכתבו עליו ועל תנועתו בעיתונים ובכתבי העת שראו אור מטעם אותם ארגונים, וכך התפשטו במהירות הידיעות אודות רבינוביץ' ותנועתו המשיחית.

ציפיות עצומות

בינואר 1885 נאמר בכתב העת של ארגון נורבגי שעסק בבישור לישראל: "בכל העולם הנוצרי, בכל מקום שהלב פועם לטובת ישראל, ניפאות עינינו אל תנועה יוצאת דופן זו. היא מזכירה לנו את הקהילה הראשונה". רועה קהילה מדנמרק כתב ב-1886 שהוא בטוח שהתנועה מהווה "ציון דרך בתולדות הקהילה הכלל-עולמית", וכי אין ספק שהשפעתה היא ארוכת טווח. לדבריו, המטרה שהציב רבינוביץ' לעצמו "תואמת את נבואות התנ"ך, והדרך להגשמת מטרה זו היא ללא דופי. משום כך הוא [רבינוביץ'] יכול לסמוך על האהבה והתפילות של כל מי ששותף לו באהבה שרחש שאול השליח לעם ישראל".

גם פרופסור פרנץ דעליטש מלייפציג השמיע התבטאויות מעין אלה. הוא

שימש אז כיו"ר הסוכנות המרכזית של הלותרנים, ששמה לה למטרה לבשר ליהודים ולנוצרים כאחד, וגם כיו"ר המכון היהודי בלייפציג - מרכז בעל שם שהכשיר את האנשים שנשלחו לבשר ליהודים. דעליטש התפרסם בין השאר בזכות התרגום של הברית החדשה לעברית (מפעל שהושלם ב-1877). לא תהיה זו הגזמה לומר שדעליטש זכה להערכה יותר מכל אדם אחר באותם ימים בקרב כל הארגונים האירופאיים שבישרו ליהודים.

ב-1884 פירסם דעליטש את המסמכים הראשונים שתיעדו את פעילות תנועתו של רבינוביץ'. דעליטש ראה בתנועה תופעה מיוחדת בתולדות הקה"ל, שכן בעיניו היא בישרה את ישועת כל עם ישראל ונתפסה כ"פרי פעולתה של רוח הקודש". התופעה שימחה אותו מאוד, כך סיפר ב-1885. הוא מצא אצל רבינוביץ' דפוסי מחשבה והרגלים שכמעט לא באו לידי ביטוי בקרב היהודים מאז ימי השליחים. בביתו של רבינוביץ' בקישינב נוסדה קהילה שהפכה ל"נווה מדבר", ושם קיבלו היהודים את ישוע המשיח והתאהבו באישורו. תו. "האביב הגיע, השמש מפציעה, השמים נפתחים!" תיאר דעליטש את פני הדברים.

הוא לא חסך מילים גם בהקדמה שכתב לאוטוביוגרפיה של רבינוביץ'. "יוסף רבינוביץ' הוא כוכב ברקיע ההיסטוריה של עמו", כתב דעליטש והוסיף: "ישמור אלוהים את הכוכב הזה במסלול הנכון".

דעליטש, שתמך ברבינוביץ' (עד יום מותו ב-1890), שאל ב-1885 אם יעמוד האיש במשימה ויהיה הרפורמטור - מתקן הדת - של עמו. היו מי שלקחו את דבריו אלה והפכו זאת לעובדה כשהציגו את רבינוביץ' כרפורמטור יהודי. ה-Jewish Herald, למשל, העיתון של ה"חברה הבריטית" (British Society), תיאר את התנועה כרפורמציה. הפרסומים הראשונים שהופיעו בעיתון בעניין זה זכו לכותרת: "תנועה משיחית יוצאת דופן [קמה] בקרב היהודים בדרום רוסיה".

בכתב העת של ארגון מיסיונרי אחר בבריטניה, Mildmay Mission, תואר רבינוביץ' כ"אדם יוצא דופן, שאלוהים יעד אותו למלא תפקיד חשוב בתולדות עמו". א' ספיר, יהודי-משיחי שחי באנגליה והיה פעיל בתנועה של רבינוביץ' מראשית דרכה, תיאר אותו כ"מבשר בשליחות אלוהים". צ' א' שוֹנְבֶּרגר, שהכריז את הבשורה בקרב יהודי וינה והיה אחד מדובריו של רבינוביץ', תיאר אותו כ"כלי נבחר ורב-עוצמה, המשמש בידי האדון להכרזת הבשורה בקרב יהודי רוסיה". רועה הקהילה פ' הרמן מבול, שבהרבה נקודות עקרוניות הסתייג מרבינוביץ', אמר ש"הוא [רבינוביץ'] מטיף שנשלח מטעם אלוהים. מימי שאול השליח לא ידע איש איך להכריז את הבשורה בעוצמה לעם היהודי כמו שעושה זאת רבינוביץ'". שמואל ווילקינסון מ-Mildmay Mission קשווה ב-1897 את רבינוביץ' למטיף המפורסם ספורג'אן, בשל דרכו ללוות את דבריו בסיפורים ומשלים.

גם א' ונטיאנר, יהודי-משיחי מהונגריה שתמך ברבינוביץ', לא חסך בתשבות. ב-1888 כתב: "רבינוביץ' איננו רועה קהילה! עבורנו הוא כמו שאו

השליה - בראש ובראשונה ליהודים, אבל (כפי שללא ספק נראה בעתיד) גם ליוונים". א' גורדון, רועה קהילה אמריקני, פגש את רבינוביץ' באמריקה ב-1893 וסיפר שמיד חשב על הנביא ישעיהו ועל הנביאים האחרים בתנ"ך. נוכל להמשיך ולצטט עוד הרבה דברי שבח שנאמרו על רבינוביץ' והתנועה המשיחית שהקים בדרום רוסיה. יש האומרים שאלה הן הגזמות, וכהוכחה מספרים מה עלה בגורלה של התנועה לאחר מות רבינוביץ' ב-1899. אבל שפע דברי השבח שנאמרו עליו מעידים שרבים ראו בתנועה "תופעה יוצאת דופן". רבינוביץ' עצמו הבין את חשיבות מפעלו ואף דיבר על כך (ר' מבוא). יחד עם זאת סירב להיקרא "מורה" או "רפורמטור", והעדיף להיקרא "אח ליהודים". לדעתו, בעיותיהם של היהודים נבעו מכך שאינם מכירים בישוע כאחיהם ואינם מזהים אותו כמשיח שלהם. לכן ראה זאת כמשימתו העיקרית לספר להם על כך. משימה זו באה לידי ביטוי כבר בדרשה הראשונה שלו, אבל היות שהממסד לא התיר לו להקים קהילה, לא זכה רבינוביץ' לשמש כרועה קהילה במלוא מובן המילה. ו' פאבר, עוזרו של דעליטש, ציין בדו"ח שכתב ב-1895 שלדעתו, הדרשות של רבינוביץ' השפיעו על היהודים יותר מהדרשות של כל יהודי-משיחי אחר בעולם.

מאז הדרשה הראשונה ועד יום מותו קיווה רבינוביץ' שבאמצעותו יראו עוד יהודים בישוע את משיחם, בלי שיצטרכו לוותר על זהותם היהודית. ב-1887 הוא נאם באסיפה שהתקיימה בלונדון ואמר את הדברים הבאים:

נוצרים רבים אינם מאמינים שהיהודי יכול להיוושע. הם חושבים ש[רוחו של] היהודי מתה במידה כזו שאין סיכוי שתחיה עוד. זוהי טעות איומה, וניתן להמחיש אותה בעזרת הסיפור על החייל שנחשב למת.

לאחר אחד הקרבות שניטשו במהלך מלחמת רוסיה-טורקיה יצאו שתי יחידות לאסוף את הפצועים וההרוגים. אחת היחידות אספה 150 הרוגים. מפקד היחידה רשם נתון זה והורה לחייליו לחפור קבר לכולם. כשבאו החיילים להניח את הגופות בקבר, גילו שאחד מהם חי. "רחמו עליו!" הוא צעק, "אני לא מת. אני חי!" אבל המפקד השיב: "מצטער, הייתי שמח להציל אותך אבל אתה מופיע כבר ברשימת המתים. אתה חייב להיקבר".

כך מתייחסים תיאולוגים רבים לעם היהודי. לטענתם, "העם הייחודי מת. הוא לעולם לא ישוב לאלוהיו או לארצו ולכן יש לקבור אותו". אבל היהודים לא מתו, הם עדיין חיים. וכשהמשיח יעיר את רוחם - הם יתנו חיים לעולם שמת.

רבינוביץ' התעקש על כך שיהודי המאמין בישוע המשיח אינו צריך לוותר על זהותו היהודית. היה זה רעיון חדש באותם ימים, ורבינוביץ' הפיץ אותו באמצעות עלונים ומאמרים שפירסם בעיתונות הרוסית והמערבית.

הידיעות מתפשטות במהירות

דיווחים שונים ששרדו מאותם ימים יוצרים את הרושם שרבינוביץ' הצהיר בפומבי על אמונתו בישוע מיד עם שובו מפלשתינה ב-1882. האמת היא שלא כך היה. רבינוביץ' לא מיהר לדבר על כך ברבים, אם כי הרשה לחדשות בדבר אמונתו לדלוף החוצה. בהמשך נראה שרק בשלהי שנת 1883 יצר רבינוביץ' את הקשר הראשון שלו עם מאמין בישוע, עם ר' פאלטין, הכומר הלוטרני בקישינב.

בעקבות צעד זה התעורר פולמוס בעניין בכתבי העת היהודיים ובעיתונות הרוסית. במארס 1884 נערך בקישינב כינוס ובו השתתפו ר' פאבר ונציגים של "החברה הבריטית". בראשית קיץ 1884 הוציא דעליטש לאור את המסמכים הראשונים בגרמנית, ובסתיו אותה שנה הם החלו להופיע באנגלית. מאמר שפורסם בעיתון The Times ב-23.8.1884 תרם במיוחד לפרסום שמו של רבינוביץ' מחוץ לחוגי הארגונים שבישרו בקרב היהודים. כמו כן סוקר סיפורו של רבינוביץ' ב-Jewish Chronicle.

בפברואר 1885 סיפר ה-Jewish Herald שהתנועה בבסרביה "זוכה לתשומת לב ברחבי העולם כולו". "מונחים לפנינו עיתונים אנגליים, גרמניים, צרפתיים, איטלקיים ואמריקנים, [עיתונים] חילוניים ודתיים, יהודים ונוצרים, בעד ונגד - וכולם מתעניינים בתנועה במידה כזו או אחרת..."

המסע לארץ הקודש, 1882

הסיפור על המפנה שחל בחייו של רבינוביץ' היה פופולרי ביותר בסוף המאה ה-19. היו בו כל המרכיבים הדרושים לסיפור טוב. את מה שקרה לרבינוביץ' במסעו לפלשתינה ב-1882 נקנה "נקודת מפנה", פשוט משום שלא מצאנו ביטוי טוב יותר. גם בני דורו השתמשו במושג זה כשסיפרו את סיפורו של רבינוביץ' ואכן, מדובר בתפנית שחלה בחייו. עלינו לציין שתוכן אמונתו החדשה עדיין לא גובש אז במלואו, בניגוד לחלק מהסיפורים שהתהלכו אודותיו. רבינוביץ' לא הפסיק לראות את עצמו כיהודי. די. הוא גם לא חיפש הזדמנויות להכריז בראש חוצות על המפנה שחל בחייו. להיפך, נראה שיותר מכל הקדיש את זמנו ללימוד מעמיק של הברית החדשה, ובמשך תקופה מסוימת סיפר על אמונתו החדשה רק במסגרות מצומצמות. ככל הנראה, רבינוביץ' עצמו יצר לפעמים רושם ששב מירושלים לקישינב עם דיעה מגובשת לגבי אמונתו החדשה והשליחות שנקרא לה. במכתב שכתב בספטמבר 1884 הבהיר שדעתו בעניין נתגבשה רק אחרי המסע.

מאז שדרכה כף רגלי בירושלים, עיר הקודש, וראיתי את המקום שבו דקרו אותו [את ישוע], פקח האדון את עיני וראיתי בתורה, בנביאים ובתהילים את דבר הישועה. טעמתי חלק קטן מן הסוד, הסוד שלצערי הרב עדיין נסתר מעיניהם של אחי היהודים.

כעשר שנים מאוחר יותר, ב-1893, כתב:

המסע הזה היה האמצעי ששימש לישועתי. שם, על הר הזיתים, גיליתי את מי שעליו סיפרו משה והנביאים - את ישוע המשיח. רק אז מצאתי מנוחה אמיתית לנפשי. כששבתי מירושלים לרוסיה הייתי אדם חדש. יצאתי לדרכי בשליחותם של היהודים וחזרתי כשליח אליהם מטעם ישוע המשיח, כדי להעיד בקרב גדולים וקטנים על האחד שנצלב וקם לתחייה - המשיח האמיתי שלנו.

ב-1896, במהלך ביקורו בסקוטלנד, אמר רבינוביץ':

כשעמדתי על הר הזיתים נגלה לי אדון החיים - ישוע המשיח - כמשיח אלוהים, וכשירדתי מההר חשתי שנפשי התעוררה לחיים. הגעתי לכלל הכרה שיש לי חלק באלוהים חיים, בספר חי ובעם חי. מאז אני משוכנע עמוקות שאלוהים איננו אלוהי המתים כי

אם אלוהי החיים, שהרי "כולם חיים לו" (לוקס כ' 38).

שבתי לרוסיה כבריאה חדשה. התחלתי לספר לאָחי ולשכני על מה שגיליתי, בתקווה שגם הם יגלו זאת. באותה עת לא היה לי מושג על מה שקורה בקהילות הגויים ברחבי העולם. לא חשתי צורך בהנחיות שלהן כי את ההנחיות שלי קיבלתי מהרב הראשי - מישוע המשיח בכבודו ובעצמו. יחד עם זאת נשאתי עיניים אל הקהילות בכבוד ובידידות, כילד קטן שבעיניו כל אדם מופר הוא דוד. [בשלב מסוים], כשראיתי שיש לי כל כך הרבה דודים, חשתי שאני זקוק לאחים - כי ככל שגדלתי בדעת ישוע המשיח פחתה ערגתי לחסותם של דודים וגדלה כמיהתי לאהבה של אחים, במיוחד לאחר שאָחי בבשר נטשו ודחו אותי.

כמובן שאיש לא ציפה שרבינוביץ' יתעד כל פרט ופרט במפנה שחל בחייו, אבל אין ספק שבשני הציטוטים האחרונים הוא פישט מאוד את השתלשלות העניינים. המציאות היתה הרבה יותר מורכבת, ובדיקת הפרטים בהחלט יכולה לשפוך אור חדש על הסיפור כולו.

רבינוביץ' יוצא מביתו

בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-19 שררה מתיחות בקרב יהודי רוסיה. במארכס 1881 נרצח הצאר אלכסנדר השני וכשעלה לשלטון יורשו, אלכסנדר השלישי, החמיר מצבם של היהודים. מה-15 באפריל 1881 ועד סוף אפריל 1882 התחוללו פוגרומים בכל דרום-מערב רוסיה. ב-20 באפריל 1881 התחולל פוגרום גם בקייסנב. לא היו כל עדויות למעשי רצח, בניגוד לפוגרום של 1903 (ר' פרקים ו, יח), אבל לא היו אלה אפיזודות חולפות כמו הפוגרומים שעברו על יהודי אודסה ב-1825, 1841 ו-1871. "התקנות הזמניות" ("חוקי מאי") שנחקקו ב-3 במאי 1882 שמו קץ לפוגרומים אלה, באופן זמני לפחות. ההגנה שסיפק המשטר גבתה מהיהודים מחיר גבוה, שכן התקנות הזמניות אסרו על יהודי רוסיה להתיישב מחוץ לכפרים, אלא אם היה זה ביישוב חקלאי. כמו כן נאסר עליהם לעסוק במסחר בימי ראשון, בחגים נוצריים וכדומה.

על רקע זה אין כל פלא שהרעיונות הציוניים קיבלו תנופה חדשה, במיוחד בקרב הצעירים. תנועת "חובבי ציון" קמה במטרה לעודד עלייה לפלשתינה, ואכן, ב-1882 יצא לישראל גל העלייה הראשון. באותה שנה נוסדה בארץ המושבה היהודית הראשונה - ראשון לציון. יהודים אחרים ברוסיה חיפשו ארץ "מובטחת" אחרת, כלומר ארה"ב. מה-1 ביולי 1881 ועד ה-30 ביוני 1882 היגרו לאמריקה למעלה מ-17,000 יהודים מרוסיה. רבינוביץ' התנגד לתופעה כבר לפני שיצא לפלשתינה. הוא המשיך אותה לסוס פצוע בגבו שמנסה לברוח מהזבובים הרוחשים סביב הפצע, וטען שהסוס בעצם לוקח איתו במנוסתו את אויביו הטורדניים.

פלשתינה קסמה לרבינוביץ'. הוא יצא לבדוק אם העלייה אליה יכולה להוות פתרון לבעיה היהודית, ואת מסעו החל באפריל 1882. עורך כתב העת היהודי "המליץ" קיבל ממנו מכתב שנשלח מקונסטנטינופול (קושטא דאז) ב-18/6 במאי. ב-24 ביוני/5 ביולי שב רבינוביץ' לקישינב. בהנחה שקיבל אש-רת כניסה לפלשתינה ב-18 במאי ועזב מיד את קונסטנטינופול, יוצא ששהה בפלשתינה פחות מחודש ימים. אם כך, סביר להניח שיצא את קישינב במחצית השנייה של אפריל 1882, וכאמור - שב אליה עד ה-5 ביולי. האם המסע לפלשתינה היה רשמי? מדברים שאמר רבינוביץ' ב-1893 (והציטטנו קודם) משתמע שהוא נשלח מטעם היהודים. גם על פי עדות שמיעה של הנאום שנשא בלייפציג ב-1887 נראה שרבינוביץ' יצא לפלשתינה כדי לבדוק את תנאי המחיה בה, וכי עשה זאת בשליחות היהודים. אבל למרבה הפלא, ממאמר ששלח ל"המליץ" (נשלח מקישינב ב-27 ליוני/8 ביולי 1882), עולה שהוא בעצם מתכחש לכך שנשלח מטעם היהודים בקישינב. לדבריו, נסע באופן פרטי, בברכת ידידי הקרובים. בכל אופן, הבעיות שבהן נתקל רבינוביץ' החלו עוד כשהיה בדרך לפלש-תינה.

בדרך לפלשתינה

רבינוביץ' יצא לדרכו מצויד במכתבי המלצה שנועדו לקבוצות בעלות הש-פעה בפלשתינה. תחילה פנה לכיוון צפון-מערב, אל בוקובינה וגליציה. שם התייעץ עם פעילי עלייה שונים. הוא ביקר גם את הרבי המפורסם מקאדי-גורה שלא יכול היה לתמוך במפעלו.

משם המשיך לקונסטנטינופול ופגש קבוצת יהודים שעשתה את דרכה לפלשתינה. הם התעכבו בקונסטנטינופול משום שהשלטונות העותומאניים, כך סיפר רבינוביץ', לא סיפקו להם את אשרות הכניסה הנחוצות. כמו כן היה עליו לגבש דיעה בקשר לסקר לורנס אוליפנט, גוי ציוני שפרש ב-1867 מבית הלורדים הבריטי כדי ללמוד מיסטיקה. ב-1879 הכריז אוליפנט על עצמו כעל דובר היישוב היהודי בגלעד (עבר הירדן המזרחי). העניין שגילה בתנועה הציונית הושפע מחיבתו למיסטיקה ומשאיפתו לשפר את התנאים הכלכליים והתרבותיים באותם אזורים במזרח התיכון שהיו בשליטת האימפריה הער-תומאנית, וזאת כדי להבטיח שלום באירופה. סקר אוליפנט יצר קשר עם "חובבי ציון" ברוסיה וברומניה וניסה להשפיע על הסולטן, שישב בקונסטנ-טינופול.

רבינוביץ' לא תמך באוליפנט. במכתב ששלח ב-18/6 במאי תקף אותו בחריפות והבהיר חד-משמעית שבניגוד לדיעה הרווחת, לאוליפנט אין השפעה על הסולטן ועל שריו. כמו כן ידע רבינוביץ' שלאוליפנט אין כל כסף לעזרה. "בר כוכבא האנגלי הוא בעצם בר כוזיבא", טען רבינוביץ'. הממשלה העותומאנית לא נתנה אשרות עלייה לארץ ישראל ורבינוביץ' האמין שעל

המסר שלו להגיע לכל מי שמתעניין בעלייה: לא מספיק שהארץ טובה, יש לזכור שהממשלה העותומאנית "מחזיקה במפתחות לשעריה של פלשתינה, שבינתיים עומדת בשימונה".

התנגדותו של רבינוביץ' לאוליפנט עוררה בהלה ברוסיה בקרב אלה שחשבו על עלייה. בכמה כתבות שהתפרסמו ב"המליץ" נמתחה ביקורת על רבינוביץ', ובזמן שהיה בפלשתינה התחולל סביבו ויכוח לוהט, אם כי לו עצמו לא היה על כך כל מושג. כשדרכה רגלו על אדמת ארץ הקודש הוא לא ידע דבר על הוויכוח שעורר המכתב ששלח במהלך מסעו. הדבר נודע לו רק כששב לקישינב, ורבינוביץ' התקשה להסתיר את אכזבתו מכך שעורכי "המליץ" יצאו נגדו בעניין זה. מכל מקום, סביר להניח שבסוף מאי 1882 הגיע רבינוביץ' ליפו.

המפגש עם פלשתינה

אפילו יפו איכזבה את רבינוביץ'. בניגוד לשמה היא נראתה לו כאחת הערים המזוהמות ביותר שראה מעודו. גם פגישתו עם ועדת הקליטה, שמודעותיה הופיעו בכל העיתונים היהודיים, לא היתה מוצלחת במיוחד. בניסיונותיה של הוועדה להביא יהודים רבים ככל האפשר לפלשתינה הוא לא ראה יותר מאשר עניין אישי כלכלי. לדבריו היתה זו תרמית.

די היה בחוויות ראשונות אלה כדי לשכנע אותו שעלייה לפלשתינה לא תפתור את בעיותיהם של יהודי רוסיה, אבל הוא המשיך במסעו לירושלים כדי "למלא את השליחות למרות הכל". בשלב זה התלווה אליו מזכירו של משה מונטיפיורי. בירושלים התחזק ברבינוביץ' הרושם הראשוני לגבי תנאי החיים העלובים של יהודי פלשתינה.

המוסלמים, כך סיפר רבינוביץ' ב-1887, הפגינו בוז עמוק כלפי היהודים ודיכאו אותם בכל דרך אפשרית. ביום שישי בערב, עם כניסת השבת, הגיע לכותל המערבי, שם נאספו היהודים לתפילה. הוא היה עד לכך שהיהודים אינם יכולים אפילו לבכות ליד הכותל בלי שהמוסלמים יתנכלו להם. בתנאים כאלה לא ראה רבינוביץ' איך יוכלו היהודים להתיישב בפלשתינה בשלום. יש לציין שמסקנותיו הפסימיות לגבי עליית יהודי רוסיה לפלשתינה לא מנעה מרבים מהם לעלות. כך, למשל, הקבוצה שפגש בקונסטנטינופול במאי הגיעה לפלשתינה בסתיו 1882. מנגד היו יהודים שהסכימו עם דעתו של רבינוביץ' בעניין, בלי להרגיש שהם יהודים "רעים". בכל אופן, האכזבות שנחל רבינוביץ' בפלשתינה הובילו אותו לתגלית חדשה: ישוע הוא מלך היהודים.

רבינוביץ' על הר הזיתים

"על הר הזיתים מצאתי את ישוע", סיפר רבינוביץ' לוונטיאנר ב-1887, אבל באוטוביוגרפיה שלו, שראתה אור באותה שנה, לא הזכיר משום מה את

הר הזיתים ואת מה שהתרחש שם.

השמטת מידע זה עוררה את רוגזו של דעליטש. כשרבינוביץ' יצא ללייפציג ב-1887 לא עלה על דעתו להרחיב את החלק האחרון באוטוביוגרפיה ולעדכן אותה בעניין הישועה שלו על הר הזיתים, אבל הוא לא נמנע מלספר את סיפורו בעל פה. באסיפה שהתקיימה בלונדון ב-11 בינואר 1887 סיפר רבינוביץ' כיצד נושע: אחרי הדברים שראה בכותל המערבי חשב על הנאמר בדברי הימים ב' ל"ו 14-16, ובמיוחד על המילים האחרונות באותו קטע: "עַד לַאִין מְרַפָּא".

מילים אלה מופיעות בפרק האחרון של הספר האחרון בתנ"ך. כמו אור שהאיר בשמים הבין רבינוביץ' לפתע שסיבלות היהודים ושיממונה של פלשתינה הם תוצאה של הדחייה העקשנית של המשיח, שהרי רק בו ניתן למצוא מְרַפָּא. דברים אלה מלמדים שרבינוביץ' התמצא במידה כזו או אחרת בברית החדשה.

המאמר שחושף מידע זה התבסס כנראה על הדברים שאמר רבינוביץ' עצמו בהיותו בלונדון, ומשאיר מספר פרטים מעורפלים. בנקודה זו איננו מהלכים באפילה מוחלטת, בעיקר בזכות דיווח על אסיפה שהתקיימה בלייפציג ב-13 בפברואר 1887. באסיפה זו נכנע רבינוביץ' לדרישה שהציבו בפניו כל הנוכחים. הם דרשו פה אחד שיספר את השתלשלות העניינים שהובילה להקמת התנועה המשיחית בדרום רוסיה.

רבינוביץ' ניאות וסיפר על אכזבתו מפלשתינה וגם על החוויה שחווה על הר הזיתים. ערב אחד, כך סיפר, יצא להר הזיתים לפני שקיעת החמה והת-יישב במורד ההר, ליד גת שמנים. הוא היה מלא מחשבות נוגות על מצבו הנואש של עמו. ואז...

לפתע, כברק, חדר לליבו פסוק שקרא בברית החדשה כ-15 שנה קודם לכן אבל לא חשב עליו עד אז: "אם הבן יעשה אתכם בני חורין, חופשים באמת תהיו" (יוחנן ח' 36). באותו רגע כבשה האמת את ליבו - ישוע הוא המלך, המשיח, ורק הוא יכול להושיע את עם ישראל. נסער כולו שב רבינוביץ' למקום שבו התאכסן, לקח את הברית החדשה ותחל לקרוא בה. כשקרא את בשורת יוחנן הלם בו הפסוק הבא: "בלעדי לא תוכלון עֲשׂוֹת מאומה" (יוחנן ט"ו 5). כך פקח אלוהי צבאות את עיניו לראות את אור הבשורה. מאז הפכו המילים "ישוע אחינו" לסיסמה שלו, ואיתה הוא שב לרוסיה.

אבל כאמור, מילים אלה מקורן בעדות שמיעה. סביר להניח שהן מתארות די במדויק את רגע ישועתו של רבינוביץ'. דיווח זה מתאר ישועה פתאומית ובלתי צפויה. יחד עם זאת יש לשים לב לכך שרבינוביץ' החזיק באמתחתו את הברית החדשה, ולכן נתמקד עכשיו בעובדה זו.

הברית החדשה באמתחתו של רבינוביץ'

אין ספק שרבינוביץ' לקח איתו למסע מהדורה עברית של הברית החדשה. יתכן שהיה זה עותק שקיבל מחבר בשנות ה-50 של המאה ה-19 (ר' פרק ג). לפי מספר מקורות הוא לקח את הברית החדשה יחד עם עוד "ספרי הדרכה", כדי ללמוד על אתרים הקדושים לנצרות. איננו יודעים מי נתן לו עצה זו, אבל סביר להניח שיהודי כרבינוביץ', שנמנה עם זרם ההשכלה, קיבל עצה בעניין מיהודי אחר. העובדה שרבינוביץ' נשא באמתחתו עותק של הברית החדשה אינה מעידה בהכרח שכבר אז העסיקו אותו מחשבות משיחיות. בכל אופן, קשה לדעת בוודאות מה גרם לו להצטייד בברית החדשה בצאתו למסע. בכמה הספדים ותיאורים מאוחרים מתואר רבינוביץ' כיהודי שחיפש את האמת וכמי שביקר במקומות הקדושים לנצרות בהדרגת הברית החדשה. אדם בריטי שכתב ב-1899 דברים לזיכרו סיפר שרבינוביץ' הסתובב עם הברית החדשה בכיסו ושלא פתח אותה עד שהגיע להר הזיתים. או, כמו שכתוב במקום אחר, "הוא הוציא את הברית החדשה, וכשקרא - והוא נמצא באותם מקומות קדושים שישוע התהלך בהם - היה משוכנע שימצא פה את האמת".

תמונה שהודפסה בפברואר 1886 מתארת את ישועתו של רבינוביץ' ורומזת שנשא באמתחתו את הברית החדשה. ברור שהתמונה מנסה לקשר את הישור עה שלו עם הקריאה בברית החדשה. היות שתמונה איננה קומיקס שאפשר לצייר בו את ההתרחשויות בזו אחר זו, יש לדחוס לתוכה את כל הפרטים, ולכן הוכנסה גם הברית החדשה. בכל אופן, רוב הסימנים מראים שרבינוביץ' לא נשא את הברית החדשה לכל מקום שאליו הלך בירושלים. לכן יש מידה מסוימת של צדק ביחסנו הזהיר כלפי הדיווחים שמתארים את רבינוביץ' כעולה רגל המחפש את האמת. תיאורים אלה הם "קישוטים" דתיים משנים מאוחרות יותר.

אבל אין להסיק מכך שלברית החדשה לא היה כל חלק בישועתו של רבינוביץ'. יש מקורות המלמדים שרבינוביץ' קרא בה רק לעיתים רחוקות לפני שיצא למסעו. אחרים חושבים שהברית החדשה היתה מופרת לו כבר אז. נדון על כך בהרחבה בפרק הבא. השאלה שמתעוררת כאן היא אם רבינוביץ' הכיר את הברית החדשה לפני המסע יותר מכפי שהיה מוכן להודות בכך בפומבי. יש לציין שבנאומיו בלונדון ובלייפציג ב-1887 קמו שקרא בה כבר לפני שיצא לפלשתינה.

בכל מקרה אין ספק שלאחר המסע שלו לארץ הקודש רכש רבינוביץ' ידע רב בברית החדשה. הוא היה משוכנע שהפצתה בקרב יהודים וגויים כאחד תניב פירות טובים. ב-1883 הוא נתן לאחינו, שמואל רבינוביץ', עותק של הברית החדשה בעברית ואמר: "קרא בה ואל תיבהל מהשם ישוע". האחין נטבל ב-1885.

באסיפה שהתקיימה בלונדון ב-1887 אמר רבינוביץ':

כשיהודי שואל אותי מה עליו לעשות, באיזו דרך עליו ללכת, אני מציע לו לקרוא את הברית החדשה. אם הוא אומר לי: "כבר קראתי", אני אומר את מה שכל רופא היה אומר למטופל שמצבו הולך ומשתפר במהלך הטיפול התרופתי: "קח עוד בקבוק ועוד בקבוק ועוד אחד..." כך אני אומר ליהודי שהחטא הוא מחלתו: "קרא בברית החדשה שוב ושוב, עד שתגיע לתוצאה הרצויה".

תקוותיו הציוניות של רבינוביץ' התנפצו בארץ הקודש, אבל הוא המשיך לקוות שהעם היהודי ישוב לפלשתינה (ר' פרק ט). כששב לקישינב היתה לתקוותיו נטייה חברתית חזקה. הבעיה היהודית, לדעתו, לא יכלה להיפתר ללא "אחינו ישוע".

עוד נחזור לעניין זה, אך קודם נפרט את קורות חייו של רבינוביץ' עד 1882. אין זו מלאכה קשה, שכן רבינוביץ' עצמו סיפק תיאור מלא של חייו עד אז. את הנקודות העיקריות ניתן לאמת בעזרת מקורות יהודיים. בהקשר זה מעניינים במיוחד כל אותם מקורות שהביעו דיעה על רבינוביץ' ועל פעילותו לפני שיצא לפלשתינה, כלומר בראשית שנות ה-80 של המאה ה-19.

קורות חייו של רבינוביץ' עד 1882

ניתן לבדוק כמה מהטעונונים שמופיעים באוטוביוגרפיה של רבינוביץ' שכתבייתה נסתיימה ב-1886. למשל, מספר מאמרים פרי עטו פורסמו בכתבי עת יהודיים מכובדים, ומלמדים שזכה בהכרה מסוימת. בלקסיקון ביב-ליוגרפי שראה אור ב-1881 ושסוקר את הספרות היהודית באותה תקופה, כתב ס' ד' ליפה שרבינוביץ' הוא אוטודידקט, וש"כמה מאמרים [שלו] בעלי ערך... נדפסו, והם נותנים כבוד למחברם". בלקסיקון יש גם התייחסות לכתבה שלו שהופיעה ב"הבוקר אור" (על כך בהמשך). בביקורת הראשונה שהתפרסמה ב"המליץ" על דעתו השלילית של רבינוביץ' אודות אוליפנט (שאותה הביע במכתב ששלח במהלך מסעו, 18/6 במאי 1882), תואר רבינוביץ' כ"סופר חכם". משום כך עוררה דעתו על אוליפנט סערה. נעקוב אחר מהלך האירועים כפי שרבינוביץ' עצמו תיאר אותם, וראשית נתמקד במידע שהתפרסם אודותיו ב"המליץ". בהמשך נחזור לוויכוח שהת-עורר סביב דברים אלה (ר' פרק ד).

פרופיל של יהודי מכובד

עניינו של רבינוביץ' נדון בכותרת הראשית של "המליץ" ב-20 בינואר/1 בפברואר 1884. העורך, אלכסנדר זדרבאום, גינה את רבינוביץ' משום שלא סיפר לו על אמונתו החדשה, וקרא לו להודות בה בפומבי. זדרבאום ציין שהתהלכו שמועות על כך שלרבינוביץ' היו קשרים עם האמונה הלותרנית וכי סטה מן הדרך ומשך אחריו אחרים. כדי להימנע מגיבוב פרטים מיותרים אצטט כאן רק את הטעונונים הקשורים לענייננו: התקשינו להאמין שאדם כמוהו עשה זאת. אנחנו מכירים אותו זה 20 שנה, מאז שחי באורגייב. הוא מופר לנו כאדם הבקיא בתורה. הוא כותב ומדבר עברית ורוסית. הוא אוהב את בני עמו וקנאי לאמונתם ולהשכלתם. הוא אדם מלומד ומוסרי. כשחי בקייסנב, חברי הקהילה היהודית שם העריכו אותו מאוד.

אנשים רבים תמכו בהצעתו להקים חברה שתקדם את החקלאות בקרב יהודי בסרביה.
כשפרצו הפורגרומים הוא סיפר למקורביו על כוונותיו להתיישב בארץ ישראל.
הוא נסע לירושלים דרך קונסטנטינופול ויפו.
הוא הותקף ב"המליץ" בשל דעתו על אוליפנט, אך רבינוביץ' החזיק בדיעה זו בשל קנאתו לדתו ולעמו.

על רקע דברים אלה אין כל פלא שהעורך שאל: "מדוע עלינו להאמין שאיש כמוהו שינה את אמונתו בגילו המתקדם?" אחר כך הודה העורך שבהתחלה חשב שאכן מדובר בשמועות בלבד שהופצו על ידי מתנגדיו של רבינוביץ'.
בקרב היהודים המשכילים היה לרבינוביץ' שם טוב. הם רחשו לו הערכה רבה. לכן, מעבר להפתעה, יש סימנים המעידים על הכאב והמרירות שמילאו אותם כשנודע להם על אמונתו החדשה. בכל אופן, עבורנו מאשרים דברים אלה את הצמתים המרכזיים בחייו של רבינוביץ', כפי שהוא עצמו תיאר אותם באוטוביוגרפיה שלו.

מתוך האוטוביוגרפיה של רבינוביץ'

יוסף בן רבינוביץ' נולד ב-23/11 בספטמבר 1837 בקְסִינָה, עיירה קטנה בבסרביה. הוריו נולדו למשפחות רבנים ומכאן שם משפחתם, שפירושו "בן הרבי". אָמו נפטרה עליו בילדותו והמשפחה עזבה את העיירה, אבל יוסף נשאר בקְסִינָה וגדל בבית סבו מצד אמו, שהיה תומך נלהב של תנועת החסידי דת וגידל על ברכיה את הנכד. רבינוביץ' למד לאהוב את התורה, את התלמוד ואת הכתובים היהודיים האחרים. שלוש פעמים בשנה לקח אותו סבו אל רבי סאלמינה, הצדיק מנאסקוב. כשהיה בן שש כבר דילקס בעל פה את שיר השירים, ובגיל שבע ידע בעל פה את כל מסכת סוכות שבמשנה.

בשל גילו המופלג של הסב עבר רבינוביץ' בגיל 11 לאורגייב, לחסות סבתו מצד אביו. שם למד תלמוד אצל רב שקיבל בתמורה שכר נכבד, וכך נותר רבינוביץ' תחת השפעת החסידות. הוא הלך שבי אחריה ולא התעניין בשעשועים שעניינו את בני גילו. רבינוביץ' הצעיר התרחק מטיולים וממשחקים. כשהיה בן 15 החלו השדכנים לרקום תוכניות עבורו, וביולי 1853, חודשים ספורים לפני שמלאו לו 16 - התארס. על פי המסורת באותם ימים היתה החתונה אמורה להתקיים בתוך שלוש שנים. אבל בינתיים, כפי הנראה לקראת 1855, התודע רבינוביץ' לרעיונות מערב-אירופאיים שהגיעו אז לבסרביה. "המים האלה החלו לשכך בהדרגה את האש שבערה בליבי" - הלב שהיה להוט אחר החסידות. חוץ מזה, השלטונות הרוסיים דרשו כבר אז שכל ילד יהודי ילמד רוסית, וכך נחשף רבינוביץ' לעושר תרבותי שלא ידע על קיומו. גם כתביהם של משה מנדלסון ושל היהדות הרפורמית השפיעו עליו. מכתביו של מנדלסון למד רבינוביץ' על מהות החשיבה ההגיונית. הוא החל לקרוא ספרות יהודית

ופרשנויות בנות-זמנו, ואלה העירו אותו מהחלומות שטווה בהשפעת מוריו החסידים.

במילים אחרות, הנער החל להתרחק מהחסידות. תהליך זה התרחש כש-היה כבן 16-18. המגמות התרבותיות שרווחו אז באירופה והשפיעו על יהודים רבים ברוסיה לא פסחו גם על רבינוביץ'.

לפני נישואיו הזכיר רבינוביץ' את קשריו עם יחיאל הרשנזון, מומחה לתלמוד שחי בקשיניב והיה בקשר עם ה"משכילים". הוא עזר לרבינוביץ' להבין עד כמה עירפלה הקבלה את הפילוסופיה היהודית. "נפשי נכרכה יותר ויותר בנפשו של ידידי הרשנזון", כתב רבינוביץ'. "ימים ולילות ישבנו זה לצד זה באהבה, נחושים בדעתנו לחפש תורה שמיימית או אנושית ולהבהיר לעצמנו מהי הדרך האמיתית אל האושר".

באחד הימים הביא הרשנזון לרבינוביץ' עותק של תברית החדשה בעברית, שאותו קיבל מרועה קהילה בקשיניב. הרשנזון לקח את הספר כי רצה לראות מה לימד ישוע מנצרת וכדי לדעת במה מאמינים הנוצרים. הוא העביר את הספר לרבינוביץ' בצירוף ההערה: "מי יודע - אולי באמת עליו ניבאו הנביאים". כשכתב רבינוביץ' את האוטוביוגרפיה שלו, סיפר שאותו עותק של תברית החדשה עדיין נמצא ברשותו.

הקריאה בכתבים יהודיים שעוסקים בפילוסופיה של הדת, דבקתו בלימודי הרוסית והגרמנית וגם ידידותו עם הרשנזון, שבחוגים החסידיים נחשב לאדם פתוח בדעותיו - היו הגורמים לתהום שנפערה בין רבינוביץ' לבין מוריו החסידים. על רקע זה נאלץ רבינוביץ' לעזוב את אורגייב.

הוא שב לבית אביו שהתגורר אז בעיירה משקוביץ, שם למד פילוסופיות בנות-זמנו ומתח ביקורת על החסידות באוזני כל מי שרק נאות להקשיב לו. אביו לא עמד בדרכו. להיפך, הוא תמך בבנו בדרכו החדשה. עיני רבינוביץ' נפקחו לעולם הטבע שברא אלוהים. הוא אהב לראות את האיכרים מעבדים את אדמתם, ויצר קשרים עם סוחרים יהודים וגויים שהגיעו לעיירה כדי לקנות יין וטבק. "פרצתי את המעגל שהייתי שבוי בו עד אז. ראיתי שיש עוד שליחויות בעולם הזה, חוץ מלימוד והתמסרות להשערות עקרות".

ואז, ככל הנראה בדצמבר 1855, נישא רבינוביץ' לגולדה בת ה-17 ששודכה לו שנים מספר קודם לכן. הזוג הצעיר התגורר ב-18 החודשים הראשונים בבית הורי הכלה, כמקובל באותם ימים. כך שב רבינוביץ' לאורגייב, שאותה עזב רק זמן קצר קודם לכן. רבינוביץ' מספר על התקופה הזו שבמהלכה בילה את כל זמנו עם חברו הרשנזון, שגם התגורר באורגייב עם אשתו: "מלבד זאת הלכתי רק לבית המדרש, לתפילות הבוקר והערב". חשוב לציין שזוהי הפעם האחרונה ששמו של הרשנזון מופיע באוטוביוגרפיה, ושכלל לא מוזכרת העובדה שהיה נשוי לאחותו של רבינוביץ'. כמו כן אין כל רמז לכך שכאשר כתב רבינוביץ' את האוטוביוגרפיה שלו, הרשנזון כבר היה מאמין ותיק בישוע. על נקודות חשובות אלה נתעכב בהמשך.

זמן קצר לפני תום שנת הנישואים הראשונה נולד ולדימיר, בנם הבכור של

יוסף וגולדה רבינוביץ'. כאמור, שנה וחצי התגורר הזוג בבית הורי הכלה. אחר כך קנו חנות קטנה באורגייב והמשפחה עברה לגור בה. ב-1859 נשרפה החנות ששימשה להם כבית. "כל רכושי, הספרים, הרהיטים - הכל נפל טרף בידי השריפה..."

למרות הנסיבות הקשות ניסה רבינוביץ' להתמחות בשפה הרוסית וללמוד את החוקים של בסרביה ואורגייב במטרה לעבוד כעורך דין (אף על פי שלא היתה לו הכשרה רשמית לכך). כבר ב-1860 הגיע לעמדה מכובדת ויעץ לאנשי רבים. באותה תקופה גם שלח מאמרים לעיתונים יהודיים שיצאו לאור באודסה. הוא נחשב ל"ידיד העם היהודי", בין היתר משום שיזם את הקמתו של בית ספר לתלמוד תורה במטרה לאפשר לילדים יהודים ללמוד עברית ורוסית לצד תורה ותלמוד, "והכל ברוח הדרישות של ההשכלה באותם ימים", כפי שאמר. רבינוביץ' גם פעל לשיפור המוסר בקרב בני עמו ואף זכה להכרה בתחום זה. "סופרים ביקשו שאמליץ על ספריהם, מחברים בעלי דיעות ליברליות רצו לשתף איתי פעולה. הפעילות שלי למען רווחתם של היהודים זכתה להכרה מצד כל הזרמים, שכן לא הפליתי איש לרעה", העיד רבינוביץ' על עצמו.

בשנת 1866 הפך רבינוביץ' לבעליה של חנות מכולת גדולה. ב-1869 נבחר למועצת העיר אורגייב, ובעצם היה היהודי הראשון שנתמנה למשרה מעין זו. כמו כן היה חבר בוועדה שמינתה חברי מושבעים. הפעילות הפוליטית "עמדה במרכז העשור השלישי לחייו". על המטרה והחזון ששם לעצמו אמר רבינוביץ': "משאת נפשי הגדולה ביותר היא לראות את עמי האהוב חי באושר ברוסיה מולדתו".

לדעתו, האמצעי להגשמת מטרה זו היתה ה"השכלה". רבינוביץ' ציפה שרוח התקופה החדשה תשחרר את היהודים ותעניק להם זכויות אזרחיות וחברתיות שוות לאלה של בני העמים האחרים ברוסיה. "אבל", אמר רבינוביץ', "אמונתי בישועת ישראל באמצעות ההשכלה והרוח המודרנית נחלשה". הוא מנה מספר אירועים היסטוריים שניערו אותו: בתקופת נפוליאון השלישי שי הובסה צרפת על ידי גרמניה, על אף שהצרפתים "דגלו בהשכלה יותר מכל עם אחר". הוא גם מזכיר את רדיפות היהודים באודסה ב-1871, כשתושבי העיר הנוצריים עמדו מהצד והתבוננו בדממה בהתעללות שהשתוללה מכל עבר. "כבר אז היה לי ברור שההשכלה בשום אופן אינה יכולה להושיע את היהודים מיד אויביהם". יהודי אודסה היו הראשונים שהצטרפו לזרם ההשכלה, אך גם הראשונים שעמדו בסכנת השמדה. ולבסוף, רבינוביץ' טען שבמהלך פעילותו הפוליטית נוכח שהתושבים שומרים על יחסים טובים עם היהודים רק כל עוד הם יכולים להפיק מכך תועלת, נלא - הם דוחים אותם בבזוז. "עתידם של יהודי רוסיה התגלה לי קשמים המכוסים בעננים שחורים". בגלל השינוי בהשקפתו פרש רבינוביץ' מפעילותו הפוליטית באורגייב, וב-1871 יצא לקשיניב כדי "להתחיל בחיים חדשים".

בקשיניב עבד כעורך דין. ב-1872 נפטרה הצעירה שבארבע בנותיו ממחלת

הפולרה. בנו הבכור, ולדימיר, למד אז בקישינב בבית הספר היסודי. עבודתו של רבינוביץ' כיועץ משפטי עלתה יפה, וב-1873 היו לו די אמצעים כדי לבנות בית גדול. הוא עזר לאנשים לפתור בעיות משפטיות וכלכליות. כמו כן הקפיד לקרוא בביתו את כתבי הקודש ונתן שיעורים בעברית וברוסית. רק בשבתות ובחגים לקח רבינוביץ' חלק בפעילות של הקהילה היהודית. בכל שבת נפגשו בביתו אנשי תרבות תושבי קישינב כדי לשמוע את דעותיו בענייני דת ופילוסופיה, וגם כדי להתעדכן בחדשות מהעולם היהודי.

באותה תקופה - תחילת שנות ה-70 של המאה ה-19 - החל רבינוביץ' לכתוב באופן קבוע בכמה כתבי עת יהודיים שיצאו לאור בסנט פטרסבורג, ביניהם "המליץ". מאמריו דנו בצרכים הרוחניים והפוליטיים של יהודי בסרביה. גם המלחמה בין סרביה ובולגריה לטורקיה השפיעה על מצבם של היהודים. ב-1878, אחרי סרביה ובולגריה קיבלו את עצמאותן, החל רבינוביץ' לקוות שגם עם ישראל יקבל את עצמאותו.

ב-1878 הוא כתב מאמר ארוך שפורסם ב-1879 בכתב העת היהודי "הבוקר אורי". במאמר זה טען שיש לשפר את מוסד הרבנות, נלא - לא יחול שיפור במצבם של היהודים. במאמרים אחרים הציע דרכים שונות לעורר ביהודים עניין בחקלאות. הוא הרבה להרצות בנושא ולקח חלק בהקמת אגודה שהכילה תוכנית סיוע ליהודים עניים שרצו לעסוק בחקלאות.

בשנות ה-70 הגיע רבינוביץ' למסקנה שאין די במחשבות ובדיבורים, וכי יש צורך במעשים. הוא אמר שהיהודים הם, באופן כללי, "עשירים במילים אך דלים במעשים". במסגרת מאבקו בנסיבות שהיו מנת חלקם של יהודים שנפלו קורבן לאטימות ואדישות, פירסם רבינוביץ' מאמרים ב"המליץ", בתקווה שגם יהודים שחיים במקומות רחוקים יחקו את מפעלו ויעודדו עי' סוק בחקלאות. בשלב מסוים שב רבינוביץ' לקחת חלק בחיי הדת. הוא היה מעורב בהקמת אולם תפילה יפהפה בקישינב, שמקהלת זמרים מוכשרים שרה בקביעות באסיפות שהתקיימו בו ותרמה רבות לאווירה החגיגית. "כל דבר חסר טעם וכל מה שעלול היה לפגוע במישהו או במשהו - הוצא מאסיפות אלה". רבינוביץ' נהנה ממעמד בכיר למדי בקהילה זו.

ב-1874 וב-1876 נולדו לו עוד שני בנים - דוד ונתן.

ההערה האחרונה שמופיעה באוטוביוגרפיה של רבינוביץ' לגבי היהודים היא שאינם טובים במסחר, בניגוד למה שהם מעידים על עצמם. הוא דן בכך גם במאמר שהתפרסם ב"המליץ" ב-1880.

לסיכום, רבינוביץ' מזכיר באוטוביוגרפיה שלו אירועים שונים הקשורים בהתעוררות התנועה המשיחית בדרום רוסיה. הוא "עמל קשות" כדי למצוא "מענה לשאלה היהודית", וזאת בעקבות שלושה אירועים שאותם הוא מפרט בקצרה: מותו של "הצאר הצדיק אלכסנדר השני" (1881), הפגרומים שפרצו במחוזות שונים של רוסיה (1881-1882), וז'נוסתם של היהודים הנרדפים לאמריקה ולפלשתינה. רבינוביץ' לא נתן הסברים על אירועים אלה, כי אם המשיך ואמר: "התרחשויות אלה עזרו לי להכיר, בסופו של דבר, את מי

שמשו והנביאים מעידים עליו - ישוע מנצרת - שאמר על עצמו, 'לזה נולדתי ולזה באתי בעולם, להעיד לאמת' (יוחנן י"ח 37). ועכשיו אני מודה שהוא אדוניי ואלוהיי.

רבינוביץ' הניח את עטו, נשא את עיניו אל היושב במרומים ושאל אותו אם לנצח יזעף על עמו. הוא ביקש לשמוע שאלוהים מבטיח שלום לעמו ולכל המאמינים בו, ולסיום הביע את ביטחונו בכך שקרוב ה' ליראיו. עד כאן על האוטוביוגרפיה של רבינוביץ'. לא קשה למצוא בה את הנקודות העיקריות בחייו, מה גם שיש להן סימוכין בדברים שכתב עורך "המליץ" בתחילת 1884.

דרכו המפותלת של היהודי המשכיל והמכובד

אין ספק שעוד לפני המסע לפלשתינה נחשב רבינוביץ' ליהודי משכיל ומכובד. כל החוגים ביהדות שהתנגדו לו, התנגדו גם ליהודים משכילים אחרים שנטשו את הדרך שעליה חונכו - החסידות או היהדות החרדית. בהערה שהוסיף עורך "המליץ" לאחד ממאמריו של רבינוביץ' שהתפרסם ב-1880, הוא הביע אומנם את התנגדותו להשקפותיו, אבל תיאר אותו כ"כותב אהוב... אדם מבין... סופר משכיל ו...מלומד". נהגו לקרוא לרבינוביץ' "רב" על אף שלא הוסמך לרבנות. רבינוביץ' עצמו הבהיר שלא עבר כל בחינות הסמכה ולא למד בשום מוסד ציבורי מופר.

כותבים שונים שמתחו ביקורת על המאמר ששלח מקונסטנטינופול בכל זאת כינו אותו "רב", אבל רבינוביץ' לא שימש מעולם בתפקיד זה באופן רשמי, לא לפני 1882 וגם לא אחר כך. מקור בריטי שככל הנראה שמע את הדברים מפי רבינוביץ' עצמו סיפר ב-1887 שקמיו של רבינוביץ' רצה שחתנו יהיה רבי. אבל רבינוביץ' לא היה רב ותיאורו בכתב העת של הכנסייה הסקו-טית החופשית כ"רב רוסי לשעבר" אינו נכון. מקורות משיחיים שונים כינו אותו לפעמים "הרבי המשיחי". "מתייחסים אליו כאל רבי, אך כזה שמלמד מה שהוא רוצה", העיר א' נ' סאמרוויל ברשימות שכתב כשביקר בקישינב ב-1888. רבינוביץ' גם לא הוסמך כרועה קהילה.

ההתרחקות של רבינוביץ' מהחסידות והתקרבותו להשכלה יכולות להיחשב כציון הדרך הראשון במפנה שחל בחייו. אחר כך ניסה לשפר את מצבם של יהודי רוסיה בכל מיני דרכים. הדברים שכתב מאוחר יותר על התקוות והאכזבות שידע במהלך ניסיונות אלה נשמעים כנים ולפעמים אפילו תמימים, בעיקר באוזניו של קורא מתקופה מאוחרת יותר. אחת מסגולותיו של רבינוביץ', שבאה שוב ושוב לידי ביטוי בחייו כמאמין בישוע, היתה פעילותו האינטנסיבית, גם כשנוכח שציפיותיו אינן מתממשות. תמיד חיפש דרכים חדשות. אחת הדוגמאות לכך היא המאמץ שהשקיע זמן קצר לפני מסעו לפלשתינה.

בנובמבר 1881 הגיש רבינוביץ' למושל בסרביה בקשה משותפת עם אָחיו

יענקל' (אפרים יעקב) ומאיר, להקים חווה חקלאית של יהודים. הם תיארו את תנאי החיים הקשים של יהודי בסרביה וציינו שרבים מהם מוכנים, בייאושם הרב, לנטוש את דת אבותיהם היקרה, ובהקשר זה גם הזכירו את "הברית הרוחנית-התנ"כית" שנוסדה באלזבתגרד (ר' בהמשך). יהודים אחרים שוקד לים לעזוב את מולדתם האהובה (רוסיה) ולהגר לאמריקה או לפלשתינה, הסבירו. זה היה הרקע לפנייתם של רבינוביץ' ואָחיו, שביקשו לקבל שטח של 4,370 דונם להקמת חווה חקלאית.

בתוכנית האגודה שייסדו האחים רבינוביץ' נאמר שהחווה תפעל באמצעות שיטות עיבוד מתקדמות ביותר. המטרה: שהיהודים יוכלו להתפרנס מהמשאבים הטבעיים שקיימים בארץ מולדתם. חיי השיתוף וחיי הדת שלהם ישמשו מופת ליהודים אחרים וילמדו שבהחלט אפשר לחיות חיי צנעה משורבים ביושר ויצירה.

תשובתם השלילית של השלטונות הגיעה ב-22 בפברואר/6 במארס 1882. זמן קצר אחר כך יצא רבינוביץ' לפלשתינה כדי לבדוק שם את האפשרויות להתיישבות יהודית. העובדה שהיו כאלה שראו בו "שליח מטעם", מעידה שלא חשדו שיצא לפלשתינה כדי לחפש בישוע המשיח את הפתרון ל"בעיה היהודית". לפני שנתייחס לגישתו של רבינוביץ' לנצרות לפני 1882, עלינו להתייחס בקצרה ליחסו למספר תנועות שקמו בשנות ה-80 הראשונות של המאה ה-19 וביקשו להנהיג רפורמות.

רבינוביץ' ותנועות יהודיות רפורמיות

ב-1880 הקים יעקב גורדין באלזבתגרד תנועה יהודית בשם "הברית הרוחנית-התנ"כית" אשר דחתה את היהדות שהתגבשה אחרי תקופת התנ"ך. גורדין ובני בריתו פירשו את התנ"ך על דרך ההיגיון וראו בו את הבסיס לניהול אורח חיים מוסרי. חברי התנועה התנגדו לכך שיהודים יעסקו במסחר, אך ראו בעבודת האדמה דרך לשיפור מצבם של יהודי רוסיה. במאמר שכתב גורדין ב-1881 הוא טען שתאווה הכסף של היהודים והעניין הרב שגילו במסחר הם הגורמים העיקריים לאנטישמיות בקרב הרוסים.

הביקורת שמתח רבינוביץ' על העניין שגילו היהודים בצבירת ממון והבקשה שהגיש להקמת חווה חקלאית תאמו את רעיונותיו של גורדין, אבל דברים מסוימים שכלל רבינוביץ' בבקשה מעידים שבעניין, התנועה שייסד גורדין כופרת בדת היקרה של האבות.

תנועה אחרת - "ישראל החדשה" - נוסדה באודסה ב-1881 על ידי יעקב פרילוקר. הוא מינה את עצמו לדובר של דת אוניברסלית המבטלת את ברית המילה ואת שמירת השבת. גם לתלמוד לא היתה בעיניו כל חשיבות. אין להוציא מכלל אפשרות שרבינוביץ' שמע על משנתו של פרילוקר עוד בטרם יצא לפלשתינה, ושגם ממנה שמר על מרחק.

הנצרות בעיני רבינוביץ' - עד 1882

כאמור, דעליטש התאכזב מכך שרבינוביץ' לא כלל באוטוביוגרפיה שלו מספיק פרטים על "התעוררות אמונתו המשיחית". בכלל, רבינוביץ' סיפק מעט מאוד פרטים על יחסו לנצרות עד 1882. האם לא היה דבר שלדעתו מן הראוי להזכירו באוטוביוגרפיה, מלבד העובדה שבהיותו נער קיבל עותק של הברית החדשה? ואולי דווקא היעדר המידע מרמז על ניסיון מכוון לטשטש פרטים אוטוביוגרפיים? מכל מקום, החומר שנמצא אינו מספק תשובה חד-משמעית לשאלות אלה.

יש בחומר זה ביטוי לשתי דיעות מנוגדות: האחת מדגישה שרבינוביץ' הגיע לאמונתו החדשה ללא סיוע מצד מיסיונרים נוצריים. כך חשבו דעליטש (בגרמניה) וא' ספיר (באנגליה) וגם ב-British Mildmay Mission. בגיליון של כתב העת The Christian שראה אור ב-1887, נכתב: "אף ארגון אינו יכול לטעון שהוא זה שהביא את רבינוביץ' לאמונה. היתה זו פעולה בלעדית של רוח הקודש". אמירה זו פוונה בעיקר ל"חברה הבריטית", שכן היו בשורותיה אנשים שחשבו אחרת. היא גם מרמזת על היריבות ששררה בין הארגונים הבריטיים השונים שעסקו בהכרזת הבשורה ליהודים, סביב עניינו של רבינוביץ' (ר' פרק ז).

הדיעה השנייה הועלתה במארכ 1884 על ידי ג' דאנלופ, מזכיר "החברה הבריטית" והנציג הראשון מטעם ארגון בריטי כלשהו שפגש את רבינוביץ'. הוא הכניס סדר בחוליות השונות בחיי רבינוביץ', שהובילו לישועתו. קודם כל הוא הזכיר את ביקורו של רבינוביץ' באודסה, "שם פגש מבשר מטעם 'החברה הבריטית' שערך לו היכרות עם המושיע, כפי שהוא מתואר בתנ"ך ובברית החדשה". החוליה השנייה, לדעת דאנלופ, היא "קישניב, שם נחשף רבינוביץ' לאווירה משיחית בזכות רועה הקהילה פאלטין וצאן מרעיתו... אילולא היה באודסה מבשר מטעם 'החברה הבריטית', ואילולא פעל בקישניב נציג של 'החברה הלונדונית' - הלא הוא פאלטין, יתכן שיוסף רבינוביץ' לא היה נושע". החוליה השלישית, לפי דאנלופ, היא מסעו של רבינוביץ' לישראל, "בעקבותיו באה לידתו הרוחנית והכרתו הפומבית במשיח".

גם לפאלטין, רועה הקהילה הלותרנית בקישניב, היתה גירסה משלו. הוא טען ש"שנים רבות קודם לכן" נתן למישהו בקישניב עותק של הברית החדשה. אתו איש העביר את הספר לרבינוביץ', שאז עוד התגורר באורגייב. פאלטין אינו מזכיר את שמו של האיש, אבל אין ספק שמדובר בהרשנזון. רבינוביץ' בחר בקפידה את המילים שבהן השתמש באוטוביוגרפיה שלו, כך שלא יתעורר חשד שהרשנזון פעל מטעם מיסיון נוצרי.

באוטוביוגרפיה אנו קוראים בין השאר על החברות הקרובה של רבינוביץ' והרשנזון, ולכן מפתיע שרבינוביץ' לא נתן אפילו רמז אחד לכך שהרשנזון היה נשוי לאחותו. היא נפטרה אומנם זמן קצר אחרי החתונה, אך בכל זאת הם היו גיסים. מוזר עוד יותר שרבינוביץ' לא טרח לציין שהרשנזון הגיע

לאמונה בישוע המשיח בתקופה שבה לדבריו שיגשגה החברות שלהם, תקופה שהיתה רוויה בהרבה שיחות נפש עמוקות של השניים. ברשימותיו לא נתן רבינוביץ' כל ביטוי לכך שבאמצע שנות ה-50 של המאה ה-19 נטבל הרשנזון ואפילו ניסה להקים קהילה יהודית-משיחית. רבינוביץ' גם לא ציין שבשנה שכתב את האוטוביוגרפיה שלו (1886) עבד הרשנזון במכון היהודי בלייפציג תחת שם בדוי - י' ז' ליכטנשטיין. היה זה בית ספר שהקים דעליטש, מתרגם האוטוביוגרפיה, ובו הוכשרו אנשים לעבודת הבשורה בקרב היהודים.

כאמור, בראשית שנות ה-50 של המאה ה-19 נחשף הרשנזון לאמונה בישוע. הוא אסף סביבו קומץ חברים ויחד למדו את הברית החדשה. ב-1855 הטביל הרשנזון את עצמו עם עוד מספר חברים, בנהר שליד יְסִי (נְשִׁי ברומניה של ימינו).

על רקע זה סביר להניח ששיחותיו של רבינוביץ' עם הרשנזון נסובו בין השאר גם על עניינים משיחיים. יתכן שרבינוביץ' היה בין החברים שלמדו עם הרשנזון את הברית החדשה. קשה להאמין שהרשנזון הגביל את דבריו ורק רמז על האפשרות שישוע הוא אכן משיח ישראל. ב-1890 כתב פ' גורדון שרבינוביץ' למד על הנצרות באמצעות גיסו. בקורות חייו של הרשנזון (ליכטנשטיין), שנכתבו ב-1912, נאמר שהרשנזון "מסר" לגיסו שהוא מאמין בישוע המשיח.

כל המידע הזה מבהיר שיש טעות בדיעה הרווחת, ולפיה רבינוביץ' כמעט לא ידע דבר על הנצרות לפני מסעו לארץ ישראל ב-1882. כחסידי ההשכלה אין ספק שידע משהו על האמונה הנוצרית, וכפי הנראה היו בחייו תקופות שבהן העסיק אותו העניין באופן קיומי. גם קשה להאמין שאמונתו החדשה של הרשנזון לא השפיעה עליו בכלל. כאשר טען מאוחר יותר שפסוק שקרא בברית החדשה 15 שנה קודם לכן פקח את עיניו כשעמד על הר הזיתים, ברור שהכיר את הברית החדשה. ואכן, לפי מספר מקורות מסתבר שרבינוביץ' הכיר את הברית החדשה כבר לפני 1882. מקורות אחרים, לעומת זאת, טר-ענים שהכיר אותה רק בצורה שטחית. ובאמת, בהשוואה ליסודיות שבה למה רבינוביץ' את הברית החדשה לאחר שובו מפלשתינה, ברור שקודם לכן הכיר אותה רק בצורה שטחית.

היות שרבינוביץ' לא היה מוכן לקשור את התנועה שהקים מאוחר יותר עם כנסייה או ארגון כלשהם, גם לא טרח לציין באוטוביוגרפיה שלו עד כמה הושפע מהרשנזון בשנות ה-50.

ואומנם, עוד לפני 1882 גילה רבינוביץ' עניין במשיחיות, אך קשה לומר שחיפש בישוע את הפתרון "לבעיה היהודית". גם לא ראו בו את מי ש"חיפש" פתרונות כאלה. הוא לא יצא לפלשתינה כדי למצוא את ישוע, וישועותו הפתיעה אותו ואת הסובבים אותו.

כשמדובר בתהליך ישועותו של אדם כלשהו, קשה לומר לאיזו חוליה בשרשרת, אם נשתמש בדימוי של ג' דאנלופ, היתה חשיבות גדולה יותר מהאחרות. אבל אין ספק שהרשנזון היה אחת החוליות החשובות בשרשרת

שהובילה לישועתו של רבינוביץ'. החברות העמוקה שלהם מבהירה שישועתו של רבינוביץ' לא באה לו בהפתעה גמורה, בניגוד לטענות שהשמיעו כמה אנשים, אבל אין בכך כדי להוכיח שתיכנן את מהלך ההתרחשויות בפלש-תינה. מאוחר יותר, כשהתפרסמו הדברים, הוכו חבריו היהודים (שהיו חלק מהחוג התרבותי שלו באותה תקופה) בתדהמה.

כששב רבינוביץ' מפלשתינה נודע לו שבנו הבכור נטבל בסנט פטרסבורג, שם גם למד. אין לנו כל מידע שמלמד אם רבינוביץ' ציפה לכך.

פגישה ראשונה עם פֶּאלטין

I-13 ההנחות, 1883

שלושה ימים לאחר שובו מפלשתינה, בתחילת יולי 1882, שלח רבינוביץ' מאמר ל"המליץ" (הוא שימש אז בתור כתב העיתון בקישינב), והביע את מורת רוחו מהביקורת הקשה שנמתחה עליו בשל הדברים שאמר על אוליפנט. על פניו ניתן היה לחשוב שרבינוביץ' לא הוסיף לכתוב אחר כך ב"המליץ" בגלל העלבון שחש, אבל בתוך שנה וחצי ידעו כל קוראי "המליץ" את הסיבה האמיתית לשתיקתו הממושכת של כתב "המליץ" בקישינב - רבינוביץ' שינה את אמונתו.

מעט מאוד מידע עומד לרשותנו לגבי הימים שחלפו מאז שובו של רבינוביץ' מפלשתינה ולפני שנפגש עם נציגים של ארגונים משיחיים שונים והצהיר בפומבי על אמונתו החדשה (סוף 1883). הפגישה עם פֶּאלטין, רועה הקהילה הלותרנית בקישינב, וניסוח 13 ההנחות, היו שני אירועים חשובים בחייו באותה שנה. אבל עוד בטרם הוזכר שמו בכתבי עת משיחיים במערב אירופה, פרץ ויכוח בעניינו בעיתונות היהודית-רוסית. הבה נסקור אותו בחטף.

תגובות ראשונות בעולם היהודי

כבר בסוף ינואר 1884 התקף עורך "המליץ" את ידידו רבינוביץ', שהועסק ככתב בעיתון (ר' פרק ג). העורך הגיב בעצם על מכתב שנשלח אליו, ושגם פורסם באותו גיליון. המכתב מתח ביקורת על קשריו של רבינוביץ' עם מיסיונרים לותרניים וטען שרבינוביץ' מפיץ בקנאות את התיאוריה המטופשת שלו, ולפיה יש לבעיה היהודית רק פתרון אחד - על היהודים לקבל על עצמם את תורתו של לותר. המכתב טען שרבינוביץ' וחבריו נפגשים עם רועה הקהילה הלותרנית בקישינב כדי לתכנן דרכים "להביא תחת כנפי המיסיון עד חמשת אלפים נפש". לפי דברי כתב המכתב, היהודים בקישינב התייחסו בבוז שקט לרבינוביץ', אם כי לצערו, לא כך קרה בערים אחרות בבסרביה. שם היכו דבריו של רבינוביץ' שורשים ואף נמצאו כאלה ששיתפו איתו פעולה. הכותב האנונימי טען שרבינוביץ' שינה את דתו בעקבות זיקתו העמוקה לקבלה ולזוהר, בהן מצא ש"הקבלה מאשרת ומקיימת את תורת הנצרות".

והמכתב ממשיך (כלשונו במקור):

מעשה מכאיב לב זה חשבתי לחוב קדוש להודיעך, מו"ל נכבד, אף כי ידעתי מראש כי דברי אלה יהיו בעיניך כדיבת שווא על ידיך וסופך האדון יוסף רבינוביץ', אך מה לעשות אם המעשה של הפליט הזה נודע כבר למדי והוא אמת ויציב?

וכן אמר הכותב כי אפילו רבינוביץ' עצמו לא יכחיש את מה שנכתב עליו ב"וושוד", כתב עת יהודי שראה אור ברוסית, וסיפר שרבינוביץ' ניסה לשכנע שלושה צעירים. "כאשר נודע להם כי הוא סוכן 'המליץ', באו אליו, והוא החל לפתותם לבוא בחברתו".

אין ספק שחלק מהפרטים הכלולים במכתב זה היו משוחדים ומגמתיים, במיוחד הטענה שרבינוביץ' שם לו למטרה להפוך את היהודים ללותרנים. כפי שנראה בהמשך, כבר מההתחלה עשה רבינוביץ' כמיטב יכולתו כדי להילחם באי הבנה זו, אך לשווא. הדברים שכתב העורך אי זרדבאום על כך שרבינוביץ' אינו מכיר בישוע כבן האלוהים אלא רק כמשיח - גם הם רחוקים מהאמת, אם כי יש לציין שככל הנראה היו לזרדבאום כוונות טובות. מכל מקום, המאמר שפורסם ככותרת ראשית מוכיח שהשינוי שחל ברבינוביץ' היה ידוע לכמה אנשים כבר בסוף 1883, ושהעניין כולו התפרסם ברבים בתחילת 1884. המכתב גם מוכיח שרבינוביץ' לא ישב בשקט, שהרי נאמר ש"מאז שובו מפלשתינה השתנו דיעותיו".

מה עשה רבינוביץ' לאחר שובו מפלשתינה ובמהלך שנת 1883? מושג קל על כך מספקים לנו מספר מקורות נוצריים.

נוצרים מספרים על רבינוביץ'

וי פאבר, יד ימינו של דעליטש, ביקר בקישינב בסוף מארס 1884. לדבריו, עסקי הייעוץ המשפטי של רבינוביץ' הלכו מדחי אל דחי, שכן ציבור לקוחותיו עד אז היה מורכב בעיקר מיהודים. אם כך, רבינוביץ' המשיך לעסוק בייעוץ משפטי לאחר שובו מפלשתינה. גם פאלטין, רועה הקהילה הלותרנית בקישינב, מאשר זאת.

פאלטין לא נקב בתאריכים מדויקים אבל כתב שרבינוביץ' דיבר עם מכריו היהודים על אמונתו החדשה בפתיחות ובהתלהבות רבה. עותק של הברית החדשה בשפה העברית נח באופן קבוע על שולחנו, לצד התנ"ך. רבינוביץ' סיפר לכל מי שבא לקבל ממנו יעוץ משפטי שהפתרון היחיד לבעיה היהודית ימצא כשבני העם היהודי יפתחו את זרועותיהם לישוע אחיהם.

אבל לפני שרבינוביץ' הכריז ברבים על אמונתו הוא למד את הכתובים ביסודיות. מהשילוב של הנאמר בתהילים ק"ה ובאיגרת לרומים י"א למד לאן יוביל המפנה שחל בחייו: אלוהים עמד להשיב אליו את לב העם, וכך החל להרהר באפשרות של הקמת קהילה יהודית-משיחית. למעשה חשב על כך עוד

לפני שנפגש לראשונה עם פאלטין. בדו"ח השנתי לשנת 1883-1884 ציין פאלטין שרבינוביץ' שוחח על הנושא עם מספר אנשים עוד לפני ששניהם נפגשו לראשונה. פאלטין לא ציין כמה אנשים הושפעו מרעיון זה של רבינוביץ', אבל אין ספק שכמה מבני המשפחה הסכימו איתו, וביניהם אחיו, אפרים יעקב, סוחר הטבק. אפרים יעקב השתתף בכינוס שנערך ב-26 במארס 1884 ודן בעניין התנועה המשיחית. מאוחר יותר באותה שנה פתח אפרים יעקב את ביתו כדי שאחיו יוכל לקיים שם אסיפות פתוחות לקהל הרחב. עד מהרה הפך מספר חסידיו של רבינוביץ' לוויכוח לוהט. לכך נקדיש פרק נפרד (ר' פרק ה).

13 ההנחות שפירסם רבינוביץ' בסוף 1883 מאפשרות לנו להציץ אל הרעיונות שהעסיקו אותו לאחר שובו מפלשתינה. אבל לפני שנפרט אותן, ולצורך הבהירות, אספר על פגישתו הראשונה של רבינוביץ' עם רועה הקהילה הלותרנית בקישינב.

הפגישה הראשונה עם רודולף פאלטין, במקום נייטרלי

ב-17 בפברואר 1859 נתמנה רודולף פאלטין לרועה הקהילה הלותרנית הקטנה בקישינב. בין שאר תפקידיו שימש ככומר של החיילים הלותרנים ששירתו בצבא רוסיה, וכן ככומר של המתישבים הגרמניים באזור. עבודתו היתה כרוכה בנסיעות רבות, ולמרות היעדרויותיו התכופות הפך מהר מאוד לפעיל בקרב יהודי קישינב, ועל כך זכה להערכה רבה מצד כולם.

עבור רבינוביץ' - הפגישה עם פאלטין וההערכה שרחש לו היוו קשר עם איש המפתח החשוב ביותר בעולם הנוצרי שפעל ברוסיה למען עם ישראל. אבל הפגישה הזו היתה גם בעייתית במובן מסוים, על אף שרבינוביץ' הוא זה שיזם אותה. פאלטין לא ציין בדו"ח שלו את התאריך המדויק של פגישתם הראשונה. ככל הנראה התקיימה אחרי ה-31 באוקטובר 1883, שכן הדו"ח עוסק בשנה שחלפה מתאריך זה.

התהליך שהוביל לפגישה הוא סיפור בפני עצמו. שני הצדדים נהגו בדיפ-לומטיות רבה, כמתחייב בתוקף הנסיבות. אדם שלישי תיווך ביניהם ואירגן את הפגישה במקום נייטרלי.

מורה אנונימי ובעליו של אחד מבתי הספר הפרטיים בקישינב, שהיה אורח קבוע של פאלטין וחבר בקהילה שלו, סיפר לו על רבינוביץ'. אותו מורה גם היה בקשר עם רבינוביץ' ולכן שימש כמתווך בין השניים. פאלטין מציין שרבינוביץ' פנה אליו באמצעות המורה וביקש להיפגש עימו, אבל הציב תנאי: הפגישה לא תתקיים במעונו של רועה הקהילה אלא במקום נייטרלי, כדי שלא לעורר חשד שהוא - רבינוביץ' - נפגש עם כומר נוצרי כדי לקבל ממנו הדרכה רוחנית או משום שיש לו כוונות להיטבל אצלו.

פאלטין מספר שהסכים בשמחה להיפגש עם רבינוביץ'. הפגישה התקיימה באחד מימי נובמבר 1883 או בתחילת דצמבר אותה שנה. המקום הנייטרלי

שנבחר היה ביתו של ג' ציגלר, גיסו של פאלטין. למרות הזהירות שנקט רבינוביץ' סביב פגישה זו וגם באלה שבאו אחריה, הוא לא הצליח למנוע את ההאשמות שהוטחו בו על כך שהוא מתעניין בלותרנים, כפי שצינו קודם. בפגישה נכחו רק פאלטין, רבינוביץ' והמתווך. הם התפללו יחד, רבינוביץ' גולל את סיפור חייו ואת אמונתו בכך שבאה השעה שעם ישראל יתאסף במסגרת של קהילות משיחיות שישמרו על המסורת הלאומית של העם. "כיצד בדיוק יקרה הדבר", ציין פאלטין, "לא היה לנו כל מושג", אבל במהלך השיחה הגיעו השניים לכלל הסכמה בנושא. הפגישה נחתמה בתפילה והשניים הפקידו את העניין כולו בידי אלוהים.

על רקע זה יש לציין שוב שהפגישה לא התקיימה לפני נובמבר 1883. כזכור, לפאלטין היה חלק עקיף בישועתו של רבינוביץ', שכן הוא נתן עותק של הברית החדשה למישהו שנתן אותה בתורו לרבינוביץ'.

בסוף הפגישה הראשונה מסר רבינוביץ' לפאלטין עותק של 13 ההנחות, כתוב בעברית. פאלטין תיאר אותן כ"תוצאה של המחקר שערכו רבינוביץ' ואלה שהיו בדיעה אחת איתו". פאלטין שלח את המסמך לדעליטש, וזה תירגם אותו. אם כך, יש לזקוף לזכותו של פאלטין חלק ניכר מהכבוד על כך שדעליטש היה מעורב בשלביה הראשונים של התנועה החדשה. בלי לקפוץ קדימה להמשך הסיפור נציין כאן שכעבור מספר שנים מתח פאלטין ביקורת קשה על רבינוביץ', והתוצאה היתה קרע עמוק שנפער בין השניים (על כך בפרק י).

13 ההנחות יכולות לתת לנו מושג לגבי הלך רוחו של רבינוביץ' בשנת 1883, לפני פגישתו הראשונה עם פאלטין.

13 ההנחות

ההנחות נכתבו אחרי ראש השנה (שחל ב-2 באוקטובר 1883) ולפני חג המולד 1883.

להלן סיכום 13 ההנחות כלשונן. בסוגריים עגולים מובאות הערות המתרגמת. הדברים המובאים בסוגריים מרובעים הם השלמות שנועדו להקל על הבנת המשפט:

א המעמד המוסרי והחומרי של אחינו בני ישראל ברוסיה נשחת ונתקלקל ונמצא ברע מאוד.

ב ליישב בעצלותיים קָשָׁב ואל תעשה בעת הזאת הוא כמו להסכים בהסכמה שלמה על כיליון ואבדון של אחינו בני ישראל ברוסיה לנצח נצחים.

ג על הקב"ה המעמד אין לקוות שום ישועה ועזר, לא מן עשירינו בכסף ולא מן רבנינו בתורתם ולא מסופרינו בהשכלתם, כי כולם אך אל הבצע עיניהם וטובת ישראל אין מזימותם. המה עוזרים עוד לרעתו.

ד גם אין לבקש מנוס בעזיבת ארץ מולדתנו רוסיה, ביישוב ארץ ישראל וכן בהתבוללות בין שאר הגויים האזרחים של ארץ רוסיה.

ה הישועה והעזר עלינו לבקש פה ברוסיה בכוח עצמנו כלבבנו, בעזר ה' הרב להושיע.

ו מעמדם החומרי של היהודים - אין מהיכולת בשום אופן להיטיבו, אם לא יתרפא מקודם קלקול ורוע מעמדם המוסרי והרוחני.

ז [על מנת] לתקן המעמד המוסרי נחוץ לחדש כליותינו, להחיות את רוחנו (התעוררות רוחנית), להשליך את אלילנו - אהבת הכסף - מפני שהוא כסף, ולהביא במקומו לתוך ליבנו אהבה אל האמת מפני שהוא האמת ויראה מפני הרע מחמת שהוא רע.

ח [על מנת] לחדש כליותינו ולהנחיל לנו אהבת האמת ושנאת הרע נחוץ לנו איש מנהיל (מנהיג) בר סמכא ומומחה, שנתמחי גברא ונתמחי קמע (התעוררות כזו דורשת מנהיג בעל אופי חזק).

הדברים שנאמרו עד כאן הם ביקורתיים באופיים, אבל אין בהם כדי להפוך את רבינוביץ' לצופה מן הצד, למי שאינו שייך לכלל העם היהודי. יהודי רוסיה היו רגילים לביקורת עצמית, וכשמשווים את שמונה ההנחות הראשונות עם הדברים שנהג רבינוביץ' לכתוב לפני 1882 על מצבם המוסרי והרוחני של היהודים, מוצאים שאין הבדלים רבים.

נוכל לדמיין לעצמנו יהודי מזרם התשכלה מניד בראשו לאות הסכמה עם דברי הביקורת האלה על מצבם של היהודים, אבל הוא יפסיק להניד בראשו כשיגיע להנחה התשיעית. בשלב זה כבר יתחיל לחשוד במשהו, וכשיגיע לעשר רית ודאי ישליך את המסמך הצידה משום ששם כבר מוזכר שמו של ישוע. המנהיג שעליו רומזת ההנחה השמינית מתואר ביתר פרטים בהנחות הבאות, ואותן נביא עכשיו:

ט [את] האיש המנהיל (מנהיג) כזה עלינו לבקש בין זרע יעקב ולבחור באיש אוהב ישראל שמסר את נפשו על קדושת ו'שם ועל קדושת התורה והנביאים, באיש הנודע לכל יושבי תבל בתמימות נפשו הישרה ואהבתו העזה לעמו בני ישראל, באיש אשר חי בזמן אשר ישראל כבר קיבל עליו את התורה שבעל פה וכבר בא בין עמים שונים בתבל ונתיישב על אדמתם לחיות ולראות זרע בנייהם, באיש אשר ידע מצד אחד את רום לבב אָחיו היהודים המתהללים בייחוסם באבותם אברהם, יצחק ויעקב, אשר נתברכו מֵאֵל עולם והמתפארים בחוכמתם שניתנה לָמוֹ - תורתם שקיבלו מסיני ומצד השני את גודל קשות עורפם ונטיית נפשם בעת טובה ומוצלחת לעזוב את אלוהים חיים - אביהם שבשמים, ולבחור באלוהים חדשים - אהבת הכסף והשררה על אחיהם העניים כדעת ובממון.

האיש אשר כל אלה לו, אחרי החיפוש והדרישה בכל ספר דברי הימים לעמנו בני ישראל - מצאנו אך את איש **ישוע** הנוצרי הנהרג בירושלים לפני חורבן בית מקדשנו האחרון.

יא חכמי ישראל שבדורו לא יכלו עוד להבין ולשים לב ללֵקָח ולעצתו הטובה שיעץ לאחיו היהודים להרבות בשמירת דרכי התורה הנוגעים למוח וללב וכל דקדק בפעולות ובמעשים חיצוניים העלולים להשתנות מצד המקום, הזמן ומעמד המדיני של היהודים. אנחנו, היהודים החיים בזמן ההווה - התרמ"ד - אך אנחנו יכולים להחליט כי **ישוע** אך הוא היה הדורש טוב האמיתי לאחינו והדובר שלום לכל זרעם.

יב על כן, אהבתנו העצומה לאחינו בני ישראל מחייבת אותנו להקדיש ולהעריך את שם האיש **ישוע** אחינו הזה, ללמוד בשים לב את כל דבריו הקדושים הנאמרים באמת ובאהבה - הכתובים והמפורשים בספרי האבני-גולים (הבשורות), לשננם לבנינו בבתי ספריהם, לדבר בם בלכתם בין אנשים עלי תבל, לאסוף את ספרי האבנגולים כברכה אל בתינו, לאחד אותם עם כל ספרי הקודש שנשארו לנו לברכה מידי חכמינו האמיתיים בכל דור ודור.

יג בטוחים אנחנו מאוד כי דברי אחינו **ישוע** הנאמרים בצדק, באהבה וחמלה מאז לאחינו בני ישראל יעשו שורש בלבבנו וישאו לנו פרי צדקה וישע, ויהפכו ללבנו לאהוב את האמת והטוב ואז יהפוך גם לב העמים ולב המלכות לטוב לנו, לתת לנו מחיה ושארית בין כל שאר העמים החיים וחוסים תחת צל חוקים אורפים (אידופאיים) שנחקקו מטעם אחינו הזה, שמסר נפשו למען הצלחת העולם ועל ביעור הרע מקרב הארץ. אמן.

"ההכרה שלהם [של חסידי רבינוביץ'] בישוע עדיין לא היתה העניין המרכזי", כתב דעליטש לרגל פרסום 13 ההנחות בגרמנית. אבל הוא שמח לשמוע את המילים "אחינו ישוע" יוצאות מפיו של יהודי. 13 ההנחות הן בעצם "עיקרי האמונה של הקהילה הקטנה", אמר דעליטש. השאלה היא אם גם רבינוביץ' ראה בהן עיקרי אמונה. יתכן שיש בכך משום אי צדק כלפי רבינוביץ', כי אולי הוא ראה בהן רק הצהרה שפוונה לאחינו היהודים, ושבת עזרתה התכוון להבהיר להם את השקפותיו לגבי פתרון הבעיה היהודית. כשחושבים על כך מבינים שההנחות אינן אומרות בהכרח הכל על עקרונות אמונתו של רבינוביץ' נכון לסתיו 1883.

אבל אין כל ספק שההנחות שמות דגש חזק במיוחד על ההשלכות החיוביות שיכלו להיות למצבם החברתי והפוליטי של היהודים, אילו קיבלו את ישוע. אם אכן כך הבין רבינוביץ' את המשיחיות בשלהי 1883, הרי שתפית סה זו עמדה להשתנות במהירות. בשלב זה נתקן רק עוד אי הבנה אחת שדעליטש אחראי לה חלקית. במאי 1884, כשפירסם דעליטש את ההנחות

ועוד כמה מסמכים שכתב רבינוביץ', הוא ידע שרבינוביץ' כבר גיבש את עי-קרי האמונה שלו. האנשים הולכו שולל בגלל ההנחות והמסמכים האחרים שפירסם דעליטש, כי חשבו שרבינוביץ' מייחס להם משקל שווה, אבל היתה זו טעות. כשפורסמו ההנחות (במאי 1884) ברחבי מערב אירופה נתגבשה כבר תפיסתו המשיחית של רבינוביץ', והוא עמד על קרקע הרבה יותר מוצקה מזו שמצטיירת מ-13 ההנחות.

יתכן שאחד הגורמים שתרגמו לגיבוש דעתו הוא מכתב שקיבל זמן קצר לפני חג המולד של 1883.

תגובתו של ג' פרידמן להנחות

רוב היהודים נאלצו לצאת נגד ההנחות של רבינוביץ', שהרי אלה קבעו שהפתרון לבעייתם טמון בישוע, אבל היו גם כאלה שהגיבו אחרת. פאלטין היה בדיעה אחת עם ג' פרידמן, ששלח לרבינוביץ' מכתב ובו פירט את השגותיו בעניין. פאלטין שלח לדעליטש עותק ממכתבו של פרידמן יחד עם ההנחות, וגם דעליטש הסכים עם הביקורת של השניים. במכתב שנכתב ימים מספר לפני חג המולד של 1883, הביע פרידמן, יהודי-משיחי, את משאלתו שרבינוביץ' ותומכיו יבינו שישוע לא בא לעולם על מנת ליצור שוויון בין מעמדם הפוליטי של היהודים לבין זה של שאר עמי הארצות, אלא כדי לכפר בעד חטאי האנושות. המכתב שנוסח בעדינות ובנימה חיובית התייחס בעיקר להנחה ה-13. פרידמן לא הסתיר שמשוע לוקה בחסר בהשקפתו של רבינוביץ', והסביר שלא די להכיר בישוע כבן דוד ומשיח ישראל. יש לראות בו גם את בן האלוהים ואת השה שנושא את חטאת העולם. פרידמן ביטא בצורה ברורה ביותר את שמחתו על הנתבי שרבינוביץ' ורעיו בחרו ללכת בו, אבל גם הקפיד לציין את תקוותו שהם יפנו בפנייה הנכונה וילכו בדרך שמובילה ל"ירושלים השמימית". "אחים יקרים", כך כתב, "אינכם רחוקים מן האמת ומדרך השלום, אבל עדיין לא נכנסתם אליה. המסווה של משה הוסר מעל ליבכם, אבל עדיין לא בשלמות".

כך פס פרידמן את אצבעו על קלות הראש שנהג רבינוביץ' באישיותו ובפועלו של ישוע, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהנחות, ועל דגש היתר שיוחס לשינויים מרחיקי הלכת שלפי ההנחות יכלו להתחולל במצבם הפוליטי של יהודי רוסיה, אילו קיבלו את ישוע. כאמור, פאלטין ודעליטש הסכימו עם ביקורת זו, וגם הם לא שכחו לבטא את שמחתם על הדרך החדשה שרבינוביץ' עמד בפתחה.

כשנה וחצי לאחר שובו מפלשתינה כללו עקרונות האמונה של רבינוביץ' כמה גוונים פוליטיים חזקים במיוחד. בכך אין כל ספק. השאלה שנתרה פתוחה היא אם הכיר את יסודות האמונה המשיחית טוב יותר משלמדות ההנחות. אם 13 ההנחות הן ביטוי נאמן של עמדתו נכון לסוף 1883, עלינו להודות שמיד אחר כך התבגר באמונתו במהירות מדהימה. במארס 1884

כתב רבינוביץ' רשימות שעולה מהן נימה שונה למדי, התואמת, לדוגמה, את תפיסתו המשיחית של דעליטש. יתכן שמכתבו של פרידמן הוא שהשפיע עליו, וייתכן גם ש-13 ההנחות מעולם לא היו אמורות לתת תמונה מלאה של תוכן אמונתו.

מכל מקום, אין ספק שכאשר שב רבינוביץ' מפלשתינה, אמונתו המשיחית לא היתה מגובשת כלל. היא התפתחה רק מאוחר יותר.

ב-1885 העיד רבינוביץ' בעניין זה: "בהתחלה כיבדתי את ישוע בתור אדם דגול בעל לב רחב ורחום. אחר כך כיבדתי אותו בתור מי שטובת עמי עמדה לנגד עיניו, ולבסוף היכרתי בו את האחד שלקח על עצמו את חטאֵי".

התנועה הולכת ומתגבשת, 1884

ימים ספורים לפני חג המולד של 1883 (שחל ב-24 בדצמבר 1883/5 בינואר 1884) הגיע מכתבו של פרידמן לידי רבינוביץ'. כפי שהזכרנו בפרק הקודם, המכתב נכתב ברוח חיובית. יחד עם זאת לא היה כל ספק שהמכתב מתח ביקורת על תפיסתו המשיחית של רבינוביץ'. בערב חג המולד של 1884 קיבל רבינוביץ' מכתב מהשלטונות הרוסיים ובו היתר לנהל אסיפות ציבוריות של "בני ישראל בני ברית חדשה". בזמן שחלף בין שני "מכתבי חג המולד" האלה התרחשו אירועים משמעותיים בחייה של התנועה שהלכה והתגבשה. שנת 1884 היתה רצופת אירועים. נפרט כאן בקווים כלליים את ההתרחשויות ההיסטוריות העיקריות, אבל יש לשים לב לכך שממארו (או אפריל) 1884 ואילך היה חזונו של רבינוביץ' צלול וברור. אות הפתיחה לפעילות שבאה אחר כך נשמע.

ועידת ק'שינב, מארס 1884

אחרי פגישתם הראשונה של רבינוביץ' ופאלטין שלח פאלטין מכתב לדעליטש (שישב אז בלייפציג), והוסיף לו את 13 ההנחות ואת מכתבו של פרידמן. ו' פאבר, איש סודו של דעליטש ויד ימינו, ששימש גם בתור איש יחסי הציבור של ה-German Central Agency, הגיע לקשינב ב-21 במארס 1884.

למחרת נפגש פאבר לשיחה מעמיקה עם רבינוביץ'. שיחה נוספת הם ניהלו ב-24 במארס, וביום המחרת שלח פאבר גלויה לדעליטש: "שלושה נציגים של 'החברה הבריטית' הגיעו לפתע פתאום מאנגליה כדי לחקור את התנועה... הנושא חשוב במיוחד, אבל בדרך שונה מזו ששיערת. רבינוביץ' הוא אדם חשוב מאוד; ליכטנשטיין מכיר אותו". פאבר ראה את יד "ההשגחה העל-יונה" בעובדה שגם הוא שהה בעיר באותם ימים. "כמה מוזר שאני נפגש כאן עם האנגלים שמבקשים לחקור את הנושא".

האנגלים פעלו במהירות. כבר ביום בואם קבעו פגישה ליום המחרת. מטבע הדברים לא היתה זו פגישה מאורגנת, ורבינוביץ' לא היה מוכן לה. אבל העובדה שהצליח להביא איתו לפגישה מסמכים כתובים מעידה על כך שלא ישב בחיבוק ידיים אלא עסק בניסוח קווים כלליים לתנועה.

מתוך הפרוטוקול

הפגישה התקיימה ב-26 במארס, בשעות הערב, במקום נייטרלי. ככל הנראה הבין רבינוביץ' שלא יוכל לשמור בסוד את קשריו עם רועה הקהילה הלותרנית; כחודשיים לפני כן כבר התפרסם דבר הפגישה ב"המליץ" ונודע ברבים. הפרוטוקול שנכתב מתעד היטב את מהלך הפגישה. פאלטין השתתף בפגישה ושימש כיושב ראש. המבקרים מחו"ל היו ו' פאבר ושלושת האנגלים מ"החברה הבריטית". עוד חמישה משתתפים באו מקישינב, שלושה מהם היו בעלי משרות בכנסייה הלותרנית והשניים האחרים - סוחר הטבק אפרים יעקב רבינוביץ' וכמובן אחיו, יוסף רבינוביץ', הגיבור הראשי. אגב, נכון לאותו מועד עדיין לא נטבלו שני האחים.

הפגישה נפתחה בשיר הלל בגרמנית. פאלטין התפלל וקרא את מעשי השליחים ב' 1-4. דברים אלה על חג השבועות המשיחי הראשון שנחוג בירושלים קבעו את אופי הפגישה כולה. הפגישה התנהלה באווירה של ציפייה שהדברים שאירעו באותו חג 2,000 שנה קודם לכן - יחזרו על עצמם. המשתתפים התפללו יחד והחלו לקרוא בקול רם את "שנים עשר עיקרי אמונת בני ישראל בני בני ברית חדשה". עיקרים אלה נוסחו על ידי רבינוביץ', והיה להם תוכן תיאולוגי הרבה יותר עמוק מזה של 13 ההנחות. ב-12 עיקרי האמונה לא הוזכר כלל השינוי שיחול במצבם הפוליטי והחברתי של היהודים כאשר יקבלו את ישוע (ר' פרק ח).

12 עיקרי האמונה היוו מעין טיוטה של עיקרי האמונה של התנועה המשיחית. בוועידה זו הם שימשו בסיס לשיחה. כאמור, הפרוטוקול שתיעד את הפגישה מאפשר לנו להציץ בנושאים העיקריים שעליהם היא נסובה.

ויכוח במהלך הפגישה

בהתחלה שוחחו הנוכחים על נושא השילוש. עיקרון האמונה הראשון שניסחו קבע: "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא, יתברך שמו, הוא אל חי ואמת, נצחי, שבדברו וברוח קודשו עשה את השמים ואת הארץ וכל הגלויות והנסתרות; הוא אחד, הכל ממנו, הכל בו והכל אליו". הביטוי "הוא אחד" התפתח לדיון שלם. המילה "אחד" נשארה כמות שהיא, אבל רבינוביץ' הסכים גם למשמעות הנוספת שאפשר לייחס לה, כלומר - שאלוהים הוא אחדות. רבינוביץ' גם הצהיר במהלך השיחה שהעיקרון הראשון מתייחס לנושא השילוש במילים "הכל ממנו, הכל בו והכל אליו". הוא הרחיב על הנושא בהערות שוליים שהובאה לאישור הנוכחים (ר' פרק ח).

רבינוביץ' נדרש לפרט את השקפתו בעניין שמירת מצוות. זאת משום שבמהלך הפגישה ציין שיש כאלה - והוא ביניהם - שרוצים לשמור את המצוות שהועברו ליהודים מדור לדור כל עוד אינן מתנגשות ברוח המשיחיות. במובן הדתי הטהור האמינו רבינוביץ' וחסידיו שהתורה התגשמה במלואה

במשיח, אבל במובן הלאומי הם חשו מחויבות לשמור את התורה, ככל שהנסיבות מאפשרות זאת.

בשלב זה התערור ויכוח סביב שתי נקודות: ברית המילה ושמירת השבת. הגויים שנכחו בפגישה טענו שיש סיכון מסוים בכך שיהודים־משיחיים יקפידו על מצוות אלה לא רק מסיבות לאומיות, אלא מתוך מניעים דתיים. כדי לחדד את הנקודה נשאלה השאלה אם יהודים־משיחי שלא מל את בנו יחשב לחוטא. על כך ענה רבינוביץ': "לא, הדבר לא יחשב לחטא, אבל אם היהודי לא ימול את בנו - הוא יצור נֶתֶק בינו לבין בני עמו". תשובה דומה נתן רבינוביץ' בנושא השבת.

לבסוף ניתנה לרבינוביץ' ההזדמנות להסביר את מה שנראה בעיניו מובן מאליו: שההבדלים בין עם אחד למשנהו יִשְׁמְרוּ גם לאחר שאותו עם יאמין במשיח. ולגבי הברית החדשה אמר רבינוביץ' שיש לה את אותו מעמד קנוני שיש לתנ"ך. לעומת זאת, לתלמוד ולשאר הספרים שכתבו הרבנים - אין כל סמכות. הוא ראה בחיבורים אלה שרידים מן התקופה שבה היה ליבם של בני ישראל קשה במיוחד, כשהם חיו באפילה גמורה. כמו כן הצהיר שהוא מייחס לסקרמנטים השונים את אותה חשיבות שיש להם בעיני הלותרנים.

מזכיר "החברה הבריטית", ג' דאנלופ, הזכיר אירוע כלשהו שבמהלכו הביא יהודים־משיחי מסוים את בניו בבריתו של אברהם אבינו. את הפגישה חתם פאלטין בתפילה, ולסיום אמרו כולם יחד את תפילת האדון בעברית. עד כאן - מתוך הפרוטוקול.

פאבר נשאר בקישינב

פגישה זו היתה הבסיס לקשרים אישיים שיצר רבינוביץ' עם גורמים שונים בעולם כולו. שלושת האנגלים עזבו את קישינב זמן קצר אחר כך, אבל פאבר נשאר שם עוד מספר שבועות. במהלכם נשא דרשה בכנסייה הלותרנית, אבל גם הקדיש זמן רב לתנועה המשיחית ולבדיקתה מקרוב. ביום שאחרי הפגישה כתב פאבר לדעליטש שהמסע שיצא אליו, ושהוביל אותו לקישינב, סיפק לו חומר לכ-100 דרשות!

לפני ששב ללייפציג באפריל 1884 חגג פאבר את חג הפסח עם היהודים המשיחיים בקישינב. הסדר התנהל על פי טקס שהכין רבינוביץ' מראש (עוד על כך בפרק ח), וחוויה זו הותירה רושם עצום על פאבר. וכך גם בְּתוֹ של פאלטין - לואיטגארד (או לואיטקה). לפני שעזב את קישינב התארסו השניים. למרות זאת נאלץ דעליטש להפעיל לחץ על פאבר כדי שישוב לקישינב מאוחר יותר באותה שנה. השניים נישאו רק ב-1886. זוהי חוליה חשובה בהקשר שלנו, שכן, כפי שכבר נאמר, בשלב מאוחר יותר מתח פאלטין ביקורת קשה על רבינוביץ', וחזונו - פאבר - נאלץ לנקוט עמדה בעניין. בהמשך נראה שפאבר צידד ברבינוביץ'.

גם שלושת האנגלים עזבו את קישינב מעודדים. ג' דאנלופ הזכיר מאוחר

יותר מעשייה שסיפר רבינוביץ' לפני תום אותה פגישה. דאנלופ תיאר את הסיפור כ"גולות הכותרת של הפגישה".

סיפור מעשייה

ג' דאנלופ קרא למעשייה של רבינוביץ' "משל הגלגל".

חבורת שוטים נהגה בעגלה בעלת ארבעה גלגלים, ולפתע ניתק גלגל אחד. כשהשוטים שמו לב שהעגלה נעה בכבדות, הם בדקו אותה ומצאו שגלגל אחד חסר. אחד מהם ירד מהעגלה, רץ קדימה וחיפש את הגלגל. לכל מי שנקרה בדרכו אמר: "אבד לנו גלגל. אולי ראית אותו? אולי מצאת גלגל?" בסופו של דבר אמר לו איש חכם אחד: "אתה מחפש בכיוון הלא נכון. את הגלגל שאבד עליך לחפש מאחור, לא מלפנים".

זוהי הטעות שעושים היהודים זה מאות בשנים. הם שכחו שכדי להסתכל קדימה בכיוון הנכון, עליהם להסתכל קודם כל אחורה בכיוון הנכון. ארבעת הגלגלים של ההיסטוריה היהודית הם אברהם, משה, דוד וישוע. כל עוד היהודים מסתכלים קדימה במקום להביט לאחור, לא ימצאו את הגלגל הרביעי.

ברוך השם על כך ש"בני ישראל בני ברית חדשה" מצאו את הגלגל החשוב מכולם - את ישוע. אברהם, משה ודוד הם סמלים יפים של ישוע. הם היו, והם עדיין, בית הקיבול של האנרגיה שלו. הם היו, והם עדיין, מונעים על ידו, בדומה לכרובים ולשרפים. ברוך השם שמצאנו את ישוע אחינו, האחד והיחיד ש"היה לנו לחוכמה מאת האלוהים ולצדקה ולקידוש ולפדיוס". האחד שמצאנו בו את האור השמימי, את החיים, את החרות והאהבה, לעכשיו ולעולם הבא. ועכשיו, בעיניים נוצצות ובלבבות מתרוננים, אנחנו מצפים לעתיד, להופעתו המפוארת.

הזיכרון הצ'בור' ב-1884

במאי 1884, פחות מחודשיים אחרי הפגישה, פירסם דעליטש את המסמכים הראשונים בנוגע לתנועה המשיחית. עד אז (ממארס אותה שנה) הגיעו לעיתונות המערב אירופאית רק רסיסי מידע אקראיים בעניין. שימעו של רפורמטור נמרץ בשם יוסף רבינוביץ' מקשיב עורר התרגשות מסוימת בקהילות היהודיות שבדרום רוסיה. הם שמעו שהאיש מלמד כי המשיח הוא ישוע מנצרת, וכי הוא מוכיח תיאוריה זו בעזרת ציטטות רבות מהתורה והנביאים. הם גם שמעו שהוא נואם מלהיב וצח לשון, וכי קהל של חסידים נוהה אחריו. העיתונות היהודית החרימה אותו.

! אך מאמר קצר יחסית שהתפרסם בטיימס עורר את הוויכוח ביתר עוז. הדבר השפיע על הוויכוח שכבר התנהל ברוסיה, הן בעיתונות הנוצרית והן ביהודית, ואלה זכו לתגובה חריפה במיוחד מדעליטש.

המאמר מן הטיימס, שתפס פחות מחצי טור, התפרסם בגיליון של ה-23 באוגוסט 1884. כתב אותו ג' ה' טיטקומב ב-20 באוגוסט, בהמבורג. טיטקומב שימש כסגן הבישוף של הכנסייה האנגליקנית בצפון אירופה ובמרכזה. את דבריו במאמר ביסס על מידע ששאב מהחוברת הראשונה שפירסם דעליטש במאי 1884 בנוגע לתנועה המשיחית. טיטקומב כתב: "כבר הצטרפו לתנועה הזאת למעלה מ-200 משפחות עבריות המכנות את עצמן 'הקהילה היהודית הלאומית של בני ברית חדשה'".

המאמר מן הטיימס מצא את דרכו לכתבי עת רוסיים, ובספטמבר אותה שנה פורסם כלשונו בלפחות שלושה עיתונים. גם בגיליון מס' 71 של "המליץ" (סתיו 1884) נדון נושא התנועה המשיחית לאור המאמר שפורסם בטיימס. רבינוביץ' מתואר שם כ"זקן ששכח את תלמודו". אגב, זקן זה, ש"נתרופף מוחו... עלה בידו להעלות אבק למרחוק לסמא עיני פיקח ומלומד גדול כהרופסור דעליטש... (אשר מקוראי 'המליץ' הוא)", כך לשון המאמר.

בתשובתו תבע דעליטש את עלבונו על כך שהמאמר רמז בעקיפין שרבינוביץ' היה מקור המידע למספרים שהופיעו בטיימס, והוקיע את השקר שלפיו רבינוביץ' פעל לבדו. דעליטש מציין שאינו צריך לשאול את רבינוביץ' אלא מתייחס לדברים שראה פאבר כשהיה בקישינב במארכ 1884. דעליטש גם תבע שפאבר לא רק פגש את רבינוביץ' ועוד אנשים שחושבים ומאמינים כמוהו ועומדים בראש התנועה, אלא גם שפאבר ראה במו עיניו את הגלים שיוצרת התנועה, ואת היהודים שהגיעו ממקומות רחוקים כדי לשמוע אודותיה. במאמר שהתפרסם ב-1885 תבע דעליטש שהתנועה אינה פועלת רק בתחומי קישינב, אלא הרבה מעבר לה. הוא הזכיר את הערים גאטס, אליזבתגרד, גאטרינסוסלב, ברדיצ'ב, שיטומיר וסנט פטרסבורג. חלק מערים אלה הוזכרו גם במאמר שהתפרסם בכתב העת היהודי "המגיד", בגיליון סתיו 1885, ושהזהיר את קוראיו מפני איש שחי בקייב ומושפע מפתביו של רבינוביץ'.

היות שדעליטש ציין שיש לרבינוביץ' חסידים (החושבים ומאמינים כמוהו), הוא משך אליו חיצו ביקורת יהודיים, וכך סטה הוויכוח כמעט מן ההתחלה מהנקודות החשובות באמת. עד אז עוד לא קיימה התנועה המשיחית אסיפות ציבוריות, והקריטריון למי שנמנה עם "חסידי התנועה" עדיין לא נקבע. לכן יכלו היהודים לטעון, ובמידה מסוימת של צדק, שב-1884 לא הצטרף איש לתנועתו של רבינוביץ'. אבל כשעובדות אלה עלו בלחץ הוויכוח לא טרח איש לציין שרבינוביץ' כבר זכה לאהדה מסוימת בחוגים יהודיים. בגיליון של "המליץ" מה-20 בינואר/1 בפברואר 1884 נאמר שהתנועה סחפה אחריה יהודים רבים (לפחות מחוץ לקישינב), עד כדי כך שיש מקום להזהיר מפניה. גם בחודשים הבאים נמצא שהיהודים התייחסו בכובד ראש לרבינו-

ביץ', "העגל החדש של קשינב" - כפי שכינה אותו גיליון מס' 71 של "המליץ", כובד ראש שלא היה בו כל צורך אילו פעל רבינוביץ' לבדו. רבינוביץ' טען שאלפים מאחיו גילו עניין רב בתנועה. הוא גם טען שבקרוב יהודי רוסיה יש הרבה נקדימונים משיחיים שאוהבים את המשיח במחתרת. מכל מקום, הוויכוח הציבורי שפרץ לא איפשר לממסד הרוסי להמשיך ולהתעלם מהתנועה של רבינוביץ'.

רבינוביץ' והממסד הרוסי

במכתב מה-24 באוקטובר/5 בנובמבר 1884 כתב פאלטין לדעליטש שאחת התוצאות של ההסתה נגד התנועה המשיחית היא תשומת הלב שמקדישים לה הדרגים הגבוהים ביותר: המסמכים שדעליטש הוציא לאור תורגמו לרוסית ונשלחו למשרד הדתות ולראשי הכנסייה בקייב. פאלטין הוסיף ש"אתמול" (כלומר, ב-4 בנובמבר) קיבל רבינוביץ' מכתב מוועדת הצנזורה. בשם השר התירה לו הוועדה להפיץ את המסמכים ברחבי רוסיה, יחד עם דברים אחרים שכתב במקור בעברית. היתר זה ניתן לו, כך כתב פאלטין, "ללא כל יוזמה מצידנו".

אבל רבינוביץ' לא הוסיף לשבת מן הצד. הוא נקט צעדים. יום לאחר קבלת ההיתר ביקר את פאלטין והראה לו בקשה שעמד לשלוח למושל. זהו "מסמך" מנוסח היטב, כתב פאלטין. רבינוביץ' ביקש רשות לקיים מפגשים במקום פרטי, במסגרת "ענף" של האוכלוסייה היהודית שייקרא "בני ישראל בני ברית חדשה". הוא ציין שבמפגשים ילמדו הבאים את דבר אלוהים בתנ"ך ובברית החדשה (ללא הפרעות מצד יהודים אחרים), ויביעו את אהבתם לישוע מנצרת, שבעיניהם הוא המשיח של העולם כולו. מן הראוי לציין שרבינוביץ' ביקש מהממסד את ההיתר למפגשים בתור יהודי. כמו כן ביקש שתוקצה להם חלקה בבית הקברות היהודי, כדי שיוכלו לקבור בה את מתיהם.

במכתבו לדעליטש ציין פאלטין שרבינוביץ' כבר החליט על המקום שבו יתקיימו האסיפות: הקומה העליונה בביתו השכור של אחיו יעקב אפרים, שעמד בסמוך לכנסייה הלוותרנית.

פאלטין הניח שהבקשה תאושר, וצדק. נראה שהבקשה לקיים אסיפות ציבוריות אושרה מהר מהצפוי. אבל רק ב-24/12 ביולי 1886 הוקצתה חלקת קבורה נפרדת ל"בני ישראל בני ברית חדשה". הבקשה לקיום אסיפות ציבוריות אושרה, כאמור, מהר יותר. אבל עוד לפני שהגיע האישור כבר היו רמזים לא רשמיים לכך שהוא בדרך. האסיפה החוקית הראשונה התקיימה בערב של היום שבו הגיע האישור הכתוב. היה זה ערב חג המולד, והתכנות לאסיפה הראשונה נעשו כבר קודם לכן.

ערב חג המולד 1884

ב-24 בדצמבר 1884 לפי הלוח הרוסי (5 בינואר 1885 לפי הלוח הגרמני-גוריאני) הגיע האישור המיוחד ממשרד הפנים הרוסי, ולפיו הותר לרבינוביץ' לקיים אסיפות ציבוריות. הפגישה הראשונה התקיימה, כאמור, עוד באותו ערב. שני מקורות - פאלטין והעיתון הרוסי "אודסקי ליסטוק" - דיווחו שא-סיפת חג המולד התקיימה בשעה 9:00 בערב בבית אהיו של יוסף רבינוביץ', ושהגיע אליה קהל רב. פאלטין העריך שכ-200 איש נאספו בחדר בצפיפות, וסיפר שהגיע לשם לאחר שסיים את עבודתו לקראת החג. בקהל היו יהודים וגויים כאחד. היו שם גם כמה נציגים מטעם הממסד, ושוטרים עמדו ליד הדלת כדי להגביל את מספר הבאים.

פאלטין הקפיד לציין שרבינוביץ' תיכנן את הערב "יחד איתי". הוכחה נוספת למערכת היחסים הטובה בין השניים: לרגל האירוע השאיל פאלטין לרבינוביץ' את העוגב של הכנסייה שלו. העוגב הועמד בחדר צדדי קטן. היה זה מאוד לא "יהודי" לגנוב עוגב באסיפות ובאמת, רבינוביץ' לא השתמש שוב בעוגב במהלך האסיפות, אם כי ברשימת הבקשות ששלח לג' ווילקינסון בינואר 1885, הופיע גם עוגב. מספר חברים מהכנסייה הלותרנית הסמוכה ליוו בשירתם את נגינת העוגב באותו ערב ואליהם הצטרפו כמה ילדים. ובעניין מהלך האסיפה: האסיפה נפתחה בשיר מזמור לכבוד חג המולד. אחר כך, לדברי פאלטין, קרא רבינוביץ' מספר נבואות משיחיות מהתנ"ך, המדברות על ביאת המשיח. פסוקים אלה הוקראו, כמובן, בעברית. אחר כך הקריא משהו, גם בעברית, את סיפור חג המולד מהברית החדשה. רבינוביץ' נשא דרשה, שלפי העיתון נמשכה כשעה וחצי, ובה הסביר כיצד מתייחסים פסוקים אלה למאזיניו היהודים. הוא קרא לנוכחים לקבל לחייהם את ישוע - את האחד שהפרושים והצדוקים דחו, ושהרועים שהיו בשדה כן קיבלו. רבינוביץ' גם הזכיר דברים שנאמרים בהגדה של פסח: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? בערב חג המולד נוסחה שאלה זאת כך: מה נשתנה ליל חג המולד הזה מכל הלילות? לפי העיתון הרוסי סיפר רבינוביץ' גם על "מקרה משמח" שקרה לו באותו יום, והתכוון לכך שקיבל מן השלטונות את הרשות לייסד קהילה של "בני ישראל בני ברית חדשה".

אחרי הדרשה שרו הנוכחים מזמור נוסף ורבינוביץ' הקריא שיר שכתב. לסיום ביטא פאלטין את שמחתו על כך שזכה לראות את תפילותיו מת-גשמות.

התנועה המשיחית בקישינב,

תחילת 1885

מאז 1871 התגורר רבינוביץ' עם משפחתו בקישינב. עד אז התפרסמה העיר בקרב נוצרים פרו-יהודים בעיקר בזכות מפעלו של רועה הקהילה הלותרנית, ר' פאלטין, אבל עם יסוד התנועה המשיחית התפרסמה קישינב עוד יותר.

קישינב

ב-1818 הפכה קישינב לעיר הבירה של בסרביה. העיר גדלה במהירות, ובשל היותה מרכז מסחרי ותעשייתי משכה אליה יהודים רבים. במאה ה-18 עמד בית קברות יהודי בקרבת העיר, וב-1774 הוקמה בה קהילה יהודית שמנתה בראשית דרכה 144 חברים. ב-1847 כבר היו בעיר למעלה מ-10,000 יהודים (שהיו כ-12% מכלל האוכלוסייה), וב-1867 חיו בה למעלה מ-18,000 יהודים (כ-22%). עד 1897 גדלה האוכלוסייה היהודית בעיר ומנתה כ-50,000 איש (כ-46% מכלל האוכלוסייה). כלומר, במהלך שנות פעילותו המשיחית של רבינוביץ' בעיר גדלה האוכלוסייה היהודית מ-30,000 ל-50,000 איש.

בשלהי המאה ה-19 עסקו רוב יהודי קישינב במסחר, אמנות ותעשייה. האזור היה ידוע בטבק שלו, בפירותיו וביינותיו המשובחים. מספר רב של יהודים הועסק בתעשייה שהתפתחה סביב חומרי גלם אלה. ב-1898 היו 28 מפעלים בידיים יהודיות, מתוך ה-38 שהיו בעיר. פועלים יהודיים רבים הועסקו בחברות מסחריות ובבתי דפוס שהיו בבעלות יהודית. לעומת זאת היו בקישינב הרבה יהודים עניים שנתמכו על ידי מוסדות צדקה יהודיים.

ב-1816 הונחה אבן הפינה לבית הכנסת הגדול בעיר. ב-1838 נפתח בית הספר היהודי החילוני הראשון. כפי שנרמז באוטוביוגרפיה של רבינוביץ' - היו בקישינב כמה יהודים מזרם ההשכלה, על אף שתנועת ההשכלה לא הייתה בעיר שורשים עמוקים במיוחד.

לפי מקור אחד היו בקישינב ב-1889 בית כנסת אחד ו-29 בתי תפילה. כמו כן היו בה 18 כנסיות אורתודוקסיות, שתי כנסיות של ה-Old Believers, כנסייה ארמנית אחת, כנסייה קתולית אחת וכנסייה לותרנית אחת. ב-1859

נתמנה פאלטין כרועה הקהילה הלותרנית בעיר (אך הכנסייה הוקמה כבר ב-1837). מלבד הדאגה לצורכיהם של קהל המאמינים הלותרנים שימש רועה הקהילה הלותרנית גם ככומר הצבאי של החיילים הלותרנים ששירתו בצבא הרוסי.

ב-1903 פרץ הפוגרום הקשה הראשון בקיישוב. 49 יהודים נהרגו, למעלה מ-500 נפצעו ורבים איבדו את בתיהם. ב-1905 פרץ פוגרום נוסף ובו נהרגו 19 יהודים ו-56 נפצעו. משיחיים שלקחו חלק במפעלו של רבינוביץ' סיפרו אז כמה קשה להכריז את בשורת ישוע המשיח על רקע "צליבת" היהודים על ידי הגויים במהלך פוגרומים אלה.

ב-1918 עברה קיישוב לידי רומניה במסגרת הסכמי השלום שנחתמו בוורסאי אחרי מלחמת העולם הראשונה. ב-1940 סיפחה רוסיה את קיישוב לשטחה. באמצע יולי 1941 נכבשה העיר על ידי כוח משולב של גרמנים ורומנים. יהודים רבים הוגלו או הוצאו להורג. לפי אחת ההערכות, מתוך כ-65,000 היהודים שחיו בקיישוב ב-1941 - 53,000 הוצאו להורג. נחזור לטרגדיה זו בפרק יח.

ג'רסאות שונות לגבי שמה של התנועה

בעיר קיישוב נוסדה התנועה ששמה הרשמי היה "בני ישראל בני ברית חדשה". שם זה שימש את התנועה כבר בסתיו 1884, בבקשה שהגיש רבינוביץ' לשלטונות כדי שיתירו לו לקיים אסיפות ציבוריות. השם מלמד רבות על הדימוי העצמי של התנועה. היו לתנועה עוד שמות - לא רשמיים, ונפרט גם אותם. כבר הזכרנו קודם שרבינוביץ' הקפיד להפריד את תנועתו מתנועות כמו "ישראל החדשה" (רי פרק ג).

במערב אירופה נהגו לכנות את התנועה במגוון של שמות: התנועה המ-שיחית בדרום רוסיה, התנועה המשיחית-כביכול מקיישוב, התנועה המשיחית מקיישוב, היהודים מקיישוב שמאמינים במשיח.

כמובן שגם שמו של רבינוביץ' הופיע לעיתים קרובות בדיווחים השונים על התנועה. עם יסוד "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" ב-1887, היה השם רבינוביץ' מפורסם יותר מהמצע של התנועה. לכן טבעי היה זה שמאוחר יותר נשתרש הכינוי "תנועתו של רבינוביץ'" יותר מכל כינוי אחר.

השם "בני ישראל בני ברית חדשה" מצביע על האמונה בכך שאלוהי ישראל כרת ברית חדשה עם עם ישראל באמצעות ישוע המשיח. כמו כן מדגיש השם את העובדה שיהודי המאמין במשיח נשאר בן לעם ישראל. מבחינה חוקית - החוקים הרוסיים בעניין היהודים חלו גם על רבינוביץ' וחסידיה. אסיפות התפילה שניהלו נחשבו ל"יהודיות", מקום המפגש שלהם נחשב לבית תפילה יהודי, והמילה "יהודי" הופיעה בדרכון של רבינוביץ' תחת הסעיף לאום. רבינוביץ' עצמו המשיך להזדהות כיהודי, למרות שהסביבה היהודית התנגדה לכך. עד יום מותו הוא החשיב את עצמו כבן לעם ישראל.

לפי בקשתו נחרטו על קברו המילים הבאות: "בן לעם ישראל, שהאמין ביהוה ובמשיחו, ישוע מנצרת, מלך היהודים. יוסף בן דוד רבינוביץ'". שמה הרשמי של התנועה היה "בני ישראל בני ברית חדשה". כל אחד מחבריה היה בן לעם ישראל ובן הברית החדשה שאלוהי ישראל כרת באמצעות ישוע. לפי רבינוביץ', האמונה בישוע אינה גורמת ליהודי לאבד את זהותו היהודית. הוא נשאר בן לעם ישראל ויותר מכך - הוא הופך לבן ישראל אמיתי.

אסיפות התפילה הראשונות וההפרעות בקישינב, 1885

ב-10 בינואר 1885 קיימו רבינוביץ' ותומכיו לראשונה תפילת שבת "בנוסח המשיחי", כדברי פאלטין. הוא אמר שרבינוביץ' לא נקט צעד כלשהו בלי להתייעץ איתו קודם וכי תיאור בפניו את "סדר התפילות המתוכנן לאסיפת השבת". יחד בדקו את הצעתו של רבינוביץ' ואת המקום המיועד לקיום האסיפה. פאלטין העיד מאוחר יותר כי מצא שאפשר ללמוד במקום את הכתובים, "לערוך בו הרצאות ולעסוק בכל מיני פעילויות פנאי בונות". בני"ב שהוסיף למכתבו ציין פאלטין שהוא כותב את הדברים ב-12:00 בצהריים וכי בדיוק שב מאסיפת השבת. "המקום היה מלא מפה לפה. אלוהים בירך אותנו רבות". הוא המשיך וסיפר שהשאל ללאסיפה את העוגב של הכנסייה הלותרנית ושמקהלה קטנה מהכנסייה ליוותה את הנגינה.

בשבת שלאחר מכן, ב-17 בינואר, היתה פעילות רבה במקום. במשך כל האסיפה היו אנשים גם בפנים וגם בחוץ. אחד הנוכחים סיפר שלא רק המסדרון היה מלא מפה לפה; אנשים מילאו גם את החדרים הסמוכים ואת חדר המדרגות. מחוץ לאולם נאסף המון רב. פאלטין סימן לרבינוביץ' לקצר את הדרשה שלו, ורק בעזרת כוחות משטרה נשמר הסדר. בסוף האסיפה, כשביקש רבינוביץ' לעזוב את המקום, נאלצה המשטרה להגן עליו מפני תקיפה. ביום המחרת נאספו מספר אנשים מחוץ לביתו וגרמו לו לצאת החוצה. הוא הכריז באוזניהם את הבשורה ובסופו של דבר התפזרו הנאספים. בשלווה ראויה לציון קרא רבינוביץ' בעיתונים את המאמרים שדיברו על הירצחו. השמועה נפוצה לקראת סוף ינואר 1885. ב-5 בפברואר, כשנסע רבינוביץ' בעגלה יחד עם בתו, פרצה לפתע הפגנת רחוב נגדו. אחד העיתונים ברוסיה דיווח על 200-300 מפגינים. שלג נזרק לעברם וגם "תחמושת" אחרת, קצת פחות נקייה, כפי שנכתב במקום אחר. רבינוביץ' יצא מהעגלה והודיע לקהל שגם אם יהיה עליו לחדול מלדבר, תמיד ימצאו אחרים שיאמרו את הדברים שעל ליבו. גם במקרה זה לא נפגע.

פאבר דיווח שכבר במהלך ביקורו בקישינב פחתו ביטויי הזעם, למעט ההפגנה הנ"ל. במכתב שכתב רבינוביץ' ב-15 בפברואר (ו) סיפר שהמקום שקיימו בו את אסיפותיהם קטן מלהכיל את כל אלה שבאים לשמוע את הבשורה. לדבריו, המשטרה נאלצה להציב בכל אסיפה שוטרים בפתח האולם

כדי לשמור על הסדר ולמנוע הפרעות.

הידיעה על "בני ישראל בני ברית חדשה" התפשטה בזכות העיתונות הכתובה (גם זו שהיתה בעד התנועה וגם זו שיצאה נגדה). פאבר ציין שהרבה "קבוצות משיחיות שפעלו במחתרת [ברוסיה] הרימו את ראשן ושבּו לפעול לאור היום" בזכות פעילותו של רבינוביץ'. הוא מוסיף: "בזמן שהותי בקי-שינב קיבל רבינוביץ' מכתבים מגורמים כאלה כמעט מדי יום ביומו". במכתב ששלח רבינוביץ' במהלך ינואר 1885 אל ג' ווילקינסון באנגליה, הוא ציין שיהודים מכל רחבי רוסיה שולחים אליו מכתבים כמעט מדי יום. גם פאלטין אישר זאת וסיפר שהמוני מכתבים הגיעו אליו ואל רבינוביץ'.

היות שרבינוביץ' לא היה מסוגל לענות על כל המכתבים האלה, הוא ביקש מעורך העיתון "אֶדְסְקִי לִיסְטוֹק" להדפיס את תשובתו לכולם במדור "מכתבים למערכת". התשובה הודפסה ב-1 בפברואר 1885 ובה התייחס רבינוביץ' לשלוש נקודות: ראשית, אנשים רבים שאלו אותו על כללי הטקס של "בני ישראל בני ברית חדשה". בתשובה הפנה רבינוביץ' את הקוראים למסמכים שפירסם דעליטש. שנית, היו ששאלו על היחס של החוק הרוסי כלפי "בני ישראל בני ברית חדשה", ואם בעיני הממסד יש להם יתרון על פני יהודים אחרים. בתשובתו התייחס רבינוביץ' לנאמר ביוחנן ח' 31-32,36 ואמר ש"אם הבן יעשה אתכם בני חורין, חופשים באמת תהיו". שלישית, אנשים שאלו אותו אם "בני ישראל בני ברית חדשה" נהנים מתמיכה כספית. תשובתו היתה ש"ההון של הקהילה שלנו אינו בנוי על זהב נשחת או כסף" (עוד על כך בפרק יב).

באפריל 1885 שב רבינוביץ' לקשינב מטיוול שעשה בגרמניה, שם גם נטבל (על כך בפרק הבא). בסוף מאי קיימה הקהילה את אסיפתה הראשונה במבנה ששופץ כך שיתאים לצרכיה (ר' פרק יא). אבל לפני כן עלינו לספר על אחת התגובות החיוביות למשנתו של רבינוביץ', זו של יעקב וקסלר, המלמדת על השינוי שחל בגישתם של יהודים שהגיעו לפגישתם הראשונה עם רבינוביץ' מלאי עוינות ושינו במהלכה את דעתם.

מי היה מאמין?

בן יעקב הישראלי, הלא הוא יעקב וקסלר, תירגם ב-1885 שתי דרשות של רבינוביץ' לעברית. רבינוביץ' נשא דרשות אלה באידיש ב-8 וב-29 ביוני 1885 (י). וקסלר הוסיף הקדמה לתרגום ותיעד בה את תגובתו הראשונה לעמדה שנקט רבינוביץ' בפומבי. בין השאר אמר וקסלר (ציטוט בשפת המקור):

מי האמין לשמועתנו לפני ירחים אחדים כי התנועה המשיחית אשר התחוללה בקרבנו תִּרְבַּ וְתִגְדַּל מיום ליום; כחשאלה התמי-מה מגבר תמים לפני אלף ושמונה מאות: "המנצרת תצא לנו טובה?" כן שאלו רבים: "המקשינב תצא אורה ודבר ה' מבס-רביה?" ואחרים אמרו: "אין אופנים (יכולת קיום) לתנועה הזאת

ועוד מעט תיבטל ותופר", אך עודם חיים דברי האדון המשיח: "אם תחרשנה אלה - תזעקנה האבנים", אבני בית התפילה, תפי' לת בית לחם אשר בנה האדון רבינוביץ' הזה, תזעקנה האבנים ותגדנה האותיות לאחר, הן הנותנות תקווה בליבנו לראות בקרוב קהילה גדולה משיחית בישראל.

מי האמין לפני כן כי יתאספו כמאה אנשים בכל שבת מבני ישראל אל הבית אשר נבנה לשם ישוע המשיח; מי האמין כזאת, כי ישמע יהודי מפי יהודי אחיהו שם ישוע המשיח מתרומם על שפתיו ולא יעקם פיו ולא יאטום אוזניו, ולא עוד כי יעשה את אוזנו כאפרכסת לשמוע ולהבין דבר ה' והכרת פניו תענה בו כי נכנסו הדברים בליבו וישיבו את נפשו. האח!

וקסלר המשיך וסיפר כיצד הוא עצמו התנגד בתחילה לרבינוביץ', ואיך אחר כך שינה את דעתו. הוא היה הראשון בין יהודי קישינב ש"קילס בו". לפעמים הגיע לאסיפות רק כדי ללקט מידע נוסף שעליו יבסס את השמצותיו, אבל דבריו "החוצבים להבות ולוקחים נפשות הכאיבו את נפשי והדאיבו את רוחי על תיתי בו מגרעת". הוא מודה שבתחילה זילזל ברבינוביץ' בלי שהכיר אותו בעצם. אומנם הכיר את הכתובים מלידה, אבל רק אחרי ששמע את דרשותיו של רבינוביץ' הבין שהמפתח לכתובים נמצא בפסוק: "המשיח סוף התורה" (רומים י' 4). והרי זה היה המסר העיקרי של רבינוביץ'.

לסיום סיפר וקסלר שאחר כך הגיע לאסיפות מדי שבת כדי לשמוע את דבר ה', והעלה אותם על הכתב "למען הראותם לפני אחי בני ישראל הפזושים עוד לבוא אל הקודש, אולי יראו בעיניים ובאזנם ישמעו, וישבו ורפא להם".

מעניין שווקסלר ראה בדבריו של שאול השליח על כך ש"המשיח [הוא] סוף התורה" את המפתח להבנת הכתובים, ואף טען שרבינוביץ' עצמו הדגיש זאת. הרי לאורך כל הדרך הותקפה התנועה המשיחית על ידי הגויים המשיחיים משום שביקשה לשמור את המסורת היהודית. נחזור לכך מאוחר יותר (ר' פרק ח). מכל מקום, היות שהמשיח הוא סוף התורה הגיע רבינוביץ' למסקנה שהוא חופשי לשמור על יהדותו ולתת לה ביטוי.

כשדברים אלה נכתבו רבינוביץ' כבר נטבל, אבל בשום פנים ואופן לא ראה בכך את שלילת הזהות היהודית שלו. בשלב זה נתאר את ההשתלשלויות שהובילו לטבילתו.

התוכניות למסע והטבילה בגרמניה, 1885

ב-24 במארס 1885 נטבל רבינוביץ' בברלין בנסיבות יוצאות דופן. כל האנשים שגילו בו עניין אומנם הסכימו ביניהם שיהיה עליו להיטבל בשלב זה או אחר, ובכל זאת הופתעו כולם כשהדבר התרחש דווקא במהלך אותו מסע. מן הראוי לשאול אם רבינוביץ' תיכנן זאת לפני שעזב את קשינב באביב 1885.

תוכניות שיצאו לפועל וכאלה שלא

עוד לפני הוועידה שהתקיימה בקשינב במארס 1884 תיכנן רבינוביץ' לצאת למסע לגרמניה. מטרת הנסיעה: לעורר עניין בתנועה מחוץ לגבולות רוסיה. דעליטש, שרצה שיבוא לגרמניה, כתב לו: "אנחנו חייבים לערוך היכרות אישית", אבל המסע ללייפציג בקיץ 1884 לא יצא אל הפועל. בשלב זה נכנס לתמונה הארגון הבריטי Mildmay Mission, וקשריו של רבינוביץ' עם הארגון הלכו והעמיקו. שמואל ווילקינסון, שעמד בראש הארגון, כתב לרבינוביץ' ושאל אם הוא מוכן לבוא ללונדון לחודש או חודשיים. הוא הבהיר שהארגון ישלם את כל הוצאותיו, שיארגן עבורו אסיפות ברחבי העיר וידאג למתורגמן. רבינוביץ' הסכים מיד. הוא ענה שיוכל להגיע אחרי חג המולד וכי יהיה עליו לצאת לדרך חזרה זמן קצר לפני פסח. רבינוביץ' הבהיר שעליו לדעת בוודאות חודש לפני שיעזוב את קשינב אם העניין סגור - היה זה מעין איתות לוויילקינסון שעליו להחליט סופית בעניין! באותה עת רבינוביץ' עדיין לא קיבל מהשלטונות הרוסיים היתר להקים מבנה לאסיפות הקהילה שלו. לכן חשב ווילקינסון שאין זו העת המתאימה לביקור וכי מוטב לחכות עד שמצב הקהילה בקשינב יתייצב. יחד עם זאת, היוזמה שנקט ווילקינסון החרידה את הארגונים המבוססים יותר. ב"חברה הלונדונית" וב"חברה הבריטית", למשל, העריכו שביקורו של רבינוביץ' בלונדון יחבל בעבודתו בקשינב. לעומת זאת לא היתה להם כל התנגדות לכך שווילקינסון וגיימס אדלר (נציגי Mildmay Mission) יבקרו בקשינב. היו שטענו שאם יביאו את רבינוביץ' לאנגליה הוא "יתנפח" מגאוה ויתחיל

לחשוב שבו עצמו יש משהו מיוחד במינו. על כך ענה ווילקינסון שהדבר תלוי במשיחיים שאיתם יבוא רבינוביץ' במגע.

במקביל לדיון הציבורי שהתפתח בבריטניה בעניין זה - ואולי בגללו - חשף דעליטש את תוכניתו להזמין את רבינוביץ' לבקר בגרמניה. הוא ביקש מפאבר לשהות בקייסינג כשישה חודשים, החל מראש השנה של 1885, וכך יוכל גם לסייע לפאלטין (שביקש סיוע). חוץ מזה רצה דעליטש לקבל דיווח מיד ראשונה על התנועה המשיחית. פאבר לא רצה להישאר בקייסינג זמן רב. הוא הגיע לקייסינג באמצע ינואר 1885, כתשעה חודשים לאחר שעזב אותה, ונשאר שם ארבעה שבועות. במהלך הביקור הרבה לשוחח עם רבינוביץ' על נושא הטבילה ורבינוביץ' סיפר לו על כוונתו להיטבל בלייפציג (על אף שפאבר הביע באותה שיחה את התנגדותו לכך). תוכניתו החלופית של רבינוביץ' היתה להיטבל על ידי פאלטין באולם האסיפות של התנועה המשיחית, על פי כללי הטקס של מנהג הטהרה היהודי (המקווה). בכך תמך פאבר בלב שלם. הוא התייחס בכובד ראש לטבילתו של רבינוביץ' כי ראה בה גורם בעל השפעה על עתיד התנועה: הוא ציין שבקרוב היהודים והגויים נחשבת טבילתו של רבינוביץ' לאבן בוחן לעצם יכולת הקיום של התנועה המשיחית.

כחודש לאחר שכתב פאבר את הדברים נטבל רבינוביץ', לא בקייסינג וגם לא בלייפציג, אלא בברלין. ווילקינסון הוא שתיכנן ומימן את הנסיעה לברלין, אבל לא הוא ולא רבינוביץ' מספקים רמז כלשהו לכך שהמסע כולו תוכנן לצורך הטבילה. התרת הסבך שנוצר סביב עניין זה איננה מלאכה קלה.

המשא ומתן בברלין ובלייפציג, מארס 1885

ביום שישי, ה-13 במארס, הגיעו לברלין גיוהן ווילקינסון, ד"ר דיקסון וג'יימס אדלר. ברלין נמצאת פחות או יותר באמצע הדרך בין קייסינג ללונדון. רבינוביץ' הגיע למלון בברלין קודם לכן. באותו ערב נפגשו הארבעה ושוחחו על רבינוביץ', על משפחתו ועל מפעלו, לאחר שהתפללו יחד וקראו בכתובים. ביום ראשון וביום שני, ה-15 וה-16 במארס, הם שוחחו, בין השאר, עם פרופסור בשם ה' ל' סטראק.

ב-17 במארס הגיע רבינוביץ', בלוויית שלושת הבריטים, ללייפציג. באותו ערב הגיע לשם גם דעליטש בלוויית שני עוזריו הצעירים: ו' פאבר וה' לוצקי. השיחות נמשכו ב-18 במארס (גם בהן נכח פרופסור סטראק) ונסתיימו בהסכמה כללית על מספר נושאים. ווילקינסון סיכם את העקרונות האלה:

ראשית, מן הראוי שלרבינוביץ' תהיה חרות מלאה בכל מה שקשור להנהגת התנועה. אסור שתהיה התערבות מבחוץ, לא בענייני דוקטרינה ולא בעניינים הקשורים בניהול האסיפות והטקסים השונים. שנית, העובדה שרבינוביץ' ממשיך לחגוג את הפסח, למול תינוקות ולשמור את השבת אינה צריכה למנוע מהם לסייע בידו או לתמוך בו, בתנאי שלא ישים את מבטחו במנהגים האלה, וכל עוד הוא מאמין שהישועה באה אך ורק בזכות המשיח.

שלישית, רבינוביץ' יכול להיטבל בכנסייה בכל דרך שתיראה לו. במקרה כזה הוא יחשב לחבר בקהילת המשיח ולא לחבר הקהילה שאלה משתייך האיש שהטביל אותו. רביעית, כל הנוכחים הסכימו שאינם יכולים להכיר בקיומה של קהילה יהודית-משיחית בקישינב בטרם יקבלו רבינוביץ', אחיו ובני משפחותיהם, ויהפכו לחברים בקהילת המשיח הכלל-עולמית.

בפגישה שהתקיימה ב-18 במארס הוצע שווילקינסון יטביל את רבינוביץ', אבל ווילקינסון חשש שמאמינים רבים יאבדו עניין ברבינוביץ' אם יקבל על ידי מישחו שאינו מתאים לציפיותיהם ובדרך שאינה עונה על ציפיות אלה. באותו יום, ה-18 במארס, עזבו שלושת הבריטים את לייפציג. רבינוביץ' ליווה אותם לתחנת הרכבת. ווילקינסון כתב ביומנו: "לפני שנפרדנו הוא אמר לנו כי מאז שנפגשנו למד דבר אחד - להתפלל". רק אחרי שעזבו השלושה נתקבלה החלטה סופית לגבי טבילתו של רבינוביץ', והדבר נעשה כבר ביום המחרת. לדברי סטראק, רבינוביץ' הודיע חגיגית בבוקר ה-19 במארס שהוא מבקש להיטבל במהירות האפשרית, בטרם ישוב לרוסיה. בשעות אחר הצהריים קבע דעליטש שברלין היא המקום המתאים ביותר לצורך זה. רבינוביץ' כבר יצא מן החדר כשנתקבלה ההחלטה. סטראק אמר שכאשר דווח על כך לרבינוביץ', הוא הקריא את מה שכתב במחברתו בזמן שחיכה בחוץ: "החלטתי לעשות את מה שמלך המשיח רוצה שאעשה". רבינוביץ' ראה בהחלטה שהתקבלה באותם רגעים את התגלמות רצונו של אלוהים. דקות ספורות אחר כך כבר ישבו רבינוביץ' וסטראק ברכבת לברלין.

רבינוביץ' נטבל בברלין

ב-24 במארס 1885 נטבל רבינוביץ' בברלין. הפרטים שלהלן מוכיחים שהכל נעשה מתוך מגמה למנוע ממישהו לחשוב שרבינוביץ' נטבל כחבר של זרם נוצרי כזה או אחר: רבינוביץ' נטבל בכנסיית "בית לחם" שהיתה שייכת לזרם הבוהמייני-לותרני בברלין, על ידי כומר מתודיסטי - הפרופסור ס' מ' מיד ממסצ'וסטס (ארה"ב). בטקס נכחו הכומר של אותה כנסייה - פ' ג' קנאק, ומספר אורחים, ביניהם סטראק ולוצקי, שייצג את דעליטש.

מן הראוי לציין שלאחר שהכריז רבינוביץ' שהוא מסכים ללא כל עוררין עם תורת השליחים, הוא נטבל על סמך עיקרי אמונה שניסח בעברית, לשימושם של כל "בני ישראל בני ברית חדשה" (ר' פרק ח).

רבינוביץ' שלח מברלין הודעה לשלטונות הרוסיים בקישינב על כך שנטבל. ב-1 באפריל 1885 שב לקישינב. ב-2 באפריל סיפר על הטבילה לאחד העיתונים בבסרביה, אבל השמועות כבר עשו להן כנפיים והגיעו לאוזני פאלטין והמאמינים בקישינב לפני ששב רבינוביץ' לעיר.

לפני שחזר לקישינב ביקר רבינוביץ' בלייפציג פעם נוספת. הוא נשאר שם מה-26 ועד ה-29 במארס. עם דעליטש שוחח ארוכות על הקמת בית ספר משיחי. פעם נוספת שוחחו על עניין שמירת השבת, והנושא עלה ככל הנראה

ביוזמת דעליטש. מקורות אחרים מבהירים שעל אף שדעליטש לא רצה להפוך את הנושא לשאלת מבחן, הוא התקשה להסכים עם שמירת השבת. סטראק, שככל הנראה לא נכח בפגישה, סיפר שלפי שיחה זו תיעשה שמירת השבת לזכר יציאת מצרים, על סמך הנאמר בדברים ה' 15. כמו כן נאמר בשיחות אלה שיום ראשון יסמר כיום האדון, כלומר היום שבו יאספו המאמינים לזכר תחיית האדון וכדי להלל אותו. ברית המילה ושמירת השבת ישמשו כמאפיינים לאומיים, ואסור להן לטשטש את העובדה שהמשיח הוא סוף התורה ושהדרך היחידה לזכות בצדקה היא על ידי אמונה בו.

אין כל ספק שרבינוביץ' הסכים עם פרשנות תיאולוגית זו. כבר אז הפכו דבריו של שאול השליח על כך שהמשיח הוא סוף התורה לאחד המשפטים היותר שגורים בפיו. אבל לא השיחה הזו וגם לא כל הפעמים שבהן הזכיר את דבריו אלה של שאול השליח - לא מנעו מאחרים לקרוא אותו לסדר בנקודה זו. מדיווחו של סטראק לא ברור אם רבינוביץ' התחייב לקיים את האסיפות גם בשבת וגם בימי ראשון. המנהג היה - ונשאר - לקיים אסיפות בשבת. במכתב מה-27 במארס/8 באפריל 1885 סיפר רבינוביץ' לסטראק שבאסיפת השבת הראשונה שהתקיימה לאחר שובו מגרמניה היה האולם מלא באנשים שהאזינו לדרשה בחרדת קודש. אבל המקום היה מלא ביהודים גם ביום המחרת, יום ראשון. ההסבר ההגיוני ביותר לכך הוא שבאותו יום ראשון חל חג הפסחא. בפעם הראשונה, כך כתב רבינוביץ', נשמעו בבית תפילה יהודי המילים "המשיח קם מן המתים". מקורות אחרים מלמדים שמאוחר יותר קיים רבינוביץ' אסיפות נוספות במהלך החגים הנוצריים: ביום שישי הטוב, ביום ראשון שבו חוגגים הנוצרים את תקומת ישוע ובחג הפסחא עצמו. לפי עמים התקיימו אסיפות השבת לא רק בבוקר אלא גם במוצאי השבת. יום שבת נשאר יום האסיפה העיקרית - גם אחרי שיחתו של רבינוביץ' עם דעליטש בלייפציג ב-1885.

התגובות שהתעוררו לאחר טבילתו

של רבינוביץ' בברלין

כששב רבינוביץ' מגרמניה היה מעמדו חזק במיוחד. בקייסינג חיכו לו פאבר, חתנו-לעתיד של פאלטין, שחודשים ספורים קודם לכן התנגד בתוקף לכך שרבינוביץ' יטבל בלייפציג והיה מעורב בהחלטה להטביל אוהו בברלין, ולוצקי. לוצקי הגיע לקייסינג ב-3 באפריל, כשליח מטעמו של דעליטש, וגם כדי לסייע לפאלטין. שני הצעירים תרמו מעט מאוד לשיחות שהתקיימו כבר בגרמניה, אבל נכחו במקום. כאמור, מעמדו של רבינוביץ' בקייסינג היה חזק גם לאחר טבילתו, למרות ההתנגדות שקמה לו בשל צעד זה, בעיקר בגלל מעורבותו של דעליטש בעניין הטבילה. לוצקי ופאלטין לקחו חלק באסיפה הראשונה שהתקיימה לאחר שובו של רבינוביץ' מגרמניה. הדו"ח של פאלטין מאפריל 1885 תיאר את הבלבול ששרר בקרב אנשים

רבים בעקבות המצב החדש שנוצר.

פאלטין ניסה לצייר בדו"ח שלו תמונה אובייקטיבית, ונמנע מלפרט את דעתו האישית בנדון. הוא כן הביע אותה במכתב שכתב לדעליטש, וממנו מסתבר שפאלטין חשב שהוא יהיה זה שיטביל את "בני ישראל בני ברית חדשה".

פאלטין הבהיר שטבילתו של רבינוביץ' בילבלה את "היהודים", את חסי-דיו של רבינוביץ' וגם נוצרים רבים. הוא מספר שכמה "יהודים" רצו להיטבל עם רבינוביץ' בכנסייה הלותרנית, ושזו היתה התוכנית המקורית. הם רצו להשתייך לכנסייה לאומית, הסביר פאלטין, אבל כזו שפועלת בתיאום מלא עם עיקרי האמונה של הכנסייה הלותרנית-אבנגלית. יחד עם זאת הם רצו לאפשר ל"אחים חלשים" לשמור על מאפיינים יחודיים כגון ברית המילה ושמירת השבת. אחרי הכל, לעניינים אלה אין כל משמעות אחרי הטבילה, הסביר פאלטין. "בקיצור", סיכם, "הם מבקשים להיחשב כיהודים-משיחיים, אבל עם עיקרי אמונה לותרניים".

עוד נחזור בהמשך לעימות שניטש בין פאלטין לרבינוביץ' (ר' פרק י). בשלב זה חשוב יותר לשים לב לדברים שאמר פאלטין בפומבי מיד אחרי טבילתו של רבינוביץ'. על אף שהיה מאוכזב מההתפתחויות, לא חזר בו מהמילים ההוגות שאמר על רבינוביץ'. בסוף הדו"ח של אפריל 1885 סיפר שלאחר שובו המשיך רבינוביץ' לקיים את האסיפות בבית אחיו, "ושהמקום היה תמיד מלא". על רבינוביץ' אמר: "הוא מכריז את המשיח שנצלב וקם לתחייה, המושיע והאדון של החוטאים... האדון הנאמן בחסדו יברך את דברו". בדו"ח של מאי ציין פאלטין שהאסיפה הראשונה באולם החדש התקיימה ב-30/18 בנואי 1885, והוסיף: "מי יתן והמקום יהפוך למקור ברכה שלבבות רבים של בני ישראל ישובו בו אל אדונם המשיח. אנחנו מבקשים את תפילות ידידינו עבור קהילה זו וגם עבור העבודה שלנו כאן".

אמירות אלה של פאלטין ודומותיהן מלמדות שהטבילה של רבינוביץ' לא שימשה עילה לעימות, על אף שפאלטין לא הסכים לדרך שבה נעשה הדבר. אדרבה, פאלטין המשיך לחפש פתרון. בדו"ח של מאי 1885 כתב: "הידידות ביני לבין רבינוביץ' נמשכת כמקודם".

לסיכום אפשר לומר שטבילתו של רבינוביץ' לא נעשתה בחיפזון ובהפתעה, בניגוד לטענות שהשמיעו כל מיני אנשים על כך שהחליט להיטבל משום שקיבל הבטחות לסיוע כספי, וכמענה ל"חיזוריהם" של דעליטש ורמי מעלה אחרים בעולם המשיחי. יש לזכור שרבינוביץ' עצמו לא הרגיש שמופעל עליו לחץ כלשהו בעניין הטבילה. במכתב שכתב לגיוהן ווילקינסון ב-6 באפריל 1885 אמר:

במענה למכתבך ובעניין הטבילה הקדושה עלי לומר מספר מי-לים: הדבר נעשה, וכל מה שקשור בעניין נעשה בהזדרכת רוח הקודש. אני אומר כאן במפורש שלא נטבלתי משום שהופעל עלי

לחץ כלשהו, אלא כפי שכבר אמרתי לך בעבר, משום שהיה עלי לנקוט צעד זה. הזדמן לי להיטבל בברלין על ידי פרופסור מיד האמריקני, ולכן החלטתי להיטבל שם. הממשלה [הרוסית] לא אוהבת לראות אלפי יהודים מקרב נתיניה נטבילים לכנסייה הלותרנית-גרמנית, ולכן אני יכול להבטיח לך שלרצון הטוב שהפגינה הממשלה יש בעיני ערך רב יותר מזה שיש לדעתם של עשרה פרופסורים לותרניים.

מכל מקום, רבינוביץ' הצליח לממש את תוכניתו ולהיטבל בגרמניה. הוא קיבל תעודה המעידה על כך שנטבל, וזאת בלי שייטבל לזרם זה או אחר ובלי שיוותר על זהותו ומעמדו כיהודי. בהקשר זה חשוב להזכיר שוב שדעליטש נושא באחריות העיקרית לכך שרבינוביץ' נטבל בגרמניה.

דעליטש ישב בלייפציג ועקב אחר ההתפתחויות, כשהוא נד בין תקווה לייאוש בכל מה שקשור למצב בקייסנב. אבל בפגישה השנתית של הארגון שדעליטש עמד בראשו ושהתקיימה ב-2 ביוני 1885, הוא סיפר על התנועה החדשה ברוסיה בחתלהבות ניכרת. הוא ציין שהקהילה של רבינוביץ' איננה לותרנית, וסיפר בקצרה על ההשתלשלויות שהובילו לטבילה: על כך שרבינו-ביץ' לא חשב שעליו להיטבל על ידי פאלטין "על אף שהיה זה הדבר הפשוט ביותר לעשותו", וכי נטבל בברלין כחבר בקהילת המשיח ולא כחבר בזרם כלשהו. לאחר ההערות הספורות שהשמיע בנושא טעון זה מיהר דעליטש להעלות את השאלה: "היכן יקח [רבינוביץ'] את סעודת האדון בפעם הראשונה?"

אילו קיבל רבינוביץ' היתר רשמי מן הממסד לשמש כאיש כהונה, היה די פשוט לענות על שאלה זו, אבל היתר כזה לא ניתן לו מעולם. עד שהגיע הסירוב לבקשתו המשיך רבינוביץ' בפעילותו כרגיל. ב-18/30 במאי 1885 התקיימה האסיפה הראשונה באולם ששופץ, ועדיין היו לרבינוביץ' חסידים נלהבים. אבל לאורך הדרך היה עליו להגיע להחלטה בנוגע לטבילות, לסעודת האדון ולחברות בקהילה. מעולם לא התגבשה כנסייה או קהילה רשמית סביבו, שהרי השלטונות הרוסיים התנגדו לכך. מספר ניסיונות נעשו במטרה למצוא פתרונות לקשיי הטבילה של חסידי רבינוביץ', אך כולם נתקלו במכשולים שהציבו אחרים. אגב, בעניין זה לא שמר פאלטין על נייטרליות וגם לא עמד לצידו של רבינוביץ'.

השקפות תיאולוגיות עיקריות,

1884-1885

לפני שנחזור להשתלשלות האירועים, מן הראוי לפרט את ההשקפות התיאולוגיות העיקריות של רבינוביץ', כפי שהוא העלה אותן על הכתב בשנים 1884-1885.

הצהרת האמונה של רבינוביץ'

רבינוביץ' ניסח כמה הצהרות אמונה בארבע הזדמנויות שונות. השתיים הראשונות גובשו באביב 1884, והשתיים האחרונות באביב 1885. הטיוטה של אחת ההצהרות האלה הוצגה בוועידת קשינב ב-26 במאי 1884, ונקראה "שנים עשר עיקרי אמונת בני ישראל בני ברית חדשה". לטיוטה נוספה אקספוזיציה, שלדברי דעליטש נכתבה בחיפזון רב בשעות אחר הצהריים באחד הימים. זמן קצר לפני הוועידה חיבר רבינוביץ' מסמך שִׁמְנָה עשר נקודות, וכאן נכנה אותו בשם "עשרת עיקרי האמונה". לפני הטבילה בברלין במארכ 1885 גיבש רבינוביץ' תמצית אחרת של עיקרי האמונה - "שבעת עיקרי האמונה". באותה תקופה בערך חיבר גם את "24 משפטי אמונת בני ישראל בני ברית חדשה". בשני מסמכים אלה באים לידי ביטוי יסודות אמונתו שהארכי ימים, ולכן נביל את עצמנו ונרחיב רק עליהם וכן על האקספוזיציה.

שבעת עיקרי אמונת בני ישראל בני ברית חדשה - הצהרה קצרה

בהשוואה לשנים עשר העיקרים ולעשרת העיקרים, הצהרה קצרה זו היא יותר "נוצרית" מאשר יהודית. אין בה התייחסות לתכונות שמאפיינות אך ורק את קהילת "בני ישראל בני ברית חדשה", למשל: שמירת השבת, חג הפסח, ברית המילה וכן הלאה. לעומת זאת, לידתו של ישוע מבתולה, קהילת המשח וְהַטְבִּילָה נדונים בה בבהירות. אין כל ספק שרבינוביץ' ביקש להשתמש בהצהרה זו במקום עיקרי האמונה של השליחים.

וכך נאמר בהצהרה זו:

(א)

אני מאמין באמונה שלמה שאבינו אשר בשמים הוא אל חי ואמת, נצחי, בורא שמים וארץ וכל הגלויות והנסתרות בְּדַכְרֵו ורוח קודשו; הוא אחד, הכל ממנו, הכל בו והכל אליו.

(ב)

אני מאמין באמונה שלמה שאבינו אשר בשמים הקים כפי ההבטחה לאבותינו, לנביאנו ולמלכנו דוד בן ישי, גואל לישראל, את ישוע הנולד ממרים הבתולה בעיר בית לחם יהודה. הנענה, נצלב, מת, ונקבר למען ישועתנו. קם מן המתים ויחי, והנה הוא יושב לימין אבינו שבשמים ומשם בוא יבוא לשפוט את התבל - החיים והמתים, והוא המלך על בית יעקב לעולם ולמלכותו אין קץ.

(ג)

אני מאמין באמונה שלמה כי על פי עצת האלוהים הנחרצה וידעתו מקדם הובו אבותינו בְּקֶשֶׁי הַלֵּב לפשוע ולמרות נגד משיחנו, האדון ישוע, למען להקניא את שאר גווי התבל ולְרַצוֹת את כולם על ידי אמונתם במשיח שבישרו השליחים שלו, למען תימלא הארץ דיעה את יְהוָה, והיה יהוה למלך על כל הארץ.

(ד)

אני מאמין באמונה שלמה כי באמונת ישוע המשיח לבד יצדק כל אדם בְּבִלִי מעשי התורה. כי אלוהים אחד הוא המצדיק את היהודים ה[נ]י[מול]ים מתוך האמונה ואת הערלים על ידי האמונה. ואין הבדל בין יהודי ליווני, בין עבד לבן חורין, בין זכר לנקבה. כולם אחד הם במשיח.

(ה)

אני מאמין באמונה שלמה בקהילה קדושה אחת, כללית ושליחית.

(ו)

אני מודה בטבילה אחת לסליחת עוונות.

(ז)

אני מחכה לתקומת ותחיית המתים ולחיי העולם הבא. אמן.

לישועתך קיווייתי יהוה

קיווייתי יהוה לישועתך

יהוה לישועתך קיווייתי

הצהרה זו היתה חלק בלתי נפרד מאסיפות הקהילה. נהגו להקריא אותה אחרי הדרשה ולפני ברכת הכהנים שסיימה את האסיפה (ר' פרק יא). היא הודפסה בקובץ התפילות של 1885 שנקרא "תפלה", וגם במהדורה הבאה שלו שהודפסה ב-1892. גם 24 משפטי האמונה, שעליהם נרחיב עכשיו את הדיבור, הודפסו במהדורות אלה. דבר זה מלמד על חשיבות ההצהרות האלה ועל כך שהיה להן חלק ותפקיד בחיי הקהילה.

24 משפטי אמונת בני ישראל בני ברית חדשה - מבוססים על 39 עיקרי האמונה של הכנסייה האנגליקנית

ב-1837 תורגמו לעברית 39 עקרונות האמונה המופיעים בספר התפילות האנגליקני. ככל הנראה היה התרגום ברשותו של רבינוביץ' כשניסח את 24 המשפטים, שכן ניתוח בלשני שלהם מלמד שרבינוביץ' אימץ מספר ביטויים שקיימים בתרגום זה. יותר מכך, הוא בעצם העתיק מהצהרה זו קטעים שלמים, מילה במילה. חוץ מתחיסכון בזמן, שכן לא היה עליו לנסח משפטים שלמים מן ההתחלה, הוא הגן על עצמו מפני התקפות כלשהן בנושא. שהרי אם הכנסייה האנגליקנית יכולה להשתמש בגירסה העברית של עקרונות האמונה שלה, למשל בירושלים, איך אפשר להתקיף אותו על השימוש שהוא עושה בעקרונות דומים בקישינב?

רבינוביץ' שמר על המסורת הנוצרית כל עוד היתה צמודה לנאמר בכ"תובים, אבל הקפיד שלא להשתמש בניסוחים שנלקחו מהפילוסופיה היוונית. עקרונות האמונה שניסח מבטאים את הדברים הייחודיים ל"בני ישראל בני ברית חדשה", אם כי ב-24 המשפטים לא נדונה כלל ההצדקה לעצם קיומה של קהילה יהודית-משיחית. יחד עם זאת הנחת היסוד היא שיש מקום לקהילה כזו.

אין מילים לתאר את חשיבותם של עיקרים אלה למי שרוצה להבין את הבסיס התיאולוגי להשקפותיו של רבינוביץ'. בעיקרים אלה הוא החזיק עד יום מותו, ולכן מן הראוי שנביא אותם כאן במלואם, כפי שנכתבו במקור.

משפטי אמונת בני ישראל בני ברית חדשה

בסוגריים עגולים מובאות הערות המתרגמת. הדברים המובאים בסוגריים מרובעים הם השלמות שנועדו להקל על הבנת המשפט.

הראשון

יש אך אלוהים אחד, חי ואמת, נצחי, בלי גוף, בלי חלקים וכלי התפעלות, רב טוב, כוח וחוכמה מאין חקר, בורא, יוצר, ועושה ומקיים כל דבריו וברוח קודשו. הכל ממנו, הכל בו והכל אליו.

השני

האלוהים אמת הקים כפי ההבטחה לאבותינו, לנביאינו ולמלכנו דוד בן ישי, גואל לישראל, את ישוע הנולד ממרים הבתולה בעיר דוד בית לחם יהודה. הנענה, נצלב, מת ונקבר למען ישועתנו. קם מן המתים וחי, והנה הוא יושב לימין אבינו שבשמים ומשם בוא יבוא לשפוט את התבל - החיים והמתים, והוא המלך על בית יעקב לעולם ולמלכותו אין קץ.

השלישי

על פי עצת האלוהים הנחרצה וידיעתו מקדם הוכו אבותינו בקשי הלב לפשוע ולמרות נגד המשיח, האדון ישוע, למען להקניא את שאר גויי התבל ולקצות את כל בני אדם על ידי אמונתם במשיח שבישרו המבשרים והשליחים הקדושים שלו, למען תימלא הארץ דיעה את יהוה, והיה יהוה למלך על כל הארץ.

הרביעי

באמונת ישוע המשיח לבד יצדק כל אדם, בלי מעשי התורה. אלוהים אחד הוא המצדיק את היהודים ה[ני]מולים מתוך האמונה ואת הערלים על ידי האמונה. אין הבדל בין יהודי ליווני, בין עבד לבן חורין, בין זכר לנקבה, כי כולם אחד הם במשיח ישוע. באמונת המשיח אנחנו מקיימים את התורה והיא מרפא לנפש מאוד ומלוא נחמה.

החמישי

כתבי הקודש מכלכלים בתוכם כל הדברים ההכרחיים לישועה, כל דבר אשר איננו נמצא בהם ולא יתחייב מהם אין אדם מחויב להאמין בו כעיקר מעיקרי האמונה או כדבר הכרחי לישועה. בשם כתבי הקודש אנחנו קוראים לספרי התעודה מברית הישנה והחדשה אשר מעולם לא היה ספק בקהילה אם ברוח הקודש נכתבו.

השישי

ספרי הברית החדשה אינם מתנגדים לספרי הברית הישנה כי בשניהם ניתנו לפני בני אדם חיי עולמים על ידי המשיח, המליץ האחד בין אלוהים ואדם. התורה הניתנה מאלוהים ביד משה היתה אומנת אותנו אל המשיח למען ניצדק רק על ידי האמונה בו. יען שורע אברהם לפי הבשר אנחנו, ואברהם הוא אב גם ל[ני]מולים וגם למאמינים, עלינו להימול כל זכר בן שמונת ימים כאשר ציווה אותו אלוהים וכפי שמכני בנים של אלו שהוציאם יהוה מארץ מצריים ביד חזקה אנחנו,

על כן עלינו לשמור את יום השבת ולקדשו, לחג את חג המצות וחג השבועות בזמן אחד עם המשיחיים החוגגים אותם רק לזיכרון תקומת המשיח מן המתים וירידת הרוח הקודש מן השמים, גם לזיכרון יציאת מצריים.

השביעי

ספרי המשנה והתלמוד אין לייסד מהם איזה לקח; המה רק כמזכרת עולם לנו על גודל רוח התרדמה שהפיל האלוהים עלינו עד למקצת, ספרי השולחן ערוך (מגני ארץ, יורה דעה, חושן משפט ואבן העזר) היו לנו רק לפת, לרשת ולמוקש. החשיכו את עינינו מראות דרכי האמונה החיה והאמיתית.

השמיני

החטא הקדמוני הוא השחתת יצר כל אדם שנולד כפי הטבע מדם וחפץ הבשר, הנוטה תמיד אל הרע ומתאוה נגד הרוח לתאוות הבשר וקשה לקבל עול תורת האלוהים.

התשיעי

האדם בכוחו הטבעי חסר כוח הוא לכונן את עצמו במעשים טובים וליישר דרכו, להאמין ולקרוא בשם יהוה. לולא חסד אלוהים הנעלם במשיח, הוא דבר אבינו שבשמים, הנולד מן האב מעולם, יקדמנו להיות לו הבחירה הטובה ויפעל עימו בהיות לו הבחירה הזאת.

העשירי

במעשים הטובים של האדם תתנכר אל נכון האמונה החיה והאמיתית אשר בלבבו, כאשר יודע העץ בפריו; רצויים המעשים הטובים בעיני אלוהים במשיח, אך בכל זאת אינם יכולים למחות פשעינו, להצדיקנו, ולמנוע מאיתנו את קשי משפט אלוהים.

האחד עשר

המעשים הטובים אשר יעשו קודם השגת חסד אלוהים במשיח ואצילת רוח קודשו, אינם ראויים להפיק חסד וצדקה כגמול טוב לבעליהם, יען כי בלי ספק יש בהם טבע החטא. כמו כן אין שום זכות במעשים היוצאים מדעת אנשים כנוספים על פיקודי אלוהים (לפנים משורת הדין). המה רק בגאות ובקסל אשר האדם יראה בהם, כי לא לבד ששילם לאלוהים די חובתו, אך כי יעשה למענו גם יותר מחובתו. המשיח אמר בפירושו: בעשותכם את כל אשר צויתם אִמְרו: "עבדים בלי מועיל אנחנו".

השנים עשר

רק אחד לכד, המשיח, היה זך מפשע ונקי מכל חטא, גם בבשרו גם ברוחו, אבל אנחנו - אף אם כולנו נטבלים ונולדים מחדש במשיח, בכל זאת חוטאים אנחנו עוד בדברים רבים. ואם נאמר כי אין בנו חטא, האמת אין בנו.

השלושה עשר

כל חטא ופשע הנעשה בזדון או בשוגג יכולת כחשוכה שלמה בכל לב ונפש. ואחרי המכשול והנפילה בחטא יש עוד יכולת, בחסד אלוהים, להקים ולהיטיב את מעללינו. רק חטא באדון נגד רוח הקודש הוא חטא אשר אין לו סליחה.

הארבעה עשר

עצת אלוהים הנסתרה מכל נברא וחי, ורצונו מקדם - בטרם יסד ארץ על מכוניה - היו להציל מקללה וממשפט את אלה מבני אדם אשר בחר בהם במשיח ולתת להם על ידו תשועת עולמים. לכן אלה אשר טובת אלוהים הגדולה הזאת עליהם, המה נקראים, בעת ובזמן הראוי לפי עצת עליון, על ידי רוחו הפועל בקרבם. המה, על ידי החסד שומעים את הקריאה. המה נצדקים חנים, נעשים בני אלוהים. ודומים לדמות בנו יחידו - ישוע המשיח. המה מתהלכים ביראה, במעשים טובים, ובאחרית ישיגו בחסד אלוהים את האושר עולמים.

ההיגיון וההתבוננות, אל נכון, בדבר בחירת אלוהים בָּנוּ, במשיח, מובילים ומביאים את יראי אלוהים - המרגישים בנפשם את פעולת רוח המשיח הממית את מעשי הבשר והאיברים החומדים ונושא את הלב לעניינים עליונים ושמיימיים - אל מקור ומעיין של נחמה גדולה ונעימה יתירה, ההיגיון וההתבוננות כאלה מאמצים ומחזקים מאוד את אמונתם בהתשועת עולמים, אשר יתענגו עליה על ידי המשיח, ומעלים ומדליקים בליבם את אש ושלחבת אהבת אלוהים.

להפוך אלה מבני העולם ההולכים בגדולות וגבהות ליבם ורוח המשיח אין בקרבם. המה עובדים תמיד רק את תאוותם, אינם שמים לב למשפט אלוהים לפי גזירתו מעולם, ונעשים בני השטן, המוביל ומוריד אותם לבור יאוש ואל מקום כל טומאה וחלאה רעה ומרה כביאוש.

החמישה עשר

קהילת המשיח הגלויה היא עדת מאמינים אשר דבר אלוהים יתבשר בקרבה בטוהר ועבודת הקדושות (הסקרמנטים), בכל דבר אשר הכרחי להן תיעשה כפי פקודת המשיח והשליחים הקדושים.

השישה עשר

הרשות ביד הקהילה לתקן תקנות ומנהגים, אבל בהנוגע לדבר אמונה אין לה הכוח לתקן שום דבר נגד דבר אלוהים בכתבי הקודש, או לבאר איזה כתוב מכתבי הקודש באופן שיתנגד לדבר כתוב אחר. כמו כן אין לה רשות להורות על איזו דבר, מבלעדי כתבי קודש - התנ"ך והברית החדשה - כי החיוב להאמין בו כבדבר ישועה.

השבעה עשר

אסיפת כללית גם פרטית לא תיאסף בלא פקודת הממשלה ורצון הרשות, כי הרשות היא נתונה מאת אלוהים בעצמו כמבואר בכתבי קודש, ובידה הפקיד האלוהים כל מעמדי הדברים במדינה, הן מעמד דברי כהונה לאלוהים והן מעמד דברי זמנים ונימוסים, ו[בידי] החרב מלכות [הסמכות] לעצור כאנשים קשי עורף ופועלי עוולה.

השמיני עשר

אסור לכל אדם מדעת עצמו לכהן בקדושת הקודש בתוך הקהילה אם לא יקרא כדת הקהילה וחוקי הממשלה.

התשעה עשר

התפילה ברבים וכהונת הקדושות (הסקרמנטים) צריכים להיות בלשון אשר העם מבינים אותה וכפי שרוב בני ישראל ברוסיה מבינים - לשון עברית "לשון הקודש" ולשון ושארגאן האשכנזי (הז'רגון הגרמני), על כן המובחר (מוטב) להתפלל ולכהן בלשונות האלו.

העשרים

הקדושות (הסקרמנטים) אשר נתקנו על ידי המשיח המה לנו עדים נאמנים על חסד אלוהים ורצונו לנו. על ידם הוא פועל בקרבנו בדרך נסתר ונפלא, להחיות ולקיים את אמונתנו בו, והמה גם סימנים כחונים [המעידים] כי המשיח הוא חמדת נפשנו ותפארת ראשנו. ואלו הן: הטבילה וסעודת האדון. פעולתן טובה ומועילה אך להמקבל אותם כיושר וכדת.

האחד ועשרים

כפי שהכוהן (בעלי המשרות בקהילה) אינו מכהן בשם עצמו אך בשם המשיח ובכוח השליחות והרשות אשר קיבל מהן כהונתו, לכן הכהונה, שמיעת דבר אלוהים ממנו (מן הכוהן) והקבלה על ידיו הקדושות כשירות לנו אף כי הוא בעצמו מאנשי עוולה; הן רשעתו אינה מבטלת חסד מתנת אלוהים לאלה המקבלים הקדושות (הסקרמנטים) על ידי עבודתו. בכל זאת הקהילה מחויבת לדרוש ולחקור היטב על דבר מידות הכהנים. ואם, לפי

משפט צדק ואמת יקצא כי הכוהן איש רע הוא, החוב על הקהילה לגרש אותו מהיות כוהן.

השניים ועשרים

הטבילה היא אות על תולדה חדשה. המקבלים אותה ינטעו ויישתלו על ידי מי הטבילה בתוך הקהילה - קהילת המשיח. הטבילה היא ההתרחצות והניקיון מכל רע, והמקבלים אותה מעידים בגלוי לפני כל כי בטוחים המה בסליחות עוונותיהם וכי בנים המה לאלוהים. ומה מאוד נכון הדבר להנהיג בתוך הקהילה את טבילת הקטנים.

השלושה ועשרים

סעודת האדון הוא אות כי מזכירים אנחנו את מות אדונינו המשיח עד כי יבוא שנית בכבודו. באכילת לחם השמים ושתיית יין המשומר אנחנו מאחדים ומכלכלים את כל כוחותינו הגופניים והנפשיים בגוויית המשיח ובדמו שנקרכו בעולם הזה למען תשועתנו, והמה צדורים בצרור החיים הנצחיים לימין אבינו שבשמים לעולמים. הלחם אשר נפרוס באמונה שלמה וטהורה בלב, הוא קחת חלק בגוויית המשיח. כוס הברכה הוא קחת חלק בדם המשיח. הרשעים אשר אין בהם אמונה חיה ופועלת, ואך למראה עיניים ילעסו בשיניהם את הקדושה של המשיח, אינם מקבלים חלק במשיח ועוונם גדול מנשוא.

העשרים וארבע

כל מי אשר מדעת עצמו ברצון ובזדון יעבור בגלוי על המנהגים של הקהילה אשר אינם נגד דבר אלוהים ונתייסדו בתקנות תוקף הכלל ובהם - כמתו, יש לעבור בו כעובר על סדר הקהילה וכממרה נגד רשות השלטון. כל קהילה פרטית או כללית [יש לה] ברשות לחקן ולשנות ולבטל מנהגים ותקנות של הקהילה שנתייסדו מטעם אנשי הקהילה רק לפי דעתם האנושית, ובלבד שהכל יהיה לתכלית הבניין במשיח.

האקספוזיציה

כפי שצינינו קודם (פרק ה), בוועידת קישינב שהתקיימה במארס 1884 התבקש רבינוביץ' לפרט את השקפותיו בעניין ברית המילה ושמירת השבת. באקספוזיציה כתב שברית המילה היא סימן קדוש המבהיר שהנימול הוא מזרע אברהם; שמנהג זה אינו פוגע באיש שכן אינו נראה לעין כל, מה גם שרופאים שונים טוענים שיש בכך תועלת גופנית; וגם, שאיש לא כפה מנהג זה על מדינות אירופה. רבינוביץ' האמין שכל יהודי צריך לקיים את המילה כדי לשמור על הקשר לעמו. מסיבה זו גם התורה וגם הברית החדשה מדברות על כך שיש למול כל זכר יהודי. ברית המילה "מקשרת אותנו לאחינו היהודי"

דים, אבל אינה יכולה להצדיק אותנו לפני אלוהים", אמר רבינוביץ' וציטט מהאיגרת לרומים ד' 2: "כי אם נצדק אברהם מתוך המעשים, לו התהילה, אך לא לפני האלוהים". כששאל אמר לגלטים: "אם תימולו, לא יועיל לכם המשיח" (גלטים ה' 2), הוא דיבר רק אל הגויים שחשבו כי יוכלו להיצדק לפני אלוהים על ידי שמירת מצוות התורה לצד חסדו של המשיח. אבל רבינוביץ' האמין שעול התורה מעולם לא היה מנת חלקם של הגויים.

לגבי השבת ציטט רבינוביץ' משמות כ' 8: "זכור את יום השבת לקודשו". לדעתו, "בני ישראל בני ברית חדשה" חייבים לשמור מצווה זו אבל אינם חייבים לשמור מצוות אחרות כמו אלה שמחייבות את מי שחי בארץ ישראל, שקשורות בעבודת המקדש, הלוויים והכהנים, באקלים או בצורך לעקור מן השורש את עבודת האלילים, צורך שכבר מזמן נעלם מקרב העם היהודי. לגבי טקסים שמופיעים בברית החדשה הבהיר רבינוביץ' שיש להקפיד רק על הטבילה ועל סעודת האדון, וכי יש להבין אותן לאור הרוח היהודית הטהורה שבאה לידי ביטוי בתנ"ך, ולבצע אותן כפי שעושים זאת בזרם האבנגלי באנגליה ובגרמניה.

רבינוביץ' התייחס גם לעניין השילוש והשווה בין הרקע של היהודים לבין זה של הגויים. הגויים, שרגילים לפוליתאיזם (ריבוי אלילים), צריכים להבין קודם כל ששלוש האישויות שעליהן מדברים הכתובים הן בעצם אחד. היהודים, לעומת זאת, מתקשים להשתמש במספר שלוש, למרות שידוע להם מן הכתובים שהאלוהים האחד כולל שלוש אישויות (שלושה פרצופים, שלוש פנים). "הגויים המאמינים קוראים לשלוש האישויות של אלוהים 'אב, בן ורוח הקודש'", הסביר רבינוביץ'. "אנחנו [היהודים] קוראים להם 'אלוהים אחד, דברו ורוח קודשו' ובעצם מתכוונים לאותו דבר. מדוע צריכה הכנסייה להעיק על עם ישראל עם הדוקטרינות של אבותיה, שבעצם מלכתחילה נועדו להרחיק אותם מהבנה שגויה של אלוהים?" רבינוביץ' מדגיש שהשליחים עצמם (שהיו יהודים) לא מצאו לנכון לשים עול זה על עמם. "איננו מוצאים בכתובים כל הוכחה לכך שעלינו לכלול את עניין 'שלוש האישויות' בהצהרת האמונה שלנו".

לסיום טען רבינוביץ' שקשה להסביר ליהודים את עניין לידתו של ישוע מבתולה בלי להאניש את רוח הקודש. לדעתו, מן הראוי לכבוד אלוהים שלא להיכנס לפרטים בנושא זה אלא לשמור על נוסח כללי, כגון: "אשר הוֹרָה בה (במרים) - מרוח הקודש הוא" (מתי א' 20).

כאמור, אקספוזיציה זו מלמדת שרבינוביץ' שאב מהמסורת הכנסייתית, אבל נמנע מכך בכל פעם שמסורת זו העדיפה מונחים מהפילוסופיה היוונית על פני הכתובים. את השקפתו של רבינוביץ' בעניין השילוש יש לראות לאור הדברים האלה. הוא הכיר באלוהותו של ישוע והיה משוכנע שהצליח לבטא את הדברים החיוניים בעניין השילוש.

בעניין הטבילה, פאבר כבר ציין בגלויה ששלח לדעליטש ב-25 במארכ 1884 שהתנגדותו של רבינוביץ' לטבילת תינוקות נמוגה כתוצאה מהפול-

מוסיס הממושכים שלהם בנושא. רבינוביץ' ראה בטבילה יותר מאשר וידוי פומבי על אמונה. בעיניו היה בה גם "סימן להתחדשות". ג'והן ווילקינסון, אחד מתומכיו הנאמנים ביותר של רבינוביץ', טען כי הוא (רבינוביץ') ראה בהקדשים (סקרמנטים) סמלים בלבד, ולא התגלות משיחית (ויש בכך כדי לומר משהו לא רק על רבינוביץ' אלא גם על ווילקינסון). כאמור, כבר בדרשות הראשונות שלו נשען רבינוביץ' על דברי שאול מהאיגרת לרומים י' 4 (על כך ש"המשיח סוף התורה"). וקסלר, למשל, מעיד על כך (ר' פרק ו). הדרשות של רבינוביץ' עצמו מעידות על כך, וחוף מזה - מילים אלה נכתבו על ספר התורה שהונח בבית התפילה (ר' פרק יא). ולסיום עלינו לציין את הביקורת החריפה שמתח רבינוביץ' על התלמוד. הוא ראה בו את הגורם האמיתי לנסיבות הקשות שנוצרו בחיי העם היהודי והרבה להדגיש את הניגוד בין מה שנאמר בדבר אלוהים (שהוא התגלות אלוהית) לבין הפרשנות הרבנית להתגלות זו.

הגדת פסח: עבודת אלוהים משותפת

בטרם שב פאבר לגרמניה באביב 1884 הוא חגג בקישינב את חג הפסח, בעזרת ההגדה שרבינוביץ' השלים את תיקונה (ר' פרק ה). היא נועדה לשמש את "בני ישראל בני ברית חדשה" בסעודת האדון בסדר הפסח. הנוסח היהודי של ההגדה נשמר וכך גם פרטי הטקס - ארבע כוסות שסביבן סובבת ארוחת החג - אבל התוכן היה "משיחי". ההגדה עוצבה כך שכל הנוכחים בקהל הקריאו ממנה קטעים, איש איש בתורו. כמו כן מן הראוי לציין שבעיצוב המקורי שלה מתנהל מעין דרשיח בין הקהל לבין הרועה. (נביא כאן את חלקיה העיקריים כפי שנכתבו במקור. מראי המקום השונים מופיעים כאן כדי לחסוך מקום. במקור הקריאו הרועה והקהילה, כל אחד בתורו, את הפסוקים במלואם. המתרגמת.)

אחרי תפילת האדון מניחים על השולחן קערה ועליה שלוש
מצות ימות וכוס מלא ייז וכוסות לפי מספר המאמינים. הרועה
ימזוג כוס ראשון, הנקרא כוס ראש האבות אברהם, ויאמר
הרועה הוא הלילה הזה ליהיה שימורים לכל בני ישראל לדורותם
הקהל שמות י"ג 3 הרועה ישעיהו ס"ג 9
הקהל ישעיהו ס"ג 16 הרועה מתי כ"ו 17-19
הקהל לוקס כ"ז 15-18

אחר כך יקח כל אחד את כוסו ויברך

ברוך אתה יהוה אלוהי ישראל, אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור
כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכתך
עימו הברית לתת לו את ארץ כנען, ותקם את דבריך כי צדיק

אתה. ברוך אתה יהוה המברך בזרעו של אברהם כל גויי הארץ.
אמן.

ויטעום כל אחד מן חייז

ימזוג בוס שני הנקרא בוס ראש הנביאים - משה

הרועה יאמר שמות ג' 13-16 הקהל שמות י"ד 30-31

הרועה ישעיהו ס"ג 11-12 הקהל יוחנן ה' 45-47

יקח כל אחד את בוסו ויברך

ברוך אתה יהוה אלוהי ישראל אשר היית עם פי משה עבדך נאמן
ביתך והוכיית אותו אשר ידבר, הודעת לו שמך והעברת כל טובך
על פניו ותלמדנו לאהבה וליראה את שמך. ברוך אתה יהוה
הבוחר במשה עבדו ובנביאי האמת והצדק.

יטעום כל אחד מן חייז ואחר כך ימזוג בוס שלישי

הנקרא בוס ראש המלכים - דוד

יאמר הרועה דברים י"ז 15, 18-20, ב' 15 הקהל שמואל ב' ו' 18-24

הרועה ישעיהו נ"ה 3-5 הקהל לוקס א' 30-33

יטעום כל אחד מן חייז והרועה ימזוג בוס רביעי

הנקרא בוס ישועות של ישוע המשיח

יאמר הרועה במדבר ט' 9-11; מתי כ"ז 34 הקהל דברים ח' 3

הרועה ישעיהו ל"ג 13-14 הקהל ישעיהו ל"ג 15

הרועה ישעיהו ל"ג 16-17 הקהל ישעיהו נ"ג 5-6

הרועה יעמוד לפני הסולחז ויסדר את הלחם והיין בזמז אסר
בזריזות ובנעימות יוכל למרוס לכל אחד ואחד לחם, וכל אחד
יקח הכוס ויאמר

בוס ישועות אשא... ברוך אתה יהוה אלוהי ישראל, אבינו מעולם
ועד עולם... ויתן לנו ברוב רחמך את ישוע משיחנו גואלנו
מעולם, אשר על ידך נמשה לבשר ענווים, לפקוד עיניים עיוורות,
לקרוא לשבויים דרור ויער למות נפשו לישא חטא רבים, להקם
פשע ולהביא צדק עולמים.

באז יקח הרועה את הקערה עם הלחם בידו ויאמר

וייקח לחם ויודה, ויפרוס ויתן להם לאמור: "זה הוא גווייתי
הניתנה בעדכם, זאת עשו לזיכרוני", וכמו כן, אחרי אוכלו, לקח
את הכוס ויודה ויתן להם לאמור: "שתו כולכן ממנה, כי זה הוא
דמי - דם ברית חדשה הנשפך בעדכם ובעד רבים לסליחת חטאים.

זאת עשו בכל עת אשר תשתו אותה לזיכרוני". אמן.

ואחר כך יאמר תפילת האדון

טקס זה נוסח לראשונה ב-1884. ככל הנראה לא השתמשו בו מאוחר יותר באסיפות הציבוריות, אולי משום שהשלטונות לא התירו לרבינוביץ' לחלק את לחם הקודש. (דברים אלה נשמעים זרים אולי לקורא המשיחי, ולכן מן הראוי לציין כאן שבאותם ימים אי אפשר היה להפעיל ברוסיה את ההקדשים - הסקרמנטים - ללא היתר מיוחד מהממסד הרוסי. ללא אישור זה נחשבו האסיפות של רבינוביץ' לאסיפות בלבד, ומכאן הקשיים בייסודה של קהילה משיחית רשמית. המתרגמת.)

הצצה לזיכרון התיאולוגי שהתפתח סביב רבינוביץ'

פראנץ דעליטש בירך על מאמציו של רבינוביץ' להקים קהילה יהודית-משיחית עצמאית שבה יוכלו חבריה לעצב את אמונתם ולשוות לעבודת האלוהים שלהם צביון דומה לזה של בית כנסת. הוא לא חשב שברית המילה ושמירת השבת סותרות את איגרותיו של שאול, אם כי לדעתו, "קשה ליישב עניינים אלה עם אופייה של המשיחיות כדת כלל-עולמית". דעליטש לא טיח את חילוקי הדעות האלה בינו לבין רבינוביץ'. להיפך, הוא היה הראשון שטען שעניינים אלה מדגישים הבדלים לאומיים וכי רבינוביץ' מלמד שניתן להיוושע רק באמצעות אמונה ולא על ידי מעשים. באופן כללי רבינוביץ' ראה את המצוות כפי ששאול ולותר ראו אותן. הוא הכיר ביום ראשון כיום הקדוש של המין האנושי, אבל ביקש לשמור את השבת לזכר יציאת מצרים, כך שהיום שבו נולד עם ישראל (כלומר, יום היציאה ממצרים) יוקדש לעבודת ה' (אם כי לא יהיה היום היחיד שיוקדש לכך). הוא דחה על הסף את מנהג הפרושים בכל מה שקשור לשמירת השבת, ובברית המילה ראה מנהג לאומי. דעליטש קיווה שרבינוביץ' יגיע בשלב כלשהו למסקנה ששאול השליח הגיע אליה, ויפנה עורף להשקפה הראשונית שלו. "יש לשמור על המאפיינים הייחודיים לעם ישראל, והם בהחלט יִשְׁמְרוּ גם בלי ברית המילה וגם אם היום הקדוש בשבוע יהיה יום ראשון במקום שבת", אמר דעליטש. ב-30 בדצמבר 1885 כתב לרבינוביץ' כי הוא מבין את רצונו לשמור שבת, למול את הבנים ולהתפלל בעברית במהלך האסיפות, אבל ציין שרגשותיו בעניין זה מעורבים, "אם כי אנחנו מקווים שמתוך מנהגים אלה תצמח קהילה בעלת צביון משיחי".

טונים ביקורתיים אלה לא מנעו מדעליטש לראות ברבינוביץ' "תופעה בהיסטוריה של המשיחיות". הוא היה משוכנע שעם ישראל יוושע קֶעֶם. גם אילו היו רק עשרה יהודים מתאחדים ומקימים קהילה יהודית-משיחית היה דעליטש מברך על כך ורואה בזאת אותות ראשונים לישועת ישראל. הוא אמר

שישמח על כך ולא יסכים ל"ביקורת קטנונית" שתפגע בשמחתו. בסוף המבוא שכתב למסמכים הראשונים של רבינוביץ' קרא דעליטש לקהילה המשיחית ולכנסייה גם יחד לפעול ברוח הנבואה שאומרת: "אל תשחיתוהו, כי ברכה בו" (ישעיהו ס"ה 8).

לגבי עיקרי האמונה של רבינוביץ' אמר דעליטש כבר ב-1885 שהם קרובים יותר לעיקרי האמונה הכלל-עולמיים מאשר לאלה של האביונים או של היוניטארים (שהאמינו באל אחד וכפרו בשילוש). רבינוביץ' ניסה לנסח אותם אחרת, אבל דעליטש טען שרבינוביץ' מאמין בשילוש, ב"אלוהים האדם" וב"שה האלוהים" שנושא את חטאת העולם. דעליטש גם הביע את דעתו בעניין העימות שניטש בין פאלטין לרבינוביץ', ולא הותיר כל ספק בכך שהוא מצדד ברבינוביץ' (ר' פרק ז).

היו עוד תיאולוגים גרמניים רבי השפעה שתמכו בהקמת קהילות יהודיות-משיחיות, ביניהם ה' לי סטראק וג' ה' דלמאן. אלה, כאמור, צידדו ברבינוביץ' לאחר שהותקף על ידי פאלטין. לעומתם היו כאלה שמתחו עליו ביקורת. בשלב זה נזכיר אחד מהם.

דה-לה רוי, שכתב ספר מקיף על הנצרות האבנגליסטית והיהודים, היה אחד מהם. בספר זה היתה הביקורת שלו עדינה למדי, והוא גם הקפיד לשבח את רבינוביץ' על כך שהעביר את ישוע משולי החיים היהודיים אל מרכזם. אבל ב-1896 מתח ביקורת על השקפתו של רבינוביץ' בעניין שמירת מצוות התורה. האמת היא שעשה זאת בתגובה לפרץ הרגשות של א' וייגאנד, בוועידה שהתקיימה ב-1895. וייגאנד תמך ברבינוביץ'. בנאום שנשא באותה ועידה טען שעל פי הברית החדשה יש ליהודים-המשיחיים חרות מלאה לשמור את מצוות התורה וגם לא לעשות זאת. לדעתו יש להמליץ ליהודים המאמינים לנצל חרות זו וכן לשמור את מצוות התורה. מפאת חוסר מקום לא ניכנס כאן לעומק הוויכוח המרתק הזה, אבל ב-1897 כבר דיבר דה-לה רוי בחופשיות מלאה על התנגדותו ליוזמה של רבינוביץ'. הוא כתב שרבינוביץ' עלול להישחט "על ידי השאור של לאומנות שקרית", וכי הוא מוליך שולל את היהודים כשהוא טוען שאינם יכולים לקבל בכנסיות הנוצריות את המזון שהם זקוקים לו.

לסיום סקירה זו של עיקרי האמונה שבהם דגל רבינוביץ' - והתגובות שעוררו - מן הראוי להעיר מספר הערות לגבי השימוש שעשה רבינוביץ' בביטוי "ישוע אחינו". בניגוד לדיווחים שונים בעניין נראה שביטוי זה לא היה היחיד שאימץ רבינוביץ'. מכל מקום, הביטוי מלמד מה היתה השקפתו של רבינוביץ' לגבי אישיותו של ישוע.

"אחינו ישוע" והמפתח לארץ הקודש

לאחר שפירטנו את ההשקפות התיאולוגיות העיקריות של רבינוביץ', מן הראוי שנבדוק את השימוש שעשה בביטוי "אחינו" בקשר לישוע, שימוש שכבר מההתחלה משך את תשומת ליבם של המשיחיים במערב (ר' פרק א). במאי 1884 כתב דעליטש במבוא שלו למסמך הראשון של רבינוביץ': "הוא שב מפלשתיה ובפיו הסיסמה - 'המפתח לארץ הקודש נמצא בידי אחינו ישוע'". דעליטש המשיך ואמר ש"בשתי המילים האלה - אחינו ישוע" - טמון מרכז הכובד של אמונתו של רבינוביץ', וכי "אין ספק" שזהו גם כוח משיכתה של התנועה.

"אחינו ישוע"

כאשר כתב רבינוביץ' בעברית הוא תמיד השתמש בשם "ישוע". לעולם לא קרא לו בשם "ישו", שכידוע משמש במסורת היהודית לגנאי ולקללה (ראשי התיבות של המילים "ימח שמו וזיכרו"). רבינוביץ' הדגיש בדרכים שונות את שמו של ישוע, גם במסמכים שחיבר וגם בדרשותיו השונות. לפעמים כתב את השם "ישוע" באותיות גדולות מהטקסט הרגיל ולפעמים הדגיש אותו על ידי ריווח האותיות. בכתובת שנחרתה על עמוד התפילה שהוקם בבית התפילה (ר' פרק יא) הופיע השם ישוע באותיות גדולות יותר מהכתובת כולה. בד-רשותיו שיחק רבינוביץ' לפעמים עם המילים "ישוע" ו"מושיע", וגם עם שמות עצם ופעלים אחרים שנגזרים מהשורש י-ש-ע. אין ספק שאת ההשראה שלו בעניין זה קיבל ממתי א' 21, שם משתעשע המחבר במילים "ישוע" ו"יושיע".

גם אין כל ספק שרבינוביץ' הוא זה שטבע את הביטוי "ישוע אחינו". סיסמה זו הגיעה מאוד רחוק ולעיתים קרובות שימשה את המאמינים במערב. אבל תהיה זו טעות לבדוק את המילה "אחינו" לבדה, בלי להתייחס גם למונחים האחרים שבהם השתמש רבינוביץ' כשדיבר על ישוע. לפי די-ווחים שונים טבע רבינוביץ' את הביטוי כדי שישמש כמוטו לתנועה, כסיסמה, אבל ככל הנראה שימוש זה לא האריך ימינו.

והנה, כשבדקים את הדברים שרבינוביץ' עצמו כתב מגיעים למסקנה שהוא לא הרבה לתאר את ישוע כ"אח", לפחות לא בתקופות מאוחרות. אז דווקא היהודים מתוארים לפעמים כ"אָחיו של ישוע" או "אָחיו של ישוע לפי הבשר". ואם כך, הרי שהמקורות העיקריים סותרים את הרושם שיוצרים הדיווחים המאוחרים יותר על כך שרבינוביץ' השתמש לכל אורך פעילותו בביטוי "ישוע אחינו" בתור סיסמה. אבל ביטוי זה היה חשוב בעיקר בראשית דרכו המשיחית של רבינוביץ', ולכן מן הראוי להגדירו.

דעליטש אתב את הביטוי והאמין שאלוהים הוא זה שנתן לרבינוביץ' את המילים "ישוע אחינו". אחרים לא היו כל כך בטוחים בעניין זה, ביניהם אמריקני שזוהה כ"בן משפחה וחבר לאמונה". במכתב ששלח רבינוביץ' לאותו אלמוני ביוני 1885 הוא הסביר את השימוש שהוא עושה בביטוי. מן המכתב אפשר להבין שהאשימו אותו על כך שהוא מפחית מגדולתו של ישוע כשהוא מכנה אותו "אחינו". בין היתר כתב רבינוביץ': "האם אינך יודע, אחי היקר, שאחיד בבשר, היהודים שעניניהם עוורו על ידי התלמוד, ממשיכים להשמיץ את אישיותו של האדון? ... וכדי שלא ימשיכו כאבותיהם לחרוק שיניים ולאטום את אוזניהם משמוע את שם ישוע (מעשי השליחים ז' 57), חשוב שנאמץ לנו את השיטות ששימשו את המאמינים הראשונים, למשל - נזכיר להם כמה אמיתות ש'מופרות' להם. כך בדיוק נהגו כיפא וסטפנוס (מעשי השליחים ג' 22-23; ז' 37) כשנשענו על הנאמר בדברים י"ח 15 (נביא מקרב אחיכם)".

אם כך, "לטובת ישועתם" של היהודים יש להשתמש במילים מופרות כמו "אחינו" כשמדברים על ישוע. המילה אחינו גם עונה לאנטישמיות שמנסה למחות מעל פני האדמה כל זכר לעם ישראל, בהנחה שמותר לשפוך את דמם של כל בני שם. בסיום מכתבו התייחס רבינוביץ' לאנטישמים:

הם שכחו לגמרי שהמושיע השמימי שלהם היה במוצאו אח לישראל, ושהכפרה לנשמותיהם היתה מצויה בדם שזרם בעורקי שם. דם זה זועק מן הצלב ומבקש סליחה על חטאי היהודים. לכן, מן הראוי שבתקופה חשוכה זו נזכיר להם שאותו ישוע הוא אחינו על פי הבשר. הם יראו את הדם ויפסחו על בתייהם של בני ישראל - השמים - ולא יכנסו אליהם כדי להרוס את נחלתם.

אם כך, "אחינו ישוע" היא סיסמה שרבינוביץ' המציא ושפירסמה אותו, והוא הגן עליה כאשר הותקף. אבל אין בכך כדי לשנות את העובדה שעוד בדרשותיו הראשונות הוא מיעט להשתמש בה והוסיף לה שמות תואר אחרים שנתן לישוע. הפרסום הנרחב שסיסמה זו זכתה לו מחוץ לתחומי רוסיה היה חסר כל פרופורציות בהשוואה לשימוש שרבינוביץ' עשה בה!

לא ניכנס כאן לפרטים. רק נזכיר שדרשותיו כללו את הביטויים הבאים: משיח; ישוע - בן יוסף מנצרת; המשיח, בן האלוהים; בן האלוהים - ישוע מנצרת; אדוננו ישוע המשיח; נביא; בן דוד; בן ישי; מלך; האדון; אדוננו

ישוע המשיח, ברוך הוא; מושיע; משיחנו ישוע מנצרת, אל שדי ושר השלום; האדם, בן האלוהים, ישוע המשיח; המורה; המשיח האמיתי, בן האדם ובן האלוהים; ישוע מנצרת שנצלב בעד חטאינו; הוא איננו אל שידו קצרה מלהושיע, כי הוא רב להושיע.

עיון מהיר בכל הדברים שכתב רבינוביץ' מלמד שהוא לא פסח על אף אחד מהתיאורים של ישוע בברית החדשה. בדרשה שלו על הרועה הטוב ב-5 ביולי 1886 (י) אמר: "כן, המשיח הוא הכל. הוא ישראל, ראשית לכל בנו הבכור של ישראל ובנו היחיד! הוא התורה! הוא אלוהים!" לאור הדברים האלה עלינו לציין שלא היה זה הוגן מצד מבקריו לתקוף אותו על ביטוי כמו "אחינו" בלי להתייחס למכלול התארים האחרים שהצמיד לישוע, מה גם שרבינוביץ' עצמו מיעט להשתמש בביטוי ככל שאמונתו הלכה והתחזקה וככל שחלף הזמן מאז שובו מפלשתינה.

הביטוי "אחינו ישוע" אינו מופיע בשבעת עיקרי האמונה וגם לא ב-24 המשפטים. וכבר ציינו ששתי הצהרות אלה הן שמלמדות יותר מכל על היסודות של אמונתו ועל השקפותיו בעניין ישוע, ולא הביטוי הנ"ל. על אף שהביטוי שימש כמעין סיסמה שכבודה במקומו מונח ושימשה ביעילות, ועל אף שבכל שנות פעילותו הדגיש רבינוביץ' את הישות שאליה פנון הביטוי, השימוש שעשה בו מעיד שהבין כי אינו יכול לייסד קהילה שלמה רק על סיסמה אחת. ב-1887 סיפר רבינוביץ' לוונטיאנר: "...על הר הזיתים מצאתי את ישוע, האדון הגדול שלנו".

המפתח לארץ הקודש

רבינוביץ', כאמור, לא השתמש יותר מדי בביטוי "אחינו ישוע" ועוד פחות מכך במשפט: "המפתח לארץ הקודש נמצא בידי אחינו ישוע". כשפירסם דעליטש את המשפט הזה ב-1884, הוא לא ציין מתי ובאיזה הקשר המציא אותו רבינוביץ'. כמה חבל!

אבל יש לראות במשפט זה מילים אותנטיות שרבינוביץ' אמר אותן כששב מפלשתינה. במכתב ששלח מקונסטנטינופול ב-18/6 במאי 1882, ושמוחר יותר פורסם ב"המליץ", הוא סיפר שהממשלה העות'ומאנית "מחזיקה במפתחות לשעריה של פלשתינה, שבינתיים עומדת בשיממונה" (ר' פרק ב). צי" פיותיו המשיחיות של רבינוביץ' נכזבו אומנם, וב-13 ההנחות הוא לא המליץ על עלייה לפלשתינה, אבל נראה שלא נטש כליל את האפשרות של שיקום עם ישראל בארץ הקודש. הארץ שהמפתחות לשעריה נמצאים בידי הטורקים תיפתח בבוא היום על ידי ישוע, כשהעם היהודי יקבל אותו בתור משיח, כך האמין.

הבנה זו של המשפט עולה בבירור ממודעה שהופיעה ב-1903 בכתב העת של Mildmay Mission: "המפתח לפלשתינה נמצא בידי ישוע המשיח". כך אמר יוסף רבינוביץ' ז"ל, והרי ידוע ששיקום הארץ וכל הברכות שכרוכות בה,

קשורים בשונו של אדוננו המבורך". ב-1884 אישר דעליטש את הפרשנות הזו כשאמר: "המפתח לארץ הקודש", לדברי רבינוביץ', 'מצוי בידיו של אחינו ישוע'. באותה נימה אנחנו אומרים שגם המפתח לשאלה היהודית מצוי בידיו [של ישוע]. רבינוביץ' התייחס בדבריו לארץ הקודש; דעליטש הרחיב את היריעה לשאלה היהודית בכלל. בהחלט יתכן שגם רבינוביץ' חשב על האפשרות השנייה (שהעלה דעליטש).

ב-1896, בדרכו חזרה מהמסע האחרון שלו לאנגליה ולסקוטלנד (ר' פרק יג), ביקר רבינוביץ' ביריד שהתקיים בברלין. כשכתב על כך מאוחר יותר לש' ווילקינסון, אמר ש"היה חייב לבקר" בזוכן של פלשתינה, שממילא חלף על פניו, "כי התגעגעי לראות את מוצריה של הארץ שכה יקרה לי, הארץ שעניי יהוה תמיד נחות עליה". כמו כן הזכיר שהוא מאמין כי כל עם ישראל יושע ונדד במחשבותיו לביקורו הראשון באנגליה (1886-1887). "ראיתי הבעות קפואות ואדישות על פניהם של כמה אנשים כשאמרתי שאני מייחל לבואו של אדוננו בכבוד ולשיקים עם ישראל בפלשתינה". אחר כך כתב על "אוהבי ציון" ועל פעילותם - ללא כל ביקורת, שכן שמח על ההבנה שהלכה וגדלה בעניין העלייה לארץ הקודש, הבנה שהיה עד לה בביקורו האחרון שם.

רבינוביץ' אמר שעוד במהלך ביקורו הראשון באנגליה האמין כי יש קשר בין שיבת העם היהודי לארצו לבין בואו של ישוע. ואכן, האמונה בדבר שיקומו של עם ישראל כלולה בעשרת עיקרי האמונה שפורסמו במאי 1884 (ר' פרק ח). במסמך זה באה לידי ביטוי התקווה שעם ישראל, הענף שנגדע, יחובר שוב לגזע - הלא הוא ישוע, שהעם כולו יקח חלק בישועה הנצחית, שירושלים "עיר קודשנו" תיבנה שוב ושכס דוד יכון לעולם ועד.

לסיום עניין זה נוכל לומר שרבינוביץ' חדל להשתמש במשפט ה"מפתח" עוד לפני שהתנועה המשיחית הופיעה על בימת ההיסטוריה. אבל כל חייו דבק רבינוביץ' בתוכנו של המשפט, שהתאים לידע שהיה לו כבר באביב 1884. פי' גורדון ניסח זאת בצורה הטובה ביותר, כשבדרכו הנאמנה שיחק עם משפט ה"מפתח", ואמר שרבינוביץ' מצא שלום "במלך היהודים שנצלב והשתנה", ואת "המפתח לירושלים של מעלה, לקודש הקודשים ולכס החדש". אבל, המשיך גורדון, עיר דוד שייכת לבן דוד, לישוע המשיח, ומי שרואה בו את המושיע והמלך שלו - יש לו גם אזרחות באותה עיר. באמצעות ישוע יהפוך עם ישראל לעם אדיר. ברגע שיקבלו את ישוע - עמנואל - הם יתיישבו שוב בארצם.

ועכשיו, לאחר שפירטנו את הנקודות העיקריות באמונתו של רבינוביץ', נשוב להשתלשלות ההיסטורית של האירועים.

העימות עם פאלטין

במארס 1885 נטבל רבינוביץ' בברלין. פאלטין הופתע מכך כי חשב שהוא יהיה זה שיטביל אותו. הוא הודה בכנות שטבילתו של רבינוביץ' יצרה מתח ביניהם, אבל במאי 1885 כתב שיחסי החברות ביניהם נמשכים (ר' פרק ז), ואם כך, הרי שהמתח לא יצר קרע מיידי. הקרע נוצר שנים ספורות מאוחר יותר, ובמאי 1888 כבר היה עובדה ידועה לכל, לאחר שפאלטין תקף את רבינוביץ' בגלוי.

דבריו של פאלטין על רבינוביץ', 1885-1886

בדו"ח השנתי שלו (שכיסה את התקופה שבין ה-1 בנובמבר 1884 ועד ה-1 בנובמבר 1885) לא הסתיר פאלטין את העובדה שטבילתו של רבינוביץ' בברלין שיבשה את תוכניותיו. לדעתו, הטבילה בברלין עמדה למנוע מרבינוביץ' במשך זמן מה את הקמתה של קהילה יהודית-משיחית עצמאית. הוא ביקש להבהיר שכאשר הטביל כמה אנשים שנהגו ללכת בקביעות לאסיפותיו של רבינוביץ' לא היה זה כדי להפגין התנגדות לרבינוביץ', שכן במשך עשרות בשנים חפץ לראות בהקמתה של קהילה יהודית-משיחית על בסיס תורת השליחים. פאלטין לא מסתיר בדו"ח שלו את הכרתו במאמציו של רבינוביץ' לייסד קהילה יהודית-משיחית.

בדו"ח הבא (1 בנובמבר 1885 - 1 בנובמבר 1886) ציין פאלטין שהתנועה המשיחית התקדמה בקרב היהודים על מי מנוחות. בעניין "חילוקי הדיעות" שהזכיר בדו"ח הקודם שלו ציין פאלטין, שלמרבה צערו, קהילה עצמאית עדיין לא קמה, אבל הודה לאלוהים על קיומו של בית תפילה המשמש את היהודים שבו מנהל רבינוביץ' את אסיפותיו.

באותו דו"ח פאלטין גם ציין - במילים חיוביות - את דרשותיו המעוררות של רבינוביץ' ואת מתנתו המרשימה כדובר, שבאה לידי ביטוי ב"בית התפילה היחיד בכל רחבי רוסיה שבו מוכרז בכל שבת המשיח, בן האלוהים, מושיע החוטאים, בשפה שמובנת ליהודים".

אבל במקביל מתח פאלטין ביקורת במספר נקודות: עד אז לא הצטייר רבינוביץ' כדמות שקבוצת אנשים מוגדרת התאספה סביבה - תנאי הכרחי, לדעת פאלטין, להקמת קהילה קבועה. הוא גם ציין שהדגש ששם רבינוביץ'

על "היבטים יהודיים" (למשל, שמירת השבת וברית המילה) וכוונתו להקפיד עליהם בקהילה שתקום, לא יצרו את הרושם הרב שרבינוביץ' ביקש ליצור. לסיום הזכיר פאלטין שהשלטונות ברוסיה עדיין לא נענו לבקשת רבינוביץ' להקים קהילה רשמית.

פאלטין לא התעלם מחשיבותו של אישור כזה, אבל העיר שחשוב יותר להקים בתי תפילה דומים במקומות אחרים מחוץ לקשינב, שגם בהם יוכלו יהודים-משיחיים "להכריז בחופשיות את דבר אלוהים באוזני בני עמם, תחת השגחה של איש דת נוצרי שהוסמך לכך".

דברי הביקורת של פאלטין היו אומנם עדינים למדי, נכון ל-1886, אבל אין ספק שמשחו כבר התחיל להתרחש מתחת לפני השטח, ואחר כך פרץ החוצה בעוז. על כך נרחיב עכשיו.

ביקורם של שוֹנְבֵּרְגֵר וּוְנִיאָנֵר בקִישִׁינֵב, 1887

בעקבות התנועה היהודית-משיחית החלו להגיע לקשינב מבקרים שונים שפעלו בתחום הבישור ליהודים במקומות אחרים בעולם. האמת היא שמבקרים כאלה הגיעו לשם עוד קודם לכן כדי לראות את עבודתו של פאלטין בקרב היהודים, עבודה שזכתה להערכה רבה ולסקירות נרחבות בכתבי העת של הארגונים השונים.

בשלהי קיץ 1885 דיווח צ' א' שוֹנְבֵּרְגֵר מווינה, שם שימש כנציג "החברה הבריטית", שהיהודים בעיר הושפעו עמוקות מהמתרחש בדרום רוסיה. ב-1887 ביקר שוֹנְבֵּרְגֵר פעם נוספת בקשינב והביא איתו את א' ונִיאָנֵר, יהודי-משיחי מהונגריה, ששימש כרועה בכנסייה הרפורמית ברורבך, ליד אודסה.

בחוברת שכתב ונִיאָנֵר ב-1887 הוא חילק את רשמיו מפגישותיו עם רבינוביץ', שחלקן התקיימו בבית התפילה וחלקן בבית רבינוביץ'. ונִיאָנֵר התרגש מאוד מהפעילות הערה שהתנהלה שם. שוֹנְבֵּרְגֵר וּוְנִיאָנֵר ביקרו גם אצל פאלטין, ומאוחר יותר תיארו אותו כ"אבי הבישור לעם היהודי באימפריה הרוסית". הם רצו ללמוד מאיש "מנוסה" זה, כי ראו בו "בעל ידע רב בעניין היהודים ובעניין אלה שהמירו את דתם".

השיחה עם פאלטין היתה אמורה להימשך רבע שעה והתארכה לשעתיים. במהלכה אמר פאלטין בכנות שלמרות "היותנו אחים", הוא (רבינוביץ') עושה טעויות קשות, וכי עליו להיות נמוך רוח ועניו. אל לו לרבינוביץ' להתרברב בכך שכולם נותנים לו גיבוי, אמר פאלטין.

חודשים ספורים אחר כך כתב פאלטין את הדו"ח השנתי שלו, על ההתרחשויות שבין ה-31 באוקטובר 1886 וה-31 באוקטובר 1887. הדו"ח פורסם בפברואר 1888. כל מה שהתבשל מתחת לפני השטח במשך זמן מה צף ועלה בדו"ח זה. הקש ששבר את גב הגמל היה מספר אנשים שוונִיאָנֵר הטביל לפני שנכתב הדו"ח.

על מה הסכימו ונטיאנר ורבינוביץ' במהלך הביקור ב-1887? ומה קרה בעניין הטבילה מיד אחרי ששונברגר ונטיאנר עזבו?

ההסכם בין ונטיאנר לרבינוביץ' בעניין הטבילה

השיחה של שונברגר ונטיאנר עם רבינוביץ', שהתקיימה בקיץ 1887, נסובה בעיקר סביב נושא הטבילה. הבקשה שהגיש רבינוביץ' לשלטונות הרוסיים כדי שיתירו לו להטביל - לא אושרה. לדברי ונטיאנר, רבינוביץ' הסביר להם מהי הבעיה העיקרית שלו בעניין הטבילה: אם חסידיו יטבלו על ידי פאלטין, הם יחשבו בעיני הממסד ללותרנים, "והאם זהו הפתרון לשאלה היהודית - שיהודים יהפכו ללותרנים? אם אנשי הכמורה הנוצריים יטבילו אותנו, נחדל מלהיות יהודים. אָחִי, אינני אומר לאיש היכן עליו להיטבל - אני אומר את דברי ומניח לכל אחד לעשות כאוות נפשו". בהקשר זה ציין רבינוביץ' שרבים שבישר להם כבר נטבלו על ידי פאלטין ואנשי דת אחרים. לדברי רבינוביץ', כל אחד מחסידיו רשאי להיטבל היכן שירצה. "...הוא יכול להפוך ללותרני - רוסי או קתולי - אבל האנשים שלי, הקהילה שלי, שהממשלה התירה לי לייסד, אסור שתהפוך לגרמנית, לרוסית או לקתולית! אין שום סיבה שיהפכו למשהו אחר; הם יהודים, עמי ישראל. מי יטביל אותנו?"

השיחה הזו נשאה פרי. ונטיאנר, ששימש אז כרועה הקהילה הרפורמית ברורבך (קהילה שזכתה להכרה רשמית מצד השלטונות), הציע להטביל את חסידיו של רבינוביץ'. "הבשורות הטובות" הגיעו מהר מאוד לדעליטש, דרך פאבר שהיה אז בקישינב (אוגוסט 1887). גם רבינוביץ' עצמו כתב לו על כך. דעליטש הביע את תמיכתו בנסיבות החדשות שנוצרו בתנועה, "שנמצאת בידיו של אלוהים".

זמן קצר אחר כך נעשו הטבילות הראשונות. פאלטין לא עבר על העניין בשתיקה ומהר מאוד פתח בפולמוס ציבורי שחיצו הופנו נגד רבינוביץ'.

הטבילות הראשונות על ידי ונטיאנר ברורבך

בקיץ 1887, זמן קצר לאחר ביקורם של שונברגר ונטיאנר בקישינב, יצאו שישה אנשים מקרב חסידיו של רבינוביץ' לרורבך, כדי ללמוד אצל ונטיאנר על הטבילה. ביניהם היו שלוש בנותיו של רבינוביץ' - שרה, רבקה ורחל, וכן בעלה של שרה - יוסף אקסלרוד. חוץ מהם היו עוד שני גברים, אלא שרעייתו של אחד מהם, שנקרא "האדון ר'...", הזעיקה אותו בחזרה לקישינב! השני, אברהם ג', נפל למשכב ואושפז בבית החולים באודסה. הוא נטבל מאוחר יותר, ב-20 בספטמבר/2 באוקטובר 1887. ונטיאנר נאלץ להודות שלרגל הנסיבות המיוחדות נטבל האיש לפני שהאישור המתאים הגיע. אקסלרוד לא רצה להיטבל עם אשתו ושתי גיסותיו. שלוש הבנות נטבלו ב-16/4 באוקטובר.

לפני הטבילות האלה שלח רבינוביץ' מכתב לשונברגר והביע בו את תקוותו הגדולה שלאחר שיגיע האישור המיוחל מסנט פטרסבורג והאנשים האלה יקבלו, "יסעו המוני אנשים לרורבך לאותה מטרה". לדברי רבינוביץ', פירוש הדבר עבורו היה היווסדה של קהילה יהודית-משיחית אמיתית.

ונטיאנר דיווח שבניגוד לעובדה הידועה על שלושת הגברים ושלוש בנותיו של רבינוביץ' שנסעו לרורבך כדי להתכונן לטבילה, קרה משהו שלא היה ידוע בקשינב: נשותיהם של שני הגברים שנסעו לרורבך "זכו" מדי יום לביקורם של שליחים מטעם פאלטין, ואלה זרעו בליבן זרעים של מחלוקת. השליחים אמרו להן: "רבינוביץ' מקבל מלונדון כמה אלפי רובלים על כל אדם שהוא מטביל, אבל אתן לא רואות מזה אפילו אגורה".

ונטיאנר גם סיפר שבטבילה שהתקיימה ב-20 בספטמבר/2 באוקטובר 1887 היה ברורבך אחד מאנשיו של פאלטין, וכי ביום המחרת שב לקשינב. ימים ספורים אחר כך התפרסם ב"נובורוסקי טלגרף", עיתון אנטייהודי שיצא לאור באודסה, מאמר שמתח ביקורת על הטבילה. המאמר תקף בחריז פות את הטבילה עצמה ובעקיפין את ונטיאנר, וכן שילח את חיציו ברבינוביץ' ובתנועתו. יתכן שהכותב האנונימי היה היו"ר של מועצת הכנסייה הלותרנית בקשינב, שקיבל את אישורו של פאלטין למעשה.

אבל בין שפאלטין הסכים לכתיבת המאמר ובין שלא הסכים, זמן קצר אחרי הטבילות ברורבך הוא כבר השתלח ברבינוביץ' בגלוי במסגרת הדו"ח השנתי שלו (31 באוקטובר 1886 - 31 באוקטובר 1887). אומנם כבר קודם לכן היו סימנים שהעידו על חילוקי דיעות ביניהם, אבל היתה זו הפעם הראשונה שפאלטין תקף את רבינוביץ' בפומבי בצורה כה חריפה. לכן אין ספק שההתרחשויות ברורבך היו הקש ששבר את גב הגמל.

פאלטין תוקף את רבינוביץ'

בדיווח הארוך שלו בעניין זה מבהיר פאלטין כבר מן ההתחלה שאין כל קשר בין עבודתו בקשינב לבין "מה שנקרא תנועתו של רבינוביץ'". הקשרים הקרובים ששררו בין שני הארגונים, כך אמר, אינם קיימים עוד. פאלטין הסביר שהגורם לכך הוא מעמדו הייחודי של מייסד התנועה והכיוון השגוי והלא ברור שאליו "זורמים תורתו ואורח חייו". הוא טען כי בקרב הנוצרים והיהודים נתפס רבינוביץ' כמתקן דת (וגם בעיני עצמו), אבל היהודים אינם זקוקים למתקן או לתיקון, כי אם למשיח ולחיים חדשים באלוהים. פאלטין מתח ביקורת על הדיווחים שהתפרסמו בכתבי העת השונים, שכותביהם לא טרחו לבדוק את הדברים. והיות שהוא עצמו, וגם אחרים, שגו בעניין זה, חש שעליו לשפוך אור על הסיפור האמיתי של רבינוביץ'.

קודם כל הוא פירט שלוש השקפות שרווחו אז בציבור, ושלדעתו יסודן בטעות.

1. טעות לחשוב שרבינוביץ' אסף סביבו קבוצה גדולה של חסידים שהסכימו עם דיעותיו בכל. אין קבוצה כזו, טען פאלטין.
2. טעות לחשוב שהמסמכים שפורסמו בגרמנית מבטאים את עיקרי אמונתם של חברי קהילה יהודית־משיחית שרבינוביץ' עומד בראשה. אין קהילה כזו, ורבינוביץ' לבדו חיבר את המסמכים.
3. טעות לחשוב שקהילה יהודית־משיחית קיימת תחת השם "בני ישראל בני ברית חדשה". רבינוביץ' ועוד תשעה אנשים יסדו קהילה קטנה שיש לה גם חלקת קברות משלה. אבל הרי לפי החוק, כל קבוצה המונה עשרה יהודים יכולה לעשות זאת.

פאלטין המשיך ותיאר את התקוות שפיעמו בו בראשית דרכה של התנועה בראשות רבינוביץ' ואת השינויים שהתחוללו בו מאז. הוא ציין שייחל להקמתה של קהילה יהודית־משיחית ברוסיה במסגרת הכנסייה האבנגלית. בעיניו, קהילה כזו היתה אמורה להיות דומה לקהילות אחרות שהוקמו ברוסיה על ידי לאומים שונים: כל קהילה כזו שונה מחברותיה בכל מה שקשור לזהות הלאומית, והמשותף לכולן הוא האמונה באלוהים אחד, באמונה אחת ובטבילה אחת. אך הוא נאלץ להתנגד לשמירת השבת וברית המילה, ולהקמת קהילה שאיננה חלק מהכנסייה הרוסית, כפי שדרש רבינוביץ'. מניסיונו בשנים האחרונות למד פאלטין שהיהודים אינם מעוניינים בגירסה החצויה שהציע רבינוביץ', ושאינם צריכים למחוק את הלאומיות שלהם. הם יכולים להתפלל בעברית ולשמור מסורות נוספות שמקבלות משמעות חדשה לאור הבשורה. פאלטין הודה שבעבר חשב כי יהודים המאמינים בישוע יכולים לשמור את השבת ואת ברית המילה על בסיס הייחוד הלאומי שלהם, אבל שבמוקדם או במאוחר יחדלו מכך. אבל, כך טען, יהודים־משיחיים כאלה אינם בנמצא! לכן, משאלתו של רבינוביץ' לייסד קהילה מעין זו היא "ריקה מתוכן". ההשקפות המשיחיות שלו הן תיאורטיות וספקולטיביות. חוץ מזה, אין לו את ההכשרה התיאולוגית הנחוצה כדי לכהן כרועה קהילה. הוא אינו מטיב להבין את החוקים שנוגעים לקהילה כזו וממילא אין לו בשביל מי לפעול, כלומר אין סביבו קהילה!

למרות כל הדברים האלה טען פאלטין שרבינוביץ' קיבל אישור לפעול כמבשר, וכי באמצעות הכרזת הבשורה יש ביכולתו לברך אנשים רבים. הוא גם הביע את שמחתו על הטבילה של שלוש בנותיו של רבינוביץ' ושל "אדם בשם ג'... שהצטרפו לקהילת האל בעל שלוש האישויות". וכאילו כדי לספק תירוץ למעשהו של ונטיאנר ציין פאלטין שוונטיאנר פשוט רצה לסייע בהקמת קהילה. אבל, הוא מוסיף, ונטיאנר מבין כעת טוב יותר את פני הדברים ומסכים איתו על כך שיותר מכל דבר אחר חשוב שיהיו "מאמינים יהודים מלאי חיים ויציבים", כי בלעדיהם אין מה לדבר על הקמת קהילה. כמו כן טען פאלטין שוונטיאנר עצמו הבין באיזשהו שלב שאין אפילו שני אנשים שמסכימים בכל עם רבינוביץ'.

אבל השתלשלות האירועים בחודשים שלאחר מכן מלמדת שוונטיאנר בכלל לא עבר לצד השני. הוא עדיין היה מוכן להטביל את חסידי רבינוביץ'. הדו"ח של פאלטין הבהיר שהקרע בינו לבין רבינוביץ' הפך לגלוי וידוע לכל. פאלטין גיבש לעצמו עמדה ברורה ולא היה לו צורך להושיט יד לרבינוביץ'. הקריאה לדו"קרב נשמעה, ורבינוביץ' ואחרים נענו לה. אילו הסתפק פאלטין בתיאור השינויים שעברו עליו והדרך שבה בחר להתמודד עם הב"עיות, היה מוצא את עצמו בסופו של דבר בעמדה חזקה יותר. אבל הוא לא הסתפק בכך, אלא טען שרבינוביץ' נמצא בדרך הבטוחה למטה מבחינת האמונה ואורח החיים שניהל, אם כי לא טרח לנמק מדוע הוא חושב כך. דבריו הצורבים והבלתי הוגנים נתקבלו כמכה מתחת לחגורה.

העימות בעיניהם של פאבר, דעליטש ודלמאן

בגיליון חג הפסח 1888 Friede über Israel (המכתב החודשי של המכון היהודי בלייפציג), התייחס פאבר לעימות שניטש בין פאלטין לרבינוביץ'. הוא ציטט חלק מהדו"ח השנתי של פאלטין, למעט התקפותיו על רבינוביץ'. בעניין זה רק ציין שלפאלטין (שזכור היה חמיו) אין כל קשר ישיר לתנועה היהודית-משיחית שרבינוביץ' יסד. ולאלה שכבר קראו את הדו"ח של פאלטין אמר פאבר ש"הדברים שנאמרים שם אודות רבינוביץ' בוטאו בדרך שאינה מובנת נכון. הדברים שביקש חמי לומר הם אומנם נכונים, כלומר - לא קמה בקישינב קהילה ממשית סביב רבינוביץ', אבל אין להאשים בכך את רבינוביץ'. עצמו אלא את הנסיבות, שכן הממסד הרוסי לא התיר לו להטביל את חסידיו". פאבר סיכם את דעתו על רבינוביץ', שהיתה "בהסכמה מלאה עם זו של פרופסור דעליטש" בארבע נקודות:

1. הבשורה מוכרזת מדי שבת לקהל רב, וזהו אירוע שלא שמעו עליו מאז ימי השליחים. דרשותיו המודפסות של רבינוביץ' הפיצו את הבשורה בקרב היהודים בזמן קצר יותר משעשו זאת שנות עבודה רבות של הארגונים המיסיונריים השונים. פאבר שמע שאפילו באזורים מרוחקים של הקרפטים יש אנשים שהושפעו עמוקות מפתביו של רבינוביץ'.
2. אמונתו של רבינוביץ' בכך שעם ישראל אינו צריך לוותר על יחודו הלאומי גם כשהוא מאמין במשיח מצאה לה תומכים רבים בקרב היהודים. פאבר עצמו היה עד לכך במהלך מסעותיו בגליציה. רבינוביץ' לא הצליח אומנם להקים קהילה גדולה בגלל הנסיבות שהיו קיימות אז ברוסיה, אבל היסוד לכך כבר הונח בקהילה הקטנה. קהילה זו מנתה עשרה אנשים שהשלטונות התירו להם להקים אגודה ואפילו הקצו להם בית קברות נפרד. רבינוביץ' כבר הוכיח שקהילה זו פעלה על בסיס משיחי.
3. בזכות רבינוביץ' גדל במהירות היקף ההפצה של הברית החדשה בעברית. פאבר קיבל הזמנות לעותקים של הברית החדשה מפינות נידחות במזרח אירופה. אין ספק שהם שמעו על הברית החדשה דרך רבינוביץ'.

4. כתוצאה מכל אלה, סיכם פאבר, אין כל ספק שלתנועה שייסד רבינוביץ' יש חשיבות בהיסטוריה המשיחית. בדרך מדהימה תחיש תנועה זו את היום שבו כל עם ישראל יהיה מוכן לקבל את המשיח.

גם דעליטש הביע את דעתו בעניין ואת תמיכתו ברבינוביץ'. הוא עשה זאת מעל דפי העיתון שפירסם את הדו"ח השנתי של פאלטין. דעליטש העיר כי זמן רב לא זכה ל"הפתעה מכאיבה" שכזו. בהקדמה למסמכים שהוציא לאור הביא את דעתו כ"תיאולוג לותרני", על כך שהקמתה של קהילה יהודית-משיחית עצמאית מהווה מבוא להתגשמות של רומים י"א 25-26. בתגובה לדעתו של פאלטין על כך שקהילה יהודית-משיחית צריכה לקום במסגרת "הכנסייה האבנגלית ברוסיה", שאל דעליטש: "הכנסייה הלותרנית או הרפורמית?" והמשיך ואמר דברים המבהירים שהוא התייחס לרבינוביץ' ולשכמותו במלוא הרצינות: "היות שהם מבקשים לשמור את השבת ולמול את בניהם, איך יוכלו רשויות הכנסייה הלותרנית או הרפורמית להפוך מנהגים כאלה לחוקיים?" פאלטין טעה כשחשב שרבינוביץ' ניסה להוציא את עצמו אל מחוץ לכנסייה, וגם אין זה נכון שאין יהודים-משיחיים המעוניינים לשמור את השבת ולמול את בניהם. פאלטין התנגד לרבינוביץ' משום שזה האחרון נטבל בברלין על ידי פרופסור מיד, שדעליטש ראה בו חבר יקר. דעליטש התקשה לעקוב אחר קו המחשבה של פאלטין, שכן בניגוד לכל הדברים שאמר על רבינוביץ', הנה דווקא שמח על טבילת שלוש בנותיו בידי ונטיאנר. הרי שתי הטבילות נעשו במטרה לקדם את הקמת הקהילה של "בני ישראל בני ברית חדשה". לסיום הפנה דעליטש את קוראיו לארבעת המסמכים של רבינוביץ' שהוציא לאור. "כל מי שיקרא מסמכים אלה ללא דיעות קדומות יתרשם שיש כאן הצהרת אמונה יהודית ומאמץ שלא נראה כמותו מאז ימי השליחים".

לא ניכנס כאן לפרטים, אך גם דלכאן סיקר בהרחבה את העימות ואף הביע את דעתו בעניין זה בגיליון הראשון של Saat auf Hoffnung לשנת 1889. הוא אומנם לא נמנע מלמתוח ביקורת על רבינוביץ' על כך שקיבל כסף מחבריו הבריטיים, וגם הזכיר את חששותיו של דעליטש בעניין שמירת השבת וברית המילה, אבל אין ספק שצייד כליל ברבינוביץ'. הוא קבע שפאלטין הוא זה ששינה את עמדתו, לא רבינוביץ', אותו פאלטין שבירך על המסמכים שחיבר רבינוביץ' ושדעליטש הוציא לאור. רבינוביץ' בסך הכל נהג כשאלו השליח שלא דרש מאִחיו היהודים להפסיק לשמור את השבת או לחדול ממילת הבנים. לכן גם דלמאן לא מצא לנכון להוכיח את רבינוביץ' ואת אִחיו המאמינים שהמשיכו לשמור על זהותם היהודית כמיטב יכולתם. דלמאן גם ציין את חוסר העקביות של פאלטין שאמר מצד אחד שדבריו והתנהגותו של רבינוביץ' מעידים שהוא נמצא בדרך הבטוחה למטה, ומצד שני הודה בכך שבתור מבשר יכול רבינוביץ' לברך את בני עמו בצורה מדהימה.

לסיום קרא דלמאן לקוראיו להתפלל בעד רבינוביץ', והדגיש שטעויות אנוש וחוסר שלמות ניתן למצוא בכל כלי שאלוהים בוחר להשתמש בו. כלומר, גם דלמאן "הוציא" את רבינוביץ' מהעימות הזה כשידו על העל-יונה.

תוצאות העימות

רבינוביץ' ניצח אולי בעימות בעיני מאמינים מחוץ לרוסיה, אבל בתחומי רוסיה בהחלט יצא כשידו על התחתונה. הוויכוחים שהתעוררו בסתיו 1887 אחרי הטבילות הראשונות ברורבך הותירו את חותמם. בראשית 1888, כשני-סה להטביל אנשים נוספים, נאסר הדבר על ידי הממסד. לא ברור אם לפאל-טין היתה בכך יד ואם ניצל את השפעתו במסדרונות הממסד, אבל אין ספק שרבינוביץ' ואנשיו איבדו כל סיכוי ליחס מיוחד מצד השלטונות בעניין הטבילה. לא יהיה זה הוגן לומר שלפאלטין לא היו מניעים תיאולוגיים, אך קשה שלא להגיע למסקנה שבמקרה זה הוא הפך שיקולים פוליטיים של הכנסייה לעניין "תיאולוגי". לעימות לא היתה השפעה שלילית על התמיכה הכספית שזרמה לרבינוביץ' מחו"ל. גם "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" המשיך לתמוך בו.

האיסור שהוציאו השלטונות בתחילת 1888 על טבילת חסידיו של רבינוביץ' בידי ונטיאנר היה אות לכך שאין טעם לחכות עוד לפתרון מיוחד שיימצא לקבוצה זו. הסירוב להתיר את הקמתה של קהילה יהודית-משיחית נשאר בתוקף. בראשית 1889 עזב ונטיאנר את רורבך. מאוחר יותר, באוקטובר 1888, הוטבלו שני בניו הצעירים של רבינוביץ' בידי קורנמן - אותו רועה קהילה רפורמי שקבר את רבינוביץ' ב-1899, וב-1891 נטבלה אשתו של רבינוביץ' בבודפשט (ר' פרק יג). אבל הכאב והכעס שמילאו את רבינוביץ' בעקבות התקפותיו של פאלטין לא השאירו אותו שווה נפש. הוא המשיך את פעילותו בקישינב ושמר על קשריו עם גורמים בחו"ל, במיוחד אלה שבאנגליה ובסקוטלנד, בניסיון לאסוף תרומות שיסייעו בהקמת בית קהילה חדש וגדול יותר.

לפני שנרחיב על כך נבחן בקצרה את ההתפתחות שחלה מאוחר יותר ביחסייהם של פאלטין ורבינוביץ'.

רבינוביץ' ופאלטין אחרי העימות

רבינוביץ' ופאלטין לא נתרצו מעולם. ב-1889, למשל, ביקר ד"ר פי' ו' פאדקר בקישינב וניסה לארגן פגישה בין השניים, אך לשווא. מאוחר יותר, ב-1895, קיבלו שניהם הזמנה לנאום במסגרת ועידה שהתקיימה בגרמניה, אבל גם שם לא נפגשו השניים. רבינוביץ' דחה את ההזמנה ותירץ זאת במחלה.

לאחר פרוץ העימות מיעט פאלטין להזכיר את רבינוביץ' בדו"חות השנתיים שלו, ורק בדו"ח של 1898-1899 הזכיר את דבר מותו. "הדברים התגלגלו לגמרי שונה ממה שקיוונו", כתב פאלטין לאחר שציין את הקשר הטוב שהיה להם בתחילת הדרך, והוסיף:

רבינוביץ' לא הצטרף לכנסייה; בדומה לאביונים בעבר הוא ביקש לייסד משיחיות יהודית שונה, שבמסגרתה יאמין האדם בישוע המשיח אבל לא על הבסיס שישוע עצמו קבע, כלומר - "חזרו בתשובה והאמינו בבשורה". ולאן הובילו הדברים? קהילה יהודית-משיחית לא קמה בסופו של דבר; רבינוביץ' עצמו נותר מבודד עם ההשקפות הייחודיות שלו; בחו"ל רואים בו נוצרי אבנגלי, וכאן בבית רואים בו יהודי; עד הרגע האחרון נרשם בדרכון שלו שהוא יהודי "בן דת משה"...

אחר כך הביע פאלטין את חרטתו על כך שלא היה בקישינב בזמן שרבינוביץ' נקבר. צר היה לו על כך ש"ממה שנקראה תנועתו של רבינוביץ', שבהתחלה עוררה תקוות רבות, כמעט לא נותר זכר". איש לא השתמש עוד בבית התפילה, ציין פאלטין, וקרא: "רק אלוהים יודע למה ישמש מבנה זה בעתיד" (עוד על כך בפרק יח).

לסיום שיבח פאלטין את רבינוביץ' על הדברים המרעננים והנהדרים שאמר, ושהוציאו יהודים רבים מן הבלבול שהיו שרויים בו. הוא גם שיבח אותו על שפע ספרי הברית החדשה והספרות המשיחית בכלל שהפיץ בציבור, והתפלל שאלוהים, בחסדו, יגן על רבינוביץ' בנצח ויברך את הזרעים שזרע. במשך השנים הלכה דעתו של פאלטין על רבינוביץ' ונעשתה יותר ויותר שלילית. הביקורת שמתח עליו לא היתה הוגנת, מה גם שפאלטין לא היה עקבי במיוחד כשמצד אחד האשים את רבינוביץ' באביונות ומצד שני שיבח אותו על דרשותיו. יש מקום לחשד שאילו המשיך רבינוביץ' להטיף שחסידי צריכים לשמור על זהותם היהודית ויחד עם זאת מנחה אותם להצטרף לזרם הלותרני תחת השגחתו של פאלטין, לא היה פאלטין מגלה התנגדות רצינית.

סאמרוויל הול, בית התפילה, הליטורגיה והחסידיים

במהלך פעילותו המשיחית בקישינב קיים רבינוביץ' אסיפות בשני מקומות שונים, לא ברוזמנית, אלא בשלוש תקופות עוקבות. האסיפות הראשונות נערכו בתנאים מאולתרים, בקומה הראשונה בבית ששכר אחיו, אפרים יעקב רבינוביץ'. באביב 1885 שופץ הבית, וב-30/18 במאי 1885 התקיימה האסיפה הראשונה בבית המשופץ, ששימש עד סוף 1890. במקביל נעשו תוכניות לשיפור ציוד נוספים שיאפשרו הקמת בית ספר קהילתי, אבל אלה לא מומשו מעולם. ב-27/15 בדצמבר 1890 עברו האסיפות לסאמרוויל הול, שנבנה בעיקר בעזרת תרומות סקוטיות ועמד בסמוך לביתו החדש של רבינוביץ'.

השמות שניתנו למבנים השונים

בזמנו הצמידו כתבי עת משיחיים כל מיני שמות תואר לאולמות ששימשו את רבינוביץ': חדר פגישות, אולם אסיפות, חדר תפילות, כנסייה, מקדש, אולם תפילה, בית כנסת וכן הלאה. המונחים ששימשו לתיאור האסיפות - גם הם מגוונים: אסיפות, תפילות וכו'. השימוש שנעשה בהם לא היה קבוע, ולפעמים אותו ארגון או אותו כתב עת השתמש בשמות שונים. לפעמים הם קראו לדרשות שלו "פנייה לקהל מאזינים", מונח ש"מסתיר" או מטשטש את העובדה שנישאו בהקשר כנסייתי (משום שאילו היתה זו כנסייה אפשר היה לקרוא לכך דרשה. המתרגמת). אבל הנקודה החשובה ביותר היא שלרבינוביץ' מעולם לא הותר באופן רשמי לשמש כרועה קהילה. הוא נשא את דרשותיו באולמות אלה אך לא יכול היה להטביל בהם מאמינים. רק לעיתים רחוקות לקחו שם את סעודת האדון. הקמסד, מצידו, התייחס לאולמות אלה כאל בתי כנסת.

לפי עמודי השער של שתי הדרשות הראשונות שתורגמו לעברית על ידי יעקב וקסלר ב-1885, נישאו הדרשות ב"בית תפילה בית לחם". על מנת להקל על ההבחנה בין שני האולמות ששימשו את רבינוביץ' נקרא "בית תפילה" לחדר ששופץ בבית אחיו של רבינוביץ', ו"סאמרוויל הול" למבנה שהוקם ב-1890, ושרבינוביץ' עצמו התייחס אליו כאל בית כנסת.

סאמרוויל היל

במכתבים שונים ששלח לחבריו בחו"ל שילב רבינוביץ' רמזים עבים לכך שהוא מייחל לאולם חדש וגדול יותר מבית התפילה. למשל, במאי 1888 כתב לשונברגר שהשעה טובה להקים בית באתר שנרכש לשם כך זמן רב לפני כן. ממסעו השני לאנגליה וסקוטלנד בסתיו 1889 שב כשבאמתחתו הבטחה מחבריו הסקוטיים לממן את הקמת האולם החדש (ר' פרק יג).

במאי 1890 הניח רבינוביץ' את אבן הפינה לבניין, "שקודשה בשם האדון ישוע המשיח, מלכו הנצחי של בית יעקב", כפי שנכתב במסמכים המתעדים את טקס הנחת אבן הפינה. המסמכים מצטטים גם את האיגרת לעברים ג' 4, תהילים קי"ח 3 וזכריה ד' 6, ומבהירים שהאולם החדש מומן על ידי "ידידי האדון בלונדון, אדינבורו וגלזגו". ב-31 באוקטובר אותה שנה הודיע כתב העת The Christian שהקמת האולם נשלמה. אבל האישור הרשמי שהתיר את השימוש באולם הגיע רק ב-23 בדצמבר, אחרי "הקמתה כואבת וממור שכת". באותו יום הדפיס רבינוביץ' איגרת לשנה החדשה ועליה מוטו לשנת 1891 (תהילים פ' 4 והחלק הראשון של ל"ד 4). האיגרת הודיעה חגיגת שהאולם החדש יחנך ב-27 בדצמבר, וכך היה.

מן הראוי לציין שאת הבניין עיצב ארכיטקט מאודסה שהיה גיסו של פאלטין. ככל הנראה לקח איתו רבינוביץ' את התוכניות לאנגליה ולסקוטלנד בסתיו 1889 (ר' פרק יב). האולם היה מלבני, גודלו כ-6.5x13 מ' וגובהו כ-5 מ'. לבניין היו שתי בליטות. הימנית (במבט מהרחוב) שימשה כמבואה, והשמאלית כחנות ספרים. באותו אתר עמדו גם ביתו של רבינוביץ' ועוד שני מבנים "ששימשו במלואם או בחלקם לו ולעבודתו", כפי שסיפר ש' ווילקינסון ב-1897. לא ברור לנו היום מי בדיוק החזיק בבעלות על המבנים השונים. על הקיר החיצוני של האולם הגדול (הקיר שפנה לרחוב) נכתבו כמה מילים ממעשי השליחים ב' 36, באותיות מוזהבות ברוסית ובעברית: "לכן ידע נא בית ישראל כולו כי לאדון ולמשיח שמו האלוהים את ישוע זה אשר צלבתם". במכתבו לדלמאן הכחיש רבינוביץ' את הטענה שכתובת זו עלולה ללבות את שנאת הנוצרים מהסביבה כלפי היהודים, כי השם הנכבד "ישראל" שמור בברית החדשה ליהודים ואינו מתאר אף עם אחר - פרשנות שדלמאן, אגב, לא הסכים לה משום שחשב שהמילה "ישראל" היא לפעמים יותר כוללת. לדב"ר רבינוביץ', כתובת זו היוותה הזמנה ליהודים להכיר בחטאייהם ולהאמין במשיח, ובשום פנים ואופן לא נועדה להתחנף לנוצרים הגויים. הכתובת כן התכוונה להזכיר לבני העמים האחרים, "האירופאים, שהם אנשים נכבדים ומשכילים" אבל חושבים שהם אלה שהפכו את ישוע לאדון, שבעצם אלוהים הוא שעשה זאת. עמים אלה, שאין להם כל חלק ונחלה בישראל, התקרבו לאלוהים רק בזכות דמו של ישוע, הדגיש רבינוביץ'.

הסידור הפנימי של בית התפילה וסאמרוויל הול

דיווחים של אנשים שונים שביקרו שם מספקים לנו מידע רב על הסידור הפנימי והריהוט, הן של בית התפילה והן של סאמרוויל הול. בית התפילה הכיל כ-150 מקומות ישיבה, ולעיתים היו בו יותר מאזינים ממקומות ישיבה. בסאמרוויל הול היו 200 מקומות ישיבה, ובדרך כלל היה בהם די. בבית התפילה הוקמה "מעין במה", סיפר רועה הקהילה הדני א' ס' פולסן. בצד שמאל - כשמתבוננים מתוך האולם - הונח על הבמה ספר תורה ועליו נכתב בעברית: "המשיח סוף התורה" (רומים י" 4). לאחר ביקורו בקישינב ב-1887 סיפר ונטיאנר שבמהלך האסיפות נהגו לקרוא מתוך הספר. לגבי סאמרוויל הול - אין כל אזכור של ספר זה (ר' להלן). בצד ימין של עמוד הקריאה הונח "ספר הבשורה", וככל הנראה הכוונה לברית החדשה. מתוך התוכניות שפאל-טין סיפר עליהן לדעליטש במכתב ששלח ב-5 בנובמבר 1884 מסתבר שחוץ מספר תורה אמור היה להיות גם כרך משולב של התנ"ך והברית החדשה. לרנר סיפר שבסאמרוויל היה ספר כזה מונח בתיבה יפהפייה. ש' ווילקינסון אמר שעל עמוד הקריאה היה מונח עותק של "כתבי הקודש", שנכרך בקטיפה אדומה ועמד בזווית כך שכל אחד יוכל לקרוא את האותיות המוזהבות שעליו: "כתבי הקודש". ספר זה עדיין היה בשימוש בקישינב ב-1936! (ר' פרק יח).

בחלקו העליון של הקיר האחורי של בית התפילה נתלו שני לוחות ועליהם עשרת הדיברות. מעל ספר התורה בבית התפילה נכתב על לוח עיקר האמונה השני (מהצהרת האמונה של "בני ישראל בני ברית חדשה"). עיקר אמונה זה מדבר על ישוע. אפשר לראות זאת בבירור בתמונה שצולמה בסאמרוויל זמן קצר אחרי שנחנך המקום. שמו של ישוע נכתב באותיות גדולות יותר בהש" וואה לשאר הטקסט. פולסן סיפר שתפילת האדון נכתבה בעברית על לוח נוסף שנתלה מעל "ספר הבשורה". מספרים שכך היה גם בסאמרוויל הול, ויש להניח שזו הופיעה בצד הימני של הלוח.

בין שני הלוחות שנתלו מעל ספר התורה וספר הבשורה נכתבו בבית התפילה מספר פסוקים מהתנ"ך. ככל הנראה גם הם נכתבו על לוח. אין כל עדות לכך שגם על עמוד הקריאה בסאמרוויל הול הופיעה כתובת דומה. בכל אופן, התמונה ששרדה מאז מלמדת בעצם שכתובת זו לא הופיעה שם. ככל הנראה לא נכתב דבר באולם החדש גם על הדוכן שממנו הטיף רבינוביץ'. בבית התפילה היו עמודי קריאה (כמקובל בבתי כנסת) בצד ימין ובצד שמאל של הבמה. אחד המבקרים במקום ציין שהתפילות והליטורגיה הוקראו על ידי מישהו שעמד ליד עמוד הקריאה הימני, שעליו התנוססה הכתובת: "אמונה, תקווה ואהבה" (הראשונה לקורינתים י"ג 13). הדרשות נישאו מעמוד הקריאה השמאלי שעליו התנוסכו וזמילים: "הנני הדרך והאמת

והחיים" (יוחנן י"ד 6). כשפאלטין כתב על העיצוב הפנימי של בית התפילה, הוא ציין שהדוכן והבמה היו מעוטרים בפסוקים מהתנ"ך ומהברית החדשה. ונטיאנר סיפר שלאחר שהקריאו פסוקים מהכתובים והתפללו עבור הצאר והשלטונות, צעד רבינוביץ' לעבר עמוד הקריאה הימני (כשמתבוננים מכיוון הבמה, לא מכיוון הקהל). במהלך הדרשה היתה תלויה על הדוכן יריעת בד שעליה נכתג: בעברית: "דרשו בכתובים". המקורות השונים מסבירים שירי-עת בד זו לקחה את מקום גלימת הכוהן, והוסיפו שרבינוביץ' נהג לדרוש כשהוא לבוש בחליפותיו השחורות הרגילות. בתצלום של סאמרוויל הול אפשר לקרוא בבירור את המילים שמופיעות על הבד. לעומת זאת לא נכתב כל פסוק על הדוכן.

אם כך, מספר שינויים הוכנסו בסאמרוויל הול בהשוואה לבית התפילה. מדובר בשינויים קלים בהשוואה לעובדה שהפריט העיקרי באולם - ארון קודש עם פרוכת - הועבר לסאמרוויל הול. קרוגר ציין שעל הבמה לא עמד כל גביע, ומסביר זאת בכך שהשלטונות לא התירו לרבינוביץ' לקיים את הסק-רמנטים (ה"קדושות", כפי שרבינוביץ' קרא להם). קרוגר שיער שהחלל הריק שלמין הבמה נועד לאגן. הטיעון נשמע הגיוני, וזהו סימן שרבינוביץ' לא ויתר כליל על התקווה שיום יבוא והממשלה תתיר לו להטביל את חסידיו.

מבקרים מספרים על חוויותיהם באסיפות של רבינוביץ'

עד 1884 הספיק רבינוביץ' לנסח סידור. פאבר סיפר לאחר ביקורו ב-1885 שהאסיפה התנהלה בצורה מכובדת, ושהקהילה לא לקחה כל חלק בליטור-גיה, שכן רבינוביץ' עשה את הכל לבדו. גם בספרו של פולסון, שראה אור ב-1886, מסופר שהקהילה לא לקחה כמעט כל חלק בליטורגיה כיוון שהאנ-שים עדיין לא היו בקיאים בה.

דיווח אוהד סיפק ונטיאנר לאחר ביקורו ב-1887. הוא הופתע מכך שרבינוביץ' נהג בשבת לבית התפילה. ונטיאנר אומנם לא התנגד לכך, אבל ידע שאנשים רבים השתמשו בכך כנשק נגד רבינוביץ'. אחרי האסיפה ונטיאנר שם לב שהסמובר דלק בביתו של רבינוביץ', והתכוון לומר: "סליחה, האם לא שבת עכשיו?" אבל המילים נעצרו על לשונו משום שבאותו רגע הבחין שרבינוביץ' מצית סיגריה!

לגבי האסיפה כתב ונטיאנר שהאולם היה מלא מפה לפה. חלק מהנוכחים עמדו, אחרים ישבו, מיעוטם היו זקנים - רובם בגיל העמידה, אבל היו גם הרבה נערים ומספר חיילים במדים. אחד החברים בקהילה חילק עותקים של הברית החדשה בעברית. הנוכחים עמדו או ישבו בראשים מגולים גם כשספר התורה נפתח, וקראו ממנו בלשון הקודש. ונטיאנר כינה את רבינוביץ' "ליטורגיסט".

קודם כל הקריאו את פרשת השבוע בעברית ולאחר מכן ברוסית. אחר כך הקריאו את פרק א' באיגרת יעקב, בעברית (בתרגום של דעליטש) וברוסית.

אחר כך נאמרה תפילה ברוסית למען הצאר והממשלה. לפני הדרשה נשא רבינוביץ' תפילה ספונטנית באידיש. "העגה ה זאת תמיד נשמעה לי מתועבת, אבל הצטרפתי לתפילה", אמר ונטיאנר והוסיף: "ואז החלה הדרשה. אין לי ספק שכך הכריזו גם השליחים את דבר אלוהים. כל משפט זעק: 'אלוהים עשה את האדם הזה למשיח ואדון!' " רבינוביץ' ביסס את הדרשה על תהילים קי"ט 120-136.

במהלך האסיפה אנשים יצאו ובאו. הדרשה היתה מאוד ארוכה ובשלב כלשהו היה צורך לבקש מקבוצת נערים לשמור על השקט. מאוחר יותר יצאה מהאולם קבוצה אחרת - בעיקר נערים, שהשמיעו מספר ביטויים חצופים "והרעישו ברגליהם כך שישמעו זאת בכל האולם". ונטיאנר שיער שהם הגיעו לאולם בכוונה לצאת מאוחר יותר בצורה מופגנת שכזו. "האסיפה כולה נמשכה שעתיים", סיפר. ב-1885 הרגיש פאבר שהרושם הכללי שנוצר לגבי האסיפות של רבינוביץ' נפגם משום שרבינוביץ' דיבר ב"מהירות מופרזת". פאבר טען אז שבדרך כלל נמשכו הדרשות כשעתיים - האם הגזים פאבר או שבשלב מסוים התחיל רבינוביץ' לקצר את האסיפות?

גם סאמרוויל, ראש הכנסייה הסקוטית, סיפר אחרי ביקורו ב-1888 שרבינוביץ' דיבר מהר במהלך הדרשה שנשא באידיש, ושזו נמשכה "שעה פחות ארבע דקות" (!) הוא גם ציין שרבינוביץ' נעזר בליטורגיה ויחד עם זאת "נשא תפילה ספונטנית ארוכה". במהלך האסיפה לא שרו מזמורים כלשהם ולא הושמעה מוסיקה. סאמרוויל ציין כי ראה עצבות כלשהי על פני הנוכחים, ומסביר זאת בהגבלות שהטילו השלטונות על עבודתו של רבינוביץ'. ביומנו ציין סאמרוויל שעל הדוכן עמד פמוט, שרבינוביץ' נישק את התורה, ושהש"ת תחווה לפני "הלוחות שעל הקיר" כשנקב בשמו של יהוה.

לרנר, העיתונאי מאודסה, תיאר בפרוטרוט את האסיפה שניהל רבינוביץ' ב-27 בפברואר/11 במארס 1893. הוא כבר הכיר את התנועה קודם לכן, אם כי לא ביקר בקישינב במשך עשר שנים. לרנר אמר שהאסיפה היתה קצרה, אבל לא נקב בזמן. האסיפה כללה מספר תפילות קצרות בעברית, שנאמרו בקול רם וברור בלי ההטעמות האופייניות לתפילות שנאמרות בבתי כנסת. לרנר מספר כיצד הגה רבינוביץ' את המילה יהוה. שלא כנהוג הוא לא אמר "אדוני" כשקרא אותה, אלא "יהוה". לדעת לרנר, זו היתה דרכו להראות שהמשיח כבר בא. היהודים הדתיים מאמינים שאין לומר את שם אלוהים עד שהמשיח יבוא ועד שיקום בית מקדש בארץ הקודש, הסביר לרנר. לדעתו, העובדה שרבינוביץ' אמר את השם המפורש עשויה לעורר את היהודים לחשוב על הנושא.

לרנר גם סיפר שרבינוביץ' קרא ברוסית שלושה מזמורים, ביניהם תהילים צ"ב, ושלאחר תפילה בעד הצאר פתח רבינוביץ' בדרשה. בעניין סגנון הדרשה סיפר לרנר שרבינוביץ' השתמש בעגה היהודית הפשוטה, כלומר באידיש. רבינוביץ' נמנע מביטויים מנופחים והשתדל שהדרשה תהיה מובנת למאזין הממוצע. למרות ה"עגה היהודית חסרת הליטוש" היתה זו דרשה בנויה כה-

לכה. כמו כן, הוסיף לרנר, ההומור של רבינוביץ' בא לידי ביטוי גם כשדיבר על עניינים רציניים. בסך הכל הותירה הדרשה רושם עצום של שומעיה. לרנר דיווח שעותקים של כתבי הקודש בעברית, ברוסית ובגרמנית עמדו לרשות המבקרים, וכן תוכנית שנכתבה בגרמנית. כולם ישבו בראשים מגוֹלים.

ולסיום, הצעות קטנות שמספק לנו ש' ווילקינסון מביקורו ב-1897. הוא הודה בגלוי שהאסיפה היתה "יותר טקסית" ממה שציפה. החלק הראשון נישא מעל "במה מוקפת מעקה שעליה עמד שולחן שהזכיר במראהו מזבח". חלק זה נמשך כחצי שעה, וכלל תפילה וקריאת מזמורי תהילים בעברית וברוסית. לפעמים נשק רבינוביץ' לכתבי הקודש שעל הדוכן; באחת הפעמים הרים את הספר לעיני הקהילה ואמר בעברית: "נר לרגלי דבֶּרֶךְ ואור לנתי־בתי" (תהילים קי"ט 105). קטעי הקריאה של אותו יום נלקחו מהסידור והוקראו גם בעברית וגם ברוסית, בזמן שכל הקהילה עמדה. "במהלך האסיפה לא נשמעה, כמובן, כל שירה". אנשים יצאו ובאו "כמו שנהוג אצלנו באסיפות הבישור בלונדון". ווילקינסון דיווח שספרי קודש בעברית עמדו לרשות המבקרים וכללו את תרגומו של דעליטש לברית החדשה. כמו כן עמדו לרשות הבאים תוכניות ודברי דפוס אחרים שהודפסו בבית הדפוס הפרטי של רבינוביץ', אשר נמצא במבנה שמאחורי האולם.

קטעים אלה מלמדים שהאסיפות שניהל רבינוביץ' היו בעלות אופי ליטורגי וכי יש לראות בהן יותר מאשר "הרצאות" גרידא. אחת ההוכחות הנוספות לכך היא הסידור בעברית שהודפס מאוחר יותר, ב-1885, ושמהדורה נוספת שלו הודפסה ב-1892. כמו כן יש לציין שבכל אחת מהדרשות שלו התבסס רבינוביץ' על פרשת השבוע.

מאזיניו של רבינוביץ' וחסידיו

סקרנות מסוימת התעוררה סביב האסיפות הראשונות שניהל רבינוביץ' בתחילת 1885 (ר' פרק ה). בשלוש האסיפות שבהן נכח פאבר באותה תקופה נע מספר הנוכחים בין 80 ל-200. לאחר ששככה הסקרנות הראשונית התייצב מספר המבקרים באסיפות, אבל קשה לקבוע אותו במדויק: דיווחים מסוֹימים ניפחו את המספרים ואחרים הפחיתו בהיקפם. לכן, גם בעניין זה נחלק את תקופת פעילותו של רבינוביץ' לשתיים. בתקופה הראשונה, החל מה-18/30 במאי 1885, התקיימו האסיפות במבנה המשופץ (בית התפילה) שיכול היה להכיל כ-150 איש. בתקופה השנייה התקיימו האסיפות בסאמרוויל הול, שנחנך ב-15/27 בדצמבר 1890 ויכול היה להכיל כ-200 איש.

מספר האנשים שהאזינו לדרשות של רבינוביץ' אינו זהה בהכרח למספר חסידיו. הדבר נכון בעיקר לגבי התקופה הראשונה, שכן אנשים רבים הגיעו רק כדי לספק את סקרנותם. היו גם כאלה שבאו כדי להתווכח עם רבינוביץ', וחלקם הפכו מאוחר יותר לחסידיו. כיוון שכך, קל יותר לנקוב במספר

המדויק של המאזינים מאשר במספר החסידים. לגבי התקופה השנייה, קרוב לוודאי ששני המספרים היו פחות או יותר דומים, אם כי יש הוכחות לכך שגם ב-1893 עדיין היו אנשים שבאו לאסיפות של רבינוביץ' מתוך סקרנות. גם העובדה שהשלטונות לא התירו לרבינוביץ' להקים קהילה רשמית מקשה על קביעת היחס שבין מספר המאזינים למספר החסידים. כתיב העת של הארגונים המשיחיים השונים מעולם לא עשו הבחנה ברורה בין שני הקהל, ואם כך, בהחלט יתכן שההערכות הקיימות לגבי מספר החברים בתנועה גדולות משהיה באמת. מכל מקום, שרדו עדויות רבות של אנשים שהיו באסיפות והעידו ממראה עיניהם, וגם של גורמים אחרים, כך שאפשר לגבש תמונה פחות או יותר מציאותית לגבי מספר האנשים שהגיעו לאסיפות. אם כך, כמה אנשים בדיוק הגיעו לאסיפות אחרי ששכך גל הסקרנות הראשון? האם באמת לא הגיעו אליהן בהתחלה יותר מעשרה "משומדים" שמספרם הלך והצטמצם עד שרק רבינוביץ' עצמו ואחיו אפרים יעקב נכחו בהן, כפי שטען מקור יהודי מסוים 25 שנה אחרי מות רבינוביץ'?

מספר המאזינים

אם נחבר זה לזה את קרעי העדויות שנמצאו בכל המקורות שבדקנו, נראה שבממוצע הגיעו יותר אנשים לבית התפילה "בית לחם" (בין השנים 1885-1890) מאשר לסאמרוויל הול (בין השנים 1891-1899). מבקר שנכח באחת האסיפות ב-1893 הסב את תשומת ליבו של רבינוביץ' לדברים שנכתבו בעיתונות הרוסית על כך שתנועת "בני ישראל בני ברית חדשה" נעלמה כלא היתה. רבינוביץ' הכחיש זאת בתוקף, והזכיר לאותו אדם את מה שראה במו עיניו באסיפה באותו יום. "הרי ראית במו עיניך שלא נשאתי היום דרשה בפני ספסלים ריקים מאדם".

הערכה מאוזנת של מספר האנשים שנכחו באסיפות קובעת שבבית התפילה "בית לחם" נכחו בדרך כלל כ-100-150 איש, ומספר זה גדל באירועים מיוחדים. מספר הנוכחים באסיפות שהתקיימו בסאמרוויל הול דומה למדי, אם כי מעט נמוך יותר. קרוב לוודאי שבין השנים 1885-1890 נכחו באסיפות 100 איש לפחות, עם מגמת עלייה ברורה בשנים שאחר כך, ומגמת ירידה (לכ-60-80 איש) בשלהי שנות ה-80 של המאה ה-19. בין השנים 1891-1899 היה הממוצע 50 איש. על מספר זה אין עוררין, והוא מופיע בדיווחים של "היועד הלונדוני למען רבינוביץ'" לשנת 1898. לפי דיווחים אלה קיים רבינוביץ' 59 אסיפות באותה שנה, ומספר הנוכחים הכולל היה כ-3,000. מספרים אלה הם מהימנים דווקא משום שהם עלולים להיתפס כנמוכים מדי בעיני אלה שתמכו בעבודתו של רבינוביץ'.

עוד ב-1885, עם האסיפות הראשונות, אמר א' ספיר שאין למדוד את חשיבותה של התנועה המשיחית על פי מספר חסידיה, אלא על סמך מהותה ואופייה. אין ספק שהתנועה עוררה תגובות שרשרת שאין למדוד אותן לפי

מספר האנשים שהגיעו לאסיפות בקישינב. אפשר למצוא הסברים רבים לכך שתנועתו של רבינוביץ' לא המשיכה לגדול. אחת הסיבות העיקריות היא שהשלטונות ברוסיה לא התירו לו לייסד קהילה רשמית. בהחלט יתכן שבין אלה שעזבו את רבינוביץ' היו גם יהודים עניים ונזקקים שציפו לרווח חומרי והתאכזבו (ר' פרק יב).

לסיכום נקודה זו ניתן לומר שעד מותו של רבינוביץ' הגיעו אנשים לאספות שערך. מן הראוי לציין ש"הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" לא הסתיר את העובדה שמספר הנוכחים בשנים האחרונות לחייו הלך ופחת. אבל אין פירוש הדבר ש"פעילותה של הכת פסקה" כשרבינוביץ' "הפך למשיחי" ב-1885 (מועד טבילתו של רבינוביץ'), כפי שנאמר באנציקלופדיה היהודית New Standard Jewish Encyclopedia, שראתה אור ב-1975. משפט כזה אפשר לחרוץ רק אם מנסים להתכחש לעובדות או אם לא בודקים את המקורות השונים שמדברים על הנושא.

ענייני כספים

לפני צאתו לפלשתינה ב-1882 התפרנס רבינוביץ' ממתן יעוץ משפטי. במארכ 1884 עדיין התפרנס מכך, אבל מקור פרנסה זה ניזוק מרגע שהחל לדבר בגלוי על אמונתו בישוע.

אין ספק שאיש לא שיחד את רבינוביץ' כדי ש"ימיר" את אמונתו, אבל מאוחר יותר הגיעו אליו תרומות מחו"ל כדי לתמוך בפעילותו להפצת הב"שורה בקרב היהודים. תמיכה זו עוררה התנגדות כלפי רבינוביץ'. כבר ב-28 באוקטובר 1884 כתב שהוא מתייחס בשאט נפש לכל ניסיון להפיק רווח מהאמונה בישוע. הוא גם נזף בעורכים של כתבי העת היהודיים שהעמידו פנים כי הם מאמינים שהוא מקבל סכום כסף מסוים מהמיסיונרים בהתאם "למספר הגולגולות שהוא מביא אל התורה של גולגותא". זאת, "אף על פי שהם יודעים היטב שאין זה נכון", כתב לפאבר.

גם בקרב נוצרים בחו"ל היו הדיעות חלוקות בעניין מתן תמיכה כספית לתנועה המשיחית, אבל יש לזכור שאחד השיקולים שעומדים מאחורי דעתם של אנשים רבים בנושא זה הוא המשאבים הכספיים שעומדים לרשות הארגון שלהם, או יותר נכון חוסר המשאבים. גם אחרי מותו של רבינוביץ' נמצאו נוצרים שמתחו עליו ביקורת. אחד מהם הגדיר אותו כיהודי עם "חיוך ערמומי", שהכניס לכיסו את כל הכסף שקיבל בקלות כה רבה.

התרומה הראשונה

הפיכת אחד החדרים שבבית אחיו של רבינוביץ' לאולם תפילה זמני לא היתה כרוכה בהוצאות גבוהות, ובהחלט יתכן שהאנשים שסבבו את רבינוביץ' מימנו זאת בעצמם. לעומת זאת, השיפוץ שנעשה מאוחר יותר והסתיים ב-18/30 במאי 1885 היה כרוך בהוצאות גבוהות. לצורך זה הגיעו תרומות מחו"ל, בעיקר מאנגליה. בדיווחיו על התנועה בראשית דרכה (תחילת 1885) כתב פאבר: "רוב היהודים חושבים שארגונים נוצריים מממנים את רבינוביץ', אבל האמת היא שהוא קיבל רק תמיכה זעומה".

ככל הנראה מסר ווילקינסון סכום כסף נכבד לרבינוביץ' כשנפגשו בברלין במארכ 1885. רבינוביץ' שאף לאסוף אז כ-500 ליש"ט. ב-1887, לאחר שנוסד "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'", זרמו דרכו רוב התרומות שנועדו לתנועה.

"הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" קם ב-15 במארס 1887 (ר' פרק יג), זמן קצר אחרי ביקורו הראשון של רבינוביץ' באנגליה. המטרה היתה למסד את כל עניין התמיכה הכספית בעבודתו של רבינוביץ'. באותו זמן בערך קמו אגודות קטנות למענו גם במקומות אחרים. אלה שקמו באדינבורו ובגלזגו היו בעלות תפקיד חשוב באיסוף כספים למען העבודה בקישינב. האגודות הסקוטיות עבדו בתיאום מלא עם "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'".

ועד זה קם כדי לייצג לרבינוביץ' בהתאם לצורך, וגם כדי "לספק לו את האמצעים החומריים הנחוצים לו להמשך עבודתו". המקורות השונים מבהירים שרבינוביץ' עצמו עודד את אנשי הוועד לעשות כך. הוועד הבהיר בפומבי בכל דרך אפשרית - גם בדפוס - שדעליטש נתן גיבוי לחקמתו ולתמיכה הכספית. בכל אופן, א' ספיר כתב ב-1888 עבור הוועד: "צעד זה נעשה לפני זמן מה, בין השאר בעידודו של פרופסור דעליטש, שרוחש אהדה רבה לתנועה ומאמין כי רק באנגליה ניתן להבטיח את התמיכה הרוחנית, המוסרית והכספית הנחוצה [לתנועה]".

ב-1887 העריכו ב-Mildmay Mission שרבינוביץ' זקוק לתמיכה שנתית בגובה של 500 ליש"ט כדי לכסות הן את ההוצאות המשפחתיות שלו והן את הוצאות הדפוס וההפצה של הדרשות והחברות שכתב. תקציב זה לא השתנה בשנים שלאחר מכן. ב-1891 הצהיר א' ספיר שהתקציב עדיין עומד על 500 ליש"ט, ושכיום זה כלל גם את משכורת העוזר של רבינוביץ'. ספיר גם דיווח שעד אז הודפסו למעלה מ-27,000 עותקים מהעלונים השונים שכתב רבינוביץ' בעברית ובאידיש, ושהמחסן כמעט ריק לחלוטין. ב-1896 ניסה "הוועד הלונדוני" לאסוף 400 ליש"ט למען עבודתו של רבינוביץ', וסכום זה כלל את הקצבה האישית של רבינוביץ' בסך 300 ליש"ט.

חוץ מהתרומות שנאספו למימון צרכיו האישיים של רבינוביץ' וההוצאות השוטפות - המנהלתיות והארגוניות, נאספו תרומות למימון פרויקטים מיוחדים. בפרק טז נתאר את אחד הפרויקטים המעניינים האלה - ביטור באמצעות רכבת. סאמרוויל הול, שהקמתו הסתיימה בסוף 1890, מומן בעיקר בעזרת תרומות שהגיעו מאנגליה וסקוטלנד והוזרמו דרך "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" (ר' פרק יא).

עובדת קיומו של הוועד לא מנעה כמובן מגורמים שונים לשלוח כספים ישירות לקישינב. חוץ מזה, במהלך נסיעותיו השונות של רבינוביץ' לחו"ל הועברו לידי תרומות אקראיות.

כאמור, לאחר הקמת "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" ב-1887, הוזרמו דרכו רוב התרומות שנועדו לרבינוביץ', בעיקר אלה שבאו מתומכים באנגליה וסקוטלנד. קצת קשה לשער את היקף התרומות שהוזרמו אליו בדרכים אחרות. העימות שניטש בינו לבין פאלטין השפיע מעט מאוד על התמיכה הכספית של הארגונים השונים ששָׁמְרוּ להם למטרה לברר ליהודים, וגם על התמיכה הכספית שהגיעה מאנשים פרטיים מארצות שונות.

איזה שימוש עשה רבינוביץ' בכספים שקיבל?

עוד לפני שהגיע מחו"ל "הפני הראשון" - הסכומים הצנועים הראשונים, היה על רבינוביץ' להחליט אם התנועה המשיחית אמורה ליצור, בין השאר, מערכת שתדאג לביטחון הכלכלי והחברתי של אותם יהודים שהיו איתו בקשר. "האם חברים לעתיד בתנועה אמורים לצפות לתמיכה כספית מהקה"ל לה החדשה?" היתה אחת השאלות השכיחות שעלו במכתבים הרבים שקיבל רבינוביץ' לאחר שהתפרסמה תנועתו לראשונה, ועל כך ענה במאמר שהתפרסם ב-20 בינואר/1 בפברואר 1885: "...כעיקרון, ההון של הקהילה שלנו אינו בנוי על כסף או זהב נשחתים, אלא על 'דם יקר של ששה תמים ומום אין בו - בדם המשיח'", כשהוא מצטט מהאיגרת הראשונה לפטרוס א' 18-19. רבינוביץ' ידע שמתפקידו להכריז בגלוי "שלא עומדים לרשותנו כל אותם סכומים שנציגי הארגונים השונים יכולים להרשות לעצמם".

יחד עם זאת, כבר בזמן שנכתבו המילים האלה נאספו בחו"ל תרומות למען התנועה. המטרה שלשמה נאספו התרומות לא היתה רק המבנה שנועד לאסיפות ולבית ספר, אלא גם תמיכה ביהודים עניים שנושעו. מפירורי מידע אקראיים ניתן להבין שרבינוביץ' ניסה להקל על יהודים שבעקבות אמונתם בישוע נקלעו לקשיים כלכליים, כשמכריהם היהודים ניתקו עימם קשר. אבל רועה קהילה בשם א' ה' לייטנר, שסיפר על כך ב-1887, הבהיר שרבינוביץ' לא היה "מסוגל לספק לחסידיו אמצעי מחיה קבועים". לכן, בדיוק כפי שהקהילה הראשונה בירושלים קיבלה סיוע כספי מבחוץ, כך צריך להיות גם עם "הקהילה היהודית-משיחית המודרנית הראשונה", אמר לייטנר. הוא גם ביטא את תקוותו שיהודים-משיחיים מכל העולם ישלחו תרומות קבועות ל"קדושים העניים בקישינב".

אם כך, כבר מן ההתחלה לא יצר רבינוביץ' את הרושם שיש גמול כספי להצטרפות לתנועה. יחד עם זאת לא מנע ממנו הדבר לייסד קרן שתסייע ליהודים עניים, כפי שציינו קודם. ואכן, רבינוביץ' סייע מדי פעם למאמינים שונים, אם כי רוב התרומות שזרמו אליו לא שימשו לצורך זה. עובדה זו ראויה לציון במיוחד, שכן ב-13 ההנחות שכתב רבינוביץ' ב-1883 הוא יחס חשיבות רבה לתועלת הכספית והחברתית שיכולה להיות מנת חלקם של היהודים המאמינים בישוע (ר' פרק ד). בהשוואה לסכומים שפאלטין, למשל, הקצה לצרכים חברתיים, היו המשאבים שעמדו לרשות רבינוביץ' זעומים במיוחד. הוא לא התיימר, למשל, להקים אכסניה ליהודים-משיחיים, בניגוד למה שהיה מקובל אז. הוא גם לא יסד קהילה חקלאית, כמו שעשה פאלטין בעזרת לוצקי וללא ספק בעידודו של רבינוביץ'. אולי את פאלטין אפשר היה להאשים שפרויקט מעין זה נועד לפתות יהודים להמיר את דתם לנצרות, אבל לא את רבינוביץ'. ובכל זאת הוא המשיך לשמש מטרה להאשמות בעניין השימוש שעשה בכספים שהגיעו מחו"ל.

הסערה גברה בעיקר אחרי שתקף אותו פאלטין בגלוי. ב-1888 אמר

ונטיאנר, שתמך ברבינוביץ' בלב שלם, שהאווירה סביב רבינוביץ' היא עוינת. הוא ציטט דברים "שנאמרו ישירות מפי חבריונים של פאלטין: 'רבינוביץ' מוליד אתכם שולל! הוא מקבל כספים מלונדון כדי לסייע ליהודים אבל אינו משתמש בהם לצורך זה. הנה, הוא היה בחו"ל וחביא לבנותיו שעון יד מזהב, אבל לכם אינו נותן דבר! הוא קנה לעצמו בית מכספי התנועה, אבל אינו משלם בכספים אלה את שכר הדירה שלכם!"

לדברי ונטיאנר, רבינוביץ' הואשם בכך שלא הקים חווה חקלאית כפי שעשה פאלטין, שאלה אפשר היה לשלוח את היהודים הנזקקים. מאשימו טענו שרבינוביץ' הצהיר שהוא משיחי, אבל שבעצם לא חל בו כל שינוי. הוא נשאר כשהיה - פרקליט קטנוני, רק בהבדל אחד: עסקיו החדשים עם הבריי-טים עולים יפה. אם תיאורים אלה תאמו את המציאות, הרי שהם מהווים מכה מתחת לחגורה לאור הדברים שתיארנו בפרק זה.

קשה למצוא מקורות אובייקטיביים שיכולים להבהיר אם אכן נהג רבינוביץ' לבזבז כספים. אבל אם בודקים את ההאשמות שהוטחו בו בעקבות התסבוכת שנוצרה לאחר שתקף אותו פאלטין בגלוי, רואים שיש מקום לחשד שהאשמות אלה מוגזמות. ניתן לומר זאת גם בלי שרבינוביץ' יוצג כסגפן. יכול להיות שאילו בחר לעבוד תחת המטרייה של הכנסייה הלותרנית ולקבל את משכורתו מפאלטין, עדיין לא היה בכך כדי לסתום את הגולל על השמועות שטענו שהוא מפיק רווח כספי מהכרזת הבשורה. אין ספק שההאשמות שבאו מצד היהודים לא היו פוחתות בשל כך. אין גם כל עדויות לכך שרבינוביץ' חי ברמה גבוהה יותר מזו של פאלטין, למשל.

לסיום, הדבר החשוב ביותר בעניין זה הוא שהכספים שהגיעו לרבינוביץ' באמצעות "הוועד הלונדוני" לא נשלחו אליו כדי לשרת מטרה מסוימת וגם לא שימשו כלי בידי הוועד כדי להתערב בענייניה הפנימיים של התנועה. רבינוביץ' לא קיבל כספים מחו"ל סתם כך. הוא ביקש זאת. הכספים סיפקו לו עצמאות כלכלית, וכך יכול היה להקדיש את עצמו למען המטרה: ישוע ועם ישראל. קרוב לוודאי שגם אילו קיבל את הכספים בדרכים אחרות לא היה הדבר מפחית מחשדותיהם של היהודים כלפיו. ואין זה משום שהיהודים לא הכירו באנשים "מקצועיים" שהתפרנסו מפעילויות דתיות. הם הרי היו מורגלים לרבנים מחוללי ניסים למיניהם ולחצרות החסידים שלהם שחיו כולם על תרומות. ההתנגדות היהודית לרבינוביץ' לא התעוררה בגלל ענייני כספים אלא בגלל המסר שהיה בפיו: ישוע הוא המשיח ואחיהם של היהודים. מסר זה נגע בנקודה רגישה של העם היהודי. לרבינוביץ', אגב, היה סיפור מאוד מתאים בעניין זה (ר' בסוף פרק יט).

מסעותיו של רבינוביץ' בחו"ל

מסעותיו של רבינוביץ' בחו"ל ראויים לפרק נפרד. לאחר המסע לגרמניה ב-1885, שבמהלכו גם נטבל, הפכו אנגליה וסקוטלנד ליעדים העיקריים שלו מחוץ לגבולות רוסיה. היות ש"הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" סיפק את התמיכה הכספית הגדולה ביותר, קל להבין שהיה על רבינוביץ' לטפח את הקשרים עם בריטניה יותר מכל. ואכן, זאת היתה המטרה העיקרית של מסעותיו, לצד העמקת ההיכרות של אנשים מחוץ לגבולות רוסיה עם העבודה שנעשת בקייסנברג.

המסע הראשון לאנגליה וסקוטלנד, 1886-1887

כבר בסתיו 1884 תיכנן ג'והן ווילקינסון מ-Mildmay Mission להביא את רבינוביץ' ללונדון כדי שיערוך שם כמה אסיפות, אבל התוכנית לא יצאה אז לפועל (ר' פרק ז). מאוחר יותר, בסוף 1886, כתב רבינוביץ' לווילקינסון שברצונו להגיע ללונדון.

הוא הגיע לשם ב-26 בדצמבר 1886, יום אחרי חג המולד. ג'יימס אדלר, שאותו הכיר רבינוביץ' מאז המשא ומתן בגרמניה ב-1885 (ר' פרק ז), פגש אותו בתחנה. ג'יימס דיבר אידיש ושימש כמתורגמן של רבינוביץ'. באותו ערב נכח רבינוביץ' באסיפה שאירגנו אנשי Mildmay Mission, ושבמהלכה נטבלו מספר מאמינים וביניהם שני יהודים. רבינוביץ' אמר להם כמה מילות עידוד.

בשבועות שלאחר מכן נכח רבינוביץ' בעוד אסיפות. מעניין לציין שאף על פי שרבינוביץ' היה האורח של Mildmay Mission, הם לא תבעו עליו בלעדיות. להיפך, הם עשו הכל כדי להציג אותו בפני כמה שיותר אנשים וראשי קהילות. הם גם אירגנו עבורו אסיפות מיוחדות שבהן היה הדובר הראשי, וכך סיפקו לו הזדמנויות לספר למאמינים בישוע על עבודתו ולהכריז ליהודים את הבשורה. האסיפות שנועדו ליהודים היו סוערות למדי. שני אירועים ראויים לציין בהקשר זה התרחשו ב-8 וב-15 בינואר. בשניהם נשא רבינוביץ' דרשה. במהלך אחד מהם התעורר זעמם של המאמינים היהודים שבקהל, ואחרי הדרשה הם זרקו בפניו את הספרים וקרעו את ספרי הברית החדשה שחולקו להם בתחילת האסיפה.

ווילקינסון דיווח שהאירועים היו סוערים במיוחד ב-8 בינואר. לאסיפה הגיעו 182 יהודים ורבינוביץ' נשא דרשה על בראשית מ"ט 10. למילה "שילה" שמופיעה בפסוק זה יש משמעות משיחית גם במסורת היהודית. אחרי הדרשה השמיע אחד היהודים שנכחו שם מחאה קשה, וכל הנוכחים התפצלו לקבוצות קטנות. מנהיגי הארגון שאירח את האסיפה עברו בין הקבוצות וניסו לענות על השאלות שעלו. "האסיפה נראתה כמו שכיפה של תקופת השליחים", כתב ג' ווילקינסון. בדיווח אחר שהתייחס לאותו אירוע אמר שלא היתה ברירה אלא לגונן על רבינוביץ' ולהוציא אותו מהאולם תחת פיקוח משטרתני. "היהודים שמעו באותו יום כמה אמיתות פשוטות וכאבות", הוסיף.

במהלך שהותו בלונדון הוזמן רבינוביץ' לבקר בסקוטלנד. הוא יצא לשם יחד עם אדלר, המתורגמן, ובראשית פברואר 1887 ערך שלוש או ארבע אסיפות באדינבורו וגלזגו. קהל רב הגיע לאסיפות אלה, והרושם שהותיר רבינוביץ' היה עצום, כך עולה מהדו"ח השנתי של הכנסייה החופשית של סקוטלנד. לאדולף ספיר (ששימש כיו"ר "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'") היו קשרים קרובים עם הכנסייה החופשית של סקוטלנד, ובזכות קשרים אלה זרמו כספים רבים מסקוטלנד אל הוועד.

ב-11 בפברואר עזב רבינוביץ' את לונדון, אחרי ששהה שם עוד מספר ימים ובין השאר גם סיפר כיצד נושע. כעבור חודש, ב-15 במארס 1887, נוסד הוועד. המאמצים של Mildmay Mission לפרסם את רבינוביץ' הוכתרו בהצלחה.

א' ספיר שימש, כאמור, כיו"ר הוועד שבסך הכל מנה תשעה חברים. היו אלה אנשים שעבדו או תמכו בארגונים הבריטיים השונים שהכריזו את הבשורה לעם היהודי, וביניהם ג'והן ווילקינסון. הוועד, ששם לו למטרה לתמוך ברבינוביץ' ביעוץ ובכספים, לא ניסה כלל וכלל להתערב בענייניה האחרים של התנועה. הקמת הוועד מנעה מהתנועה היהודית-משיחית מלהפוך לעניינו של ארגון אחד בלבד, אם כי היו ארגונים משיחיים שכתבו בכתבי העת שלהם על רבינוביץ' יותר מאחרים. דברים אלה נכונים בעיקר לגבי Mildmay Mission. לזכותו של ווילקינסון יש לזקוף את העובדה שלא ניסה לתבוע בלעדיות על רבינוביץ', בניגוד למה שעשו אנשי "החברה הבריטית", למשל (ר' פרק ז). להיפך, ווילקינסון עשה הכל כדי להפוך את רבינוביץ' למוקד התעניינות לכל.

ב-13 בפברואר 1887, בדרך חזרה מלונדון, עבר רבינוביץ' בלייפציג. באותו ערב נקבעה לו פגישה עם חברי המכון היהודי ובמהלך הפגישה סיפר רבינוביץ' כיצד נושע (ר' פרק ב).

ב-1 במארס כתב רבינוביץ' לספיר (מקשינב) שכל העיתונים היהודיים ברוסיה הזכירו את המסע שלו. כמו כן סיפר שלפני שובו לקשינב עבר בסנט פטרסבורג, שעדיין לא קיבל אישור להקים קהילה, וכי הוא עדיין מייחל לאישור זה "בהגיע השעה המתאימה". הוא המשיך וכתב שבלייפציג נפגש

שלוש פעמים עם דעליטש ושוחח איתו על העבודה בקישינב. ככל הנראה היתה זו הפגישה האחרונה של השניים. דעליטש נפטר ב-1890, וכנראה שרבינוביץ' לא עבר בלייפציג במסעו השני לאנגליה.

המסע השני לאנגליה וסקוטלנד, 1889

בסתיו 1889 הגיע רבינוביץ' פעם נוספת לאנגליה וסקוטלנד. במסע זה חזקו הקשרים עם "הוועד הלונדוני" שהוקם למענו. גם במסע זה ניהל רבינוביץ' אסיפות, אחת מהן התקיימה ב-14 באוקטובר 1889 באולם הכי-נוסים של Mildmay Mission, כאשר צ' א' שונברגר משמש כמתרגם. גם מביקור זה לא שב רבינוביץ' הביתה בידיים ריקות. "הוועד הלונדוני" הוקם לאחר מסעו הראשון של רבינוביץ', ומהביקור השני הוא שב כשבאמתחתו הבטחות מתומכיו בסקוטלנד לשלוח לו 500 ליש"ט למימון הקמת מבנה חדש לקהילה. ואכן, אבן היסוד של אולם זה, שנקרא סאמרוויל הול, הונחה במאי 1890, כחצי שנה לאחר שובו של רבינוביץ' לקישינב (ר' פרק יא).

בדרך חזרה ממסע זה עבר רבינוביץ' בפריז, שם פגש לראשונה את ג' א' קרוגר, שתמך בו בעוז גם בספר שכתב אודותיו ב-1885 וגם באמצעות ידיעות שפירסם בכתב העת *Le Réveil d'Israël*. ב-22 בנובמבר קיים רבינוביץ' שתי פגישות בפריז. בשעות אחר הצהריים נפגש עם תומכיו, והפגישה התנהלה ברוסית עם תרגום לצרפתית. בערב נפגש עם יהודים, ופגישה זו התנהלה באידיש.

ככל הנראה התלוותה אליו למסע זה בתו רחל, ונשארה בסקוטלנד. יחד עם זאת יכול להיות שיצאה בנפרד למסע דומה זמן קצר אחרי אביה. מכל מקום, בנובמבר 1891 קָאמר ש"בשנתיים האחרונות משתתפת רחל" בעבודת הבישור בקרב הנשים היהודיות באדינבורו. היא הצטרפה לאביה בחלק ממסעותיו והיתה גם במסע שבמהלכו נטבלה אִמה, ועל כך נספר עכשיו.

בִּודפֶשט, 1891, "אמא נושעה"

רחל שבה מסקוטלנד, ויחד עם הוריה יצאה לבודפשט בתחילת אוקטובר 1891. שלוש הבנות לבית רבינוביץ' כבר נטבלו ברורבך ב-1887, ושני הבנים באודסה, באוקטובר 1888. הגב' רבינוביץ' היתה היחידה במשפחה שלא נטבלה עד אז. א' ה' לייטנר, רועה קהילה מקונסטנטינופול שביקר בקישינב ב-1887, תיאר אותה כיהודייה פנאטית-לשעבר, שאוהבת את ישוע, ושכמו מרים המגדלית גם היא קוראת לו "רְבּוֹנִי".

אנדרו מודי, אחד הרועים בכנסייה החופשית של סקוטלנד, שעבד אז בבודפשט, סיפר בדו"ח השנתי שלו על הטבילה המעניינת ביותר שהתרחשה באותה שנה בכנסייה שלו, והתכוון לטבילתה של הגב' רבינוביץ' ב-5 באוקטובר 1891. הגב' רבינוביץ' סיפרה שהתייפחה מרות כשנודע לה לרא-

שונה שבעלה "כרע ברך לפני ישוע הבזוי מנצרת", ושהנה גם היא יכולה להתוודות בשמחה על אמונתה בו - במושיע שלה. לאחר הטבילה, כך מספר מודי, שלח רבינוביץ' מברק הביתה: "אמא נושעה". ביום המחרת נשא דרשה בפני קהל רב שהתאסף בבית הספר של הכנסייה החופשית. רבינוביץ' ורעייתו הסתפקו בשלושה ימי ביקור בבודפשט, אבל רחל בתם נשארה שם כדי ללמוד ולהתרשם מעבודתה של הכנסייה החופשית של סקוט-לנד בבודפשט. לקשינב שבה בחג המולד.

הביקור השלישי באנגליה ובסקוטלנד, 1893

בראשית 1893, אחרי אסיפות חג המולד בקשינב, יצא רבינוביץ' פעם נוספת לאנגליה ולסקוטלנד. הוא לא נשאר שם זמן רב, כשבועיים בערך (מכתב ששלח ב-13/25 בינואר מלמד שכבר היה בחזרה בקשינב). במהלך ביקורו נועד עם אנשי "הוועד הלונדוני" ונשא דרשות במספר אסיפות בסקוטלנד. לא כולם התרשמו מן האנגלית שבפיו. הדברים שאמר בסקוטלנד באנגלית (ב-1896) תוארו בכתב העת של הכנסייה החופשית ככישלון. הוא התקשה לבטא נכון את המילים, ובשלב כלשהו העביר את הדף לידי ש' וילקינסון, שהקריא את החלק האחרון של הדרשה. אבל ביקור קצר זה בינואר 1893 היה רק הראשון במסעותיו של רבינוביץ' באותה שנה. מאוחר יותר יצא לאמריקה.

המסע לאמריקה, 1893

בקיץ 1893 הגיע רבינוביץ' לאמריקה ונשאר שם 35 יום. הדיווחים הקצרים אודות מסע זה התפרסמו בכתבי העת של הארגונים האירופאיים השונים, ומספרים שמטרת הנסיעה היתה להכריז את הבשורה ליהודים שהגיעו ליריד בינלאומי שנערך בשיקאגו. "הוועד הלונדוני" מימן את הנסיעה וזים אותה, בין השאר בעקבות הזמנה ששלח המבשר הידוע דנוויט ל' מודי. במהלך הביקור נשא רבינוביץ' דרשה בניו יורק בפני קהל של 400 יהודים, ב"מיסיון" ליהודים שהקים גאָבלין, רועה קהילה מתודיסטי. מאוחר יותר, בספטמבר 1895, ביקר גאבלין בקשינב. בהיותו באמריקה כתב רבינוביץ' מכתב בעברית, שתורגם לאנגלית והופץ בשיקאגו ובניו יורק.

רועה הקהילה א' ג' גורדון יצא מעודד מפגישתו האקראית עם רבינוביץ' בשיקאגו. במהלך תפילות הבוקר והערב פירש רבינוביץ' את מזמורי התהילים שהוקראו, ולכל הנוכחים היה ברור שעל ליבו חרותים גם האות הכתובה וגם רוח הדברים של כתבי הקודש. הוא נראה כמו הנביא ישעיהו או אחד מנביאי התנ"ך, כתב גורדון. בפרשנותו לזכריה י"ב 10 שיחק רבינוביץ' עם האותיות העבריות, כמנהג המקובלים - סימן לכך שלא זנח כליל את העיסוקים האלה. גורדון ביקש מרבינוביץ' שיחוה את דעתו על נושאים כגון

ההשראה שבה נכתבו הכתובים. זהו דבר אלוהים, אמר רבינוביץ', והוסיף שבכל פעם שהוא נושא דרשה הוא אומר למאזיניו: "הקשיבו בדומייה קמה שאלוהים יאמר לכם". בהשוואה לכתבי הומרוס או שייקספיר, השראת הכתובים איננה "עניין יחסי, אלא מהותי", אמר.

המסע הרביעי לאנגליה, 1893

ככל הנראה יצא רבינוביץ' לאמריקה מחופי אנגליה, וקרוב לוודאי שערך גם שם ביקור קצר בדרכו הלוך ובדרך חזרה. היות שלמסעו לאנגליה ב-1896 הוא קרא "המסע החמישי", סביר להניח שמסעו לאמריקה כלל גם את המסע הרביעי לאנגליה.

המסע החמישי והאחרון לאנגליה וסקוטלנד, 1896

אם נצמד רבינוביץ' ללוח הזמנים המקורי שלו הרי שהגיע ללונדון ב-18 במאי 1896 ועזב מיד לסקוטלנד עם בְּתוֹ רחל, שנלוותה אליו מתחילת המסע. בסקוטלנד נאם רבינוביץ' בפני האסיפה הכללית של הכנסייה החופשית וגם בפני האסיפה הכללית של הכנסייה של סקוטלנד. וכפי שעשה במסעו השלישי ב-1893, גם הפעם נשא דרשה באנגלית.

בראשית יוני 1896 שב רבינוביץ' ללונדון, שם נשאר עד סוף אותו חודש, ונשא דרשה במספר אירועים שנערכו בחסות Mildmay Mission. בדיווחים שפורסמו בכתב העת של הארגון וסיקרו ביקור זה נאמר, בין השאר, שהתרומות לרבינוביץ' התמעטו.

בדרך הביתה עברו רבינוביץ' ורחל בברלין, וביקרו ביריד. גם הפעם הוצגו בו מוצרים שהגיעו מהמושבות היהודיות החדשות בפלשתינה. במכתב שכתב רבינוביץ' מאוחר יותר ציין באירוניה שמוצרים יהודיים מוצגים בברלין בזמן שהאנטישמים בגרמניה והאתאיסטים של ברלין מייחלים להשמיד את האומה היהודית. הוא לא ניסה להסתיר את הכעס שחש על כך שהדוכן של המוצרים מפלשתניה הוצב באגף המצרי. כשראה חתיכת סבון שנכתב עליה בעברית "ירושלים", ציטט את הנאמר בירמיהו ב' 22: "כי אם... תרבי לך בִּזְרִית (סבון) - נִכְתָּם עוֹנֶךָ לִפְנֵי". אנשים שביקרו ביריד ושמעו זאת ביקשו לדעת מי האיש, וכך ניתנה לרבינוביץ' ההזדמנות להכריז באוזניהם את בשורת ישוע.

לפני שובו לקשינב עצר רבינוביץ' בוורשה, ושם נודמן לו לחלק את תבשר־רה עם חנווני אחד ובני משפחתו. האסיפות שערך בקשינב לא התקיימו אומנם בחוצות העיר, ורבינוביץ' גם לא נהג ללכת לכיכרות כדי להכריז את תבשר־רה, אבל המקרים האלה מוכיחים שמדי פעם כן עשה זאת. לכן אין כל טעם להיכנס בעניין זה להכללות, אם כי על פי רוב, בהיותו בקשינב, נהג רבינוביץ' להזמין אנשים לאסיפות שערך באולם שלו.

המסע האחרון למְרַנָּה שבטירול, 1899

ב-6 במארס כתב רבינוביץ' לש' ווילקינסון שהוא מחלים ממחלה קשה. שלושה רופאים המליצו שיצא למרנו שבהרי טירול כדי להחלים. במכתב ציין רבינוביץ' שהוא עומד לצאת לשם ביום המחרת. ב-22 באפריל, זמן קצר לפני חג הפסח, שב מטירול. אבל מחלתו של רבינוביץ' רק החמירה והוא נלקח לבית הבראה באודסה, שם נפטר ב-17 במאי 1899. ביום המחרת הועבר ארונו לקישינב, ושם נקבר (ר' פרק יז).

משימות עיקריות בקישינב

מוקד פעילותו של רבינוביץ' היה בקישינב, ופעילות זו היכתה גלים שהגיעו רחוק מאוד. יש לציין שרבינוביץ' לא רצה שיתייחסו אליו כאל "מיסיונר". מילה זו עוררה אסוציאציות יותר מדי נוצריות. היו לו שיטות משלו להפצת הבשורה, ויחד עם זאת הוא לא הטיל ספק בחשיבותן של שיטות אחרות. ב-1897 אמר לשי' ווילקינסון שאף ארגון מיסיונרי אינו מושלם, אם כי הוא בהחלט חושב שבשיטות שנוקט כל אחד מהם יש צדדים חיוביים. במהלך ביקורו באנגליה ב-1889 תיאר רבינוביץ' את עמדתו בעניין, ועל כך נרחיב עכשיו.

רבינוביץ' מספר על עצמו, 1889

בהיותו בלונדון סיפר רבינוביץ' על פעילותו בקישינב מאז מסעו הראשון לאנגליה (כלומר, בין השנים 1886-1889). הוא הבהיר שהשליחות שלו היא להכריז את הבשורה בקישינב, במסגרת האסיפות, ולהפיץ את הדרשות המודפסות ואת המסמכים שחיבר.

בנוגע למכתבים הרבים שקיבל הודה רבינוביץ' שהוא מתקשה לענות על כולם, אך הוא עושה כמיטב יכולתו. הוא הביא מספר דוגמאות של מכתבים כאלה: יש הכותבים לו שהם הולכים בעקבותיו ומכריזים את הבשורה בערים אחרות. אחרים כתבו על הסבל שהם סובלים למען המשיח ושאלו אם יש ביכולתו לסייע בידם. והיו גם כאלה, "מתוכם 99% כבר אינם בין החיים", שהביעו את משאלתם לחיות את שארית חייהם בקרב אחים מאמינים. מכ" תבים רבים הגיעו מנערים שמאמינים בישוע, שהוריהם מנעו מהם לנהל אורח חיים משיחי. נערים אלה ביקשו מרבינוביץ' שיבוא וייקח אותם אליו. כותבים רבים - בעיקר מורים - ביקשו לקבל עותקים של הברית החדשה ואת הדרשות של רבינוביץ' כדי "ללמוד על ישוע המשיח וללמד אחרים". יהודים שנטבלו רצו לדעת איך ניתן להצטרף לתנועה ולהיות חלק ממנה. יהודים אחרים שהגיעו לאמונה ביקשו לברר אם הוא רשאי לטבול אותם, או לאיזו כנסייה כדאי להם ללכת. על כך ענה רבינוביץ' שהוא יכול לנהוג רק כמו מי שרואה בית עולה באש ולצעוק: "הצילו את עצמכם! הצילו את עצמכם!" הוא ציטט את דבריו של כיפא: "הימלטו נא מדור תהפוכות הזה" (מעשי

השליחים ב' 40), כי "אין תחת השמים שם אחר הניתן לבני אדם אשר בו ניןושע" (מעשי השליחים ד' 12).

רבינוביץ' גם התייחס לאופן שבו ראו אנשים אחרים אותו ואת מפעלו. הוא הציג שלוש השקפות שרווחו אז לגביו: היו כאלה שראו בו שוטה בשל אמונתו במשיח. אחרים נקטו עמדה נייטרלית יותר וראו בו מתקן דת שעשה עבודה מועילה בקרב אחיו, והיו גם כאלה שחשבו שהוא מנסה לייסד זרם כנסייתי חדש. אלה שנמנו עם הקבוצה הראשונה פירסמו בעיתונים סיפורים מגוחכים ואודותיו; הקבוצה השנייה יעצה לו כל מיני עצות, והשלישית הביעה התעניינות מסוימת, ובסופו של דבר קבעה שניסיונו לא ישא פרי וכי הכנסייה החדשה שהוא מנסה לייסד תיעלם מהר מאוד.

וכך הגיב רבינוביץ' על שלוש ההשקפות האלה:

היהודים מגלים יותר ויותר שהוא איננו שוטה. הוא טען שרבנים בעלי שם נותנים בו אמון, וכי לא היו עושים זאת אילו חשבו שהוא שוטה.

אלה שראו בו "מתקן דת בלבד" הבינו במשך הזמן שהמשענת היחידה שלו היא כתבי הקודש, מבראשית ועד התגלות. הוא לא שם את ההיגיון במקום הראשון בחייו אלא האמין אמונה שלמה בדבר אלוהים.

ולגבי אלה שחשבו שהוא מתיימר לייסד כנסייה חדשה - הם הבינו "שהיהודים שבאו לשמוע אותי מכריז את הבשורה, ושקיבלו את בשורת המשיח, נשארים יהודים בדיוק כמו שהיו קודם לכן".

רבינוביץ' גם טען שיהודים ומשיחיים אינם רואים עוד בתנועה המשיחית מעין תופעה מסקרנת שמקומה במוזיאון. "הם גילו שיהודי יכול להאמין במשיח ועדיין להישאר יהודי, בדיוק כמו האנגלי, הצרפתי או הגרמני שמקבל לים את ישוע וממשיכים להיות אנגלי, צרפתי וגרמני כפי שהיו עד אז".

ואז הסביר רבינוביץ' מדוע לדעתו היהודים אינם מעוניינים בישוע: "התפ- ארת העצמית" שלהם, כך אמר, באה על סיפוקה בשלוש דרכים.

ראשית, הם טוענים שהם ילדיו של אלוהים ושאברהם הוא אביהם - טענה שיוחנן המטביל וישוע סתרו. שנית, מאז חורבן ירושלים מתפארים היהודים בחוכמתם שבאה לידי ביטוי בתלמוד, במשנה ובתורה. "מי עוד יכול לשמור את השבת כמונו? מי מסוגל לצום כמונו?" לאחרונה התחלפה ההתפארות הזו בהתרברבות בכך שהם הטובים ביותר בתחום המסחר, התעשייה, הבנקאות והמדע, וזוהי הטעות השלישית שלהם בניסיונותיהם לפאר את עצמם. התפארת האמיתית של עם ישראל צריכה להיות ישוע, "מגשים התורה, בן דוד, בן אברהם ובן האלוהים".

ב-1889 נשמע רבינוביץ' אופטימי למדי כשדיבר על השקפות שהשמיעו אנשי שים שונים בדבר עבודתו בקרב היהודים, אבל בהזדמנויות אחרות טען שהעבודה אינה מתקדמת בקצב שמשביע את רצונו. הוא אמר זאת לאורח שהגיע לקישינב ב-1888, וב-1892 סיפרו שני מבקרים נורבגיים בשובם לארצם שהם מביאים פריסת שלום מקישינב, וכי נתבקשו לספר שהעבודה מתקדמת "לאט לאט" (ר' פרק יא).

דיון בשיטות העבודה של רבינוביץ' מוביל אותנו לדיון בשאלה אם היו לו עוזרים ושותפים לעבודה.

עמיתיו לעבודה של רבינוביץ'

ככל הנראה צורף רק אדם אחד - לתקופה קצרה - לעבודתו של רבינוביץ'. הסיבות לכך אינן נעוצות ברבינוביץ' בלבד, אלא בעיקר בנסיבות הפוליטיות ובמעמדה הייחודי של התנועה המשיחית. בהחלט יש הוכחות לכך שרבינוביץ' היה מעוניין שיסייעו לו בעבודתו.

במארכ 1885 הוא התייעץ עם פרופסור דעליטש לגבי הקמת בית ספר קהילתי. באמצעות דעליטש הגיע רבינוביץ' לקארל יוסף גוטליב, שעבד בפראג מטעם הכנסייה החופשית של סקוטלנד, וביקש שישמש כמורה. גוטליב הסכים, אבל הפרויקט כולו לא יצא מעולם מהמגירה שכן השלטונות הרוסיים לא נתנו לרבינוביץ' את האישור הנחוץ. במהלך ביקורו בסנט פטרסבורג בראשית 1887 מצא רבינוביץ' את האדם שהתאים לשמש כעוזרו. מדובר באיש "כבן חמישים, שהגיע לאמונה דרך התנועה ברוסיה. פרופסור דעליטש מכיר אותו. הוא דובר עברית ורוסית, ומכיר את התלמוד והקבלה", כתב רבינוביץ'. אבל ככל הנראה לא הצטרף אלמוני זה לעבודתו של רבינוביץ'.

מי שכן הצטרף לעבודה היה ר' פ' פיינסילבר, יהודי שהגיע לאמונה דרך רבינוביץ'. בין השאר הוא תיעד את עבודתו של רבינוביץ' מאביב 1890 עד 1891. בהחלט יתכן שהאווירה האופטימית שנוצרה סביב הקמתו של סאמר-וויל הול גרמה לו להירתם לעבודה לצד רבינוביץ'. בסתיו 1890 הביע "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" את הסכמתו להעסקת פיינסילבר, ומשכורתו נכ"ללה בתקציב שגיבש הוועד לשנת 1891. מאוחר יותר באותה שנה נשלח פיינסילבר לאודסה כדי לקדם שם את ענייני התנועה.

גם ילדיו של רבינוביץ' סייעו בידו בדרכים שונות, בעיקר רחל, בתו הקטנה, וולדימיר הבכור. אין ספק שגם האנשים שנמנו עם חוג מקורביו עזרו לו רבות.

אבל רבינוביץ' לא הצליח מעולם למצוא יורש שייקח על עצמו את העבודה כולה - לא בשיחה עם ש' ווילקינסון שהתקיימה ב-1897 ונסובה על הנושא, וגם לא בצוואתו (ר' פרק יז).

כתביו של רבינוביץ'

כבר ב-1887 הבין רבינוביץ' שהזמן שתבעה ממנו התנועה המשיחית לא אפשר לו להקדיש זמן רב להדפסת ספרים וחבורות. לכן הסתפק בהדפסת חלק מדרשותיו וכמה עלוני ביטאון קטנים. ב-1885 יעץ לו דעליטש לא להדפיס יותר מדי דרשות, כי האמין שמוטב שהמבחר יהיה קטן; רבינוביץ' חיבר גם

כמה עלונים, ובשנותיו האחרונות עסק בתרגום של כתבי הקודש לאידיש (ר' פרק טז).

בדו"ח של שנת 1890 ציין "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" שקרוב ל-27,000 עלונים ודרשות פרי עטו הודפסו והופצו בעברית ובאידיש. יתכן שהופצו גם חוברות ברוסית.

פתביו של רבינוביץ' לא נועדו לקוראים גויים. אלה יכלו, כמובן, לקרוא את המסמכים שתורגמו לאנגלית, גרמנית וכן הלאה, אם רצו להתעדכן ולהיבנות באמונתם, אבל החומר שהדפיס רבינוביץ' נועד בראש ובראשונה ליהודים שדוברים את השפות הנ"ל. יש הוכחות חותכות לכך שחייהם של חלק מהיהודים שקראו את פתביו השתנו לבלי הכר. בחוגים מסוימים מחוץ לקייסינב (שגם כינו את עצמם "בני ישראל בני ברית חדשה") נהגו להקריא את פתביו בקול רם. אחד המנויים של "ברית עם", כתב העת האידי של דלמאן, כתב שבחג המולד הקריא דלמאן בקול רם את הדרשה שנשא רבינוביץ' ב-24 בדצמבר 1895. דרשה אחרת שנישאה ב-16 ביוני 1890 (ו' וראתה אור בגרמנית, מצאה את דרכה אל מדפי הספרייה של הקהילה היהודית בברלין, כפי שמלמדת החותמת על העותק שנמצא בספרייה הלאומית בירושלים.

לסיכום

הכתיבה של רבינוביץ' היתה תוצאה ישירה של הדרשות שלו. הוא הדפיס את הדרשות והפיץ אותן, וראה בכך את אחת ממשימותיו העיקריות. גם עותקים של הברית החדשה בעברית, אידיש ורוסית הופצו דרכו. אלה ששמעו את דרשותיו והושפעו על ידן ראו בו יועץ רוחני. בחג השבועות של 1885, למשל, ערך רבינוביץ' אסיפות שבהן לימד את הכתובים ושוחח עם אנשים שביקשו להיפגש עימו. בתחילת 1888 כתב שמתחילת החורף הוא מלמד את הכתובים בביתו, ושלישעורים אלה מגיעים גברים ונשים כאחד, שחפצים ללמוד את דרך הישועה על פי הברית החדשה. ב-1891 סיפר רבינוביץ' שמדי יום שלישי נאספים אנשים כדי ללמוד יחד את הכתובים.

רבינוביץ' קיבל מכתבים מאנשים שקראו את דרשותיו, והשתדל לענות עליהם כמיטב יכולתו. הוא ניהל תכתובת מקיפה עם ארגונים משיחיים בעו"ל גם עם אנשים פרטיים. לאחר שגיבש את העקרונות התיאולוגיים שלו ב-1884, השקיע מרץ רב בהתכתבות עם השלטונות ובמשא ומתן עימם, בעי"מות עם פאלטיין ובקידום הבנייה של סאמרוויל הול (1890). בשנים האחרונות לחייו הקדיש מספר שעות מדי יום לתרגום הברית החדשה לאידיש.

אבל במשך כל שנות פעילותו היו נתונים עיקר מעייניו לדרשות שנשא בקייסינב בכל שבת ובכל חג נוצרי או יהודי - ופעילות זו הופסקה רק כשיצא למסעותיו. הדרשות היו המשימה העיקרית בחייו של רבינוביץ', ובפרק הבא נביא אחת מהן לדוגמה.

אחת הדרשות של רבינוביץ'

כל הנוצרים שהאזינו לרבינוביץ' ציינו את כישוריו כדרשן. מחמאות בעניין זה נשמעו גם מפייהם של אלה שבדרך כלל מתחו ביקורת על התיאולוגיה היהודית שלו, על השקפותיו הייחודיות, ועל מאמציו לייסד קהילה משיחית עצמאית.

בחרנו להביא כאן דרשה אחת במקום לתמצת את שפע הדרשות שנשא, ולכן לא נבחן את כל הצדדים שאיפיינו את רבינוביץ' כדרשן. הדרשה שלפנינו, שנישאה בערב שבת ("יום עונות המשיח"), 7 באפריל 1889, נותנת מושג לגבי תוכן הדרשות של רבינוביץ' וכמיהתו לתקשר עם "אֶחָיו". היא מובאת כאן כלשונה. (בסוגריים עגולים מובאות הערות המתרגמת. הדברים המורבאים בסוגריים מרובעים הם השלמות שנועדו להקל על הבנת הנאמר.)

דרשה שנישאה בערב שבת, יום עונות המשיח,

7 באפריל 1889

הדרשה מבוססת על ישעיהו נ"ג; לוקס כ"ג 27-44.

אָחִי, בְּנֵי עַמִּי! הַיּוֹם הַזֶּה יִקְרָאוּ לּוֹ הַמְּשִׁיחִים יוֹם הַשִּׁישִׁי הַגָּדוֹל. גַּם הַשְּׂבֹעַ אֲשֶׁר לִפְנֵי פֶסַח הַמְּשִׁיחִים [הַגּוֹיִים] נִקְרָא "גָּדוֹל" - אוֹלֵי מֵהֶם לָקְחוּ הַיְּהוּדִים לָקְרוֹא אֶת הַשִּׁבְת׃ שֶׁלִּפְנֵי פֶסַח: "שִׁבְת׃ הַגָּדוֹל".

יִדְעַתִּי גַם יִדְעַתִּי, כִּי הַיְּהוּדִים, בְּשׂוֹמֵעַם מִפִּי אֶלֶף רַבִּבוֹת אֲנָשִׁים כִּי גָדוֹל יוֹם הַשִּׁישִׁי הַזֶּה, מִמֵּלָאִים שְׁחֹק פִּיהֶם וּבִלְעָגִי שֶׁפֶה יִשְׁאֲלוּ: מַה יוֹם מִיּוֹמִים? אִיפֹה? וּבִמָּה נִתְּגַדֵּל הָעֶרֶב שִׁבְת׃ הַזֶּה? הֵן אוֹרֵךְ גְּלוֹתָם הִמָּר וּשְׁפָלוֹת דַּעַתָּם שֶׁלָּלוּ מֵהֶם כָּל מוֹשֵׁג וְהִבְנָה בְּמִלּוֹת "גָּדוֹל וְנִישָׂא" כָּל עוֹד אֲשֶׁר לֹא יַעֲיֵד עֲלֵיהֶם הַחוּשׁ שֶׁל הָרְאוֹת וְהַמִּישׁוֹשׁ. קְרִיאַת שֵׁם "גָּדוֹל" מְקַגֵּשׁ נִכְבֵּד פְּנִימִי, לְדַבֵּר מוֹפְשֵׁט וְרוּחָנִי זֶרֶה לָמוֹ. אוֹלֵם זֶה הַיּוֹם בְּאֵמַת גָּדוֹל הוּא. יוֹם "עֶרֶב שִׁבְת׃" הַזֶּה - זָכַר לַמַּעֲשֶׂה חֲטָא גָדוֹל שֶׁחֲטָא גּוֹי גָדוֹל נֶגְדַּי יְשׁוּעַ הַגָּדוֹל וּבֶן עֲלִיּוֹן בְּקִרְיַת מֶלֶךְ רַב יְרוּשָׁלַיִם, עַל בֶּן שֶׁבַר גָּדוֹל נִשְׁכַּרָּה בְּתוֹלַת בֵּת עַמָּנוּ.

חֲטָאֵת יְהוּדָה זֹאת, הַכְּתוּבָה מֵאֵז בַּעַט בְּרוֹזל עַל סְפָרֵי הָאֲרֻכָּה מִבְּשָׂרִים,

עודנו - לדאבון ליבנו - חרוסה [חרוטה] גם על לוח לב אחינו היהודים. השעו עיניהם מראות את האותות אשר נתן לנו אלוהים מראש, כי חפץ ישועת התכל הוא. הכבירו אוזנם משמוע אל דברי הנביאים אשר בישרו מקדם את המשיח, וישמינו את לבכם מהבין אמרות בן אלוהים חיים ישוע, הנזולות כמל של תחייה להחיות העצמות היבשות. גם היום המה קרים ועוצבים את רוח הקודש, המפית חיים למאמינים ביהוה ומשיחו.

על פשעי עם ישראל אלה יאנח מר המשורר אסף במזמור ע"ה שקראנו היום בתפילתנו. אחרי שקונן המשורר על הסתרת פני אלוהים מישראל; על חילול משכן שמו; על חרפת חורף ומנאץ שם יהוה ועל אויבי ישראל, מו-סיף ואומר: כי היותר רע ומר לנו, בני ישראל, הוא מה שאנחנו בעצמנו, רעים וחטאים. אותותינו לא ראינו, אין עוד נביא ולא איתנו יודע עד מה. המשורר, ברוח קודשו המדברת מתוך גרונו, רמז על השלושה דברים אשר בחר אלוהים להורות על ידם לזרעו של אברהם אוהבו את הדרך ילכו בו לבוא אל נחלת האמת ומנוחת החיים למען יתברכו בהם כל גויי ארץ, והם: (א) בראשית, עת היה ישראל לעם, בצאתו ממצרים מעבדות לחרות גופנית, מיד נתן לו אלוהים מצוות וחוקים כאלה אשר יכלו היות לו לאותות על חרות וגאולת הנפש, הנקנות לאדם רק בעזר תשובה וסליחת החטאים על ידי דם בן אלוהים, המשיח הנשפך בעדנו. למען הבין את ישראל לקראת [ה]חפץ הקדום שעלה ברצון אלוהים האב טרם מוסדות תבל, להציל ידידיו מִרדת שחת, בהם בנו היחיד, ציווה להם כי יעשו את קורבן פסח. המדבר והקצווה אומר: "והיה הדם לכם לאות... וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בהם נגף למשחית". הכוונה כי יש ביכולת ה' הכל יכול לפסוח עליכם גם בלי סימן הדם, אולם דם השם של זבח פסח יהיה לכם כימים יבואו לאות ולזיכרון, כי אך בדם שם תמים ומום אין בו, הוא דם ישוע המשיח, תיטתרו לפני ה' ולא תישחתו. "כי אין כפרה בלי דם". כמו כן, כל יתר החוקים שבתורה ניתנו לישראל רק לאותות ולרמזים. כל איש חכם מבקש אמת ואמונה החפץ גאולת ישראל הנפשית על ידי האמונה במשיח אדוננו החי לעולם, שומר אותם ומתכוון בהם חסדי יהוה. אבל אבותינו חטאו כי סרו מה' והוכו בסנורים ולא ראו כם אותותם. התכלית הנרצה בהם את המשיח, שהוא תכלית התורה, ודאי אין בהם, אך תילי תילים של הלכות ודרשות אשר לא ציווה ה' ולא עלה על ליבו - על זה מקונן המשורר: "אותותינו לא ראינו".

(ב) כאשר הדבר הראשון, האותות, לא הביא התועלת הנרצה בו, בחר לו אלוהים מחמלתו על עמו, מלאכים, אנשים נביאים, וישלח אותם השכם ושלוח אל ישראל, לבשר לו בשורת הגאולה על ידי בנו ידידו אשר רצתה נפשו בו. גם התלמוד מודה: כי כל הנביאים לא נתנבאו רק על המשיח וזמנו.

אוי לנו! אבותינו העליבו כמלאכי אלוהים אלה, בזו דבריהם ויתעתעו בנביאים. והעלו עליהם חמת ה' עד לאין מרפא (דברי הימים ב' ל"ו 16). על זה מקונן המשורר: "כי אין עוד נביא". הכוונה כי אין בישראל אמונה בנביאים. הנביאים שהגידו לישראל מראשית אחרית כאילו לא היו ואינם. ג) אחרי כן, כאשר דבר יהוה שהיה בפי הנביאים כאש לא ריכך את לב ישראל הקשה, ובאשמת הסופרים והפרושים שהתעו אותו שָׁכַב למעצבה, זָכַר אלוהי ישראל ברוגזו רחם, ויפקוד את עמו על ידי דבר השלישי והאחרון וישלח לנו פדות, כאשר דיבר בפי נביאיו הקדושים אשר מעולם. את בנו היחיד ישוע "היודע עד מה" "ומתי תהיה זאת ואת קץ העולם", כי בו צפונים כל חוכמה ודעת. בלדת ישוע, בחייו, במעשיו הנפלאים בקרב עם ישראל, בעוניו, במיתתו ובתקומתו ליום השלישי מן המתים, באו לידי קיום נכון וראוי כל האותות וההבטחות שבכתבי הקודש. אולם ישוע זה הבא לאשר לו, "ואשר היו לו - המה לא קיבלוהו".

המלוא והקיום הנכון של הכתובים באו לידי קיצם בשני אופנים:
(א) מצד הארון ישוע ושלוחיו. (ב) מצד עם ישראל שמסרו אותו לגויים. וילעגו עליו ויירקו בפניו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו.

אולם ההבדל בין קיום הכתובים מצד המשיח ושלוחיו ובין קיומם מצד היהודים הוא רב מאוד. כהונת המשיח ועבודתו, הבזו והחרפה שנשא, עינויים קשים שסבל, המסירת נפש למות - מות הצליבה - כל אלה היו בכוונה ודעת בנפש חפצה וברצון חופשי, מרוב הכנעתו לאלוהים האב ומגדל אהבתו לבני אדם. יען הוא, מצד אלוהותו, ידע מראש כי שולח משמים ארצה לתת נפשו כופר בעד רבים. בדעת וכוונה השלים ישוע את הכתובים, לעשות רצון אביו שבשמים אשר שלחו. אבל עם ישראל מילא וקיים מצידו את הכתובים בכלי דעת. הם שנאו את המשיח ישוע חִינֵם; לעגו עליו ויירקו בפניו, ויקראו: הִיצֵלֵב! הִיצֵלֵב! על לא דבר, רק מרוע לבכם מקדם, הבזוה אִמֶּרֶת אלוה הצרופה בפי נביאיו אשר הגידו איזה דרך ישכון אור המשיח, על כן כשלו נפלו ולא קמו עד היום הזה. כאשר אמר הארון: "הן בן האדם ילך לו, ככתוב עליו, אך אוי לאיש ההוא אשר על ידו ימסר בן האדם" (מתי כ"ו 24).

אולם לנו אין להשתומם ולהתפלא כל כך על היהודים בני דור הנביאים, מדוע לא שמו לב אל דברי חזוי יה ומשיחו, כי יש אופן לחשוב: כי אור המציץ מחרפי הנבואות היה עוד גנוז ונעלם; משיח אלוהי יעקב, אשר ניבאו עליו, היה כמסתתר בשפירי העתיד הנעלם מעין. גם אחרי כן, בראשית הופעת המשיח כבשר, הוא היה אור קטן ודק, כי עלה "כשורש מארץ ציה". לזאת קשה היה לפני עיני בשר להאמין כי "זרוע יהוה" עליו נגלתה. "המנצרת תצא לנו טובה?" שאלו אנשי דורו זה לזה, והביטו עליו כעל איש "אשר לא הדר לו". המושיע של התבל לא נולד בבית מלכים ולא

נתגדל בבתי כוהנים הגדולים, לכן בשכלם האנושי לא יכלו לחשוב כי הוא גואלם החזק, תפארת ישראל. אולם, מה מאוד גדולה הפליאה על ראשי היהודים וחכמי התורה שבימים האחרונים האלה, בעת אשר אור המשיח כבר האיר לארץ ולדָרִים עליה; בעת [ש]ממזרח שמש עד מבואו גדול שמו בגויים וכבודו מלא עולם; בעת שנקל הוא לראות איך כמעט כל הכתובים שנכתבו עליו כאו, בדרך נפלא, עד קיצם. בגלל זאת גם ספרי כתבי הקודש שהעידו עליו היו עתה גלויים וברורים לכל דורש אמת יהוה - בעת הזאת - אנשי ישראל אלה עוד מעקשים ליבם, יחתרו בכל עוז ויחפשו, חפש מחופש, למצוא ביאורים זרים, דלים, ריקים, לעקם כל הכתובים שנאמרו על ישוע - שר החיים והשלום, ולהפוך דברי אלוהים חיים ולעכב בזה את גאולת ישראל וישועתו.

צחוק מכאוב לב הוא לראות איך התלמידים שבכל דור ודור עמלו לריק, לפרש ולבאר הקאפ' [פרק] נ"ג מספר ישעיה שקראנו היום, נגד הביאור האמת של האדון ושלוחיו הקדושים. המה כתבי הביאור לו בעט ידיו אך במסמר ודם. הנבואה שבפרשה הזאת היא קוץ מכאוב בעיני האינם מאמינים וכעצם בגרונם.

פה, בהשנים עשר פסוקים של הקאפ' הזה, השליך הנביא מעליו את אדרת המליצה ופשט מעול המְשָׁלִים. ובשפה ברורה מספר לנו מעשה נורא: מות ישוע מנצרת, הנקרא ובא כחמש מאות שנה אחריו. הנביא צופה ומביט הליכות אל בבשר: רואה ענות נפש המשיח, המכאובים, הנגעים והחכורות שהוא מקבל עליו באהבה. לפניו גלויה עצת עליון מקדם - לשלוח ארצה את בנו, יחידו, "הרם ונישא וגבה מאוד" - איך פה, עלי האדמה, יחשבוהו "לנבזה וחדל אישים". כי תכלית משלחתו הוא, למען ישא את חולינו ויסבול את מכאובינו. החוזה (ישעיהו) מביט מרחוק, כי הבן מחולל מדוקר מפשעינו, ואיך בקחתו עליו מוסר שלומנו הִיה שלום לנו "ובחבורתו נרפא לנו".

החוזה מתרגש מהמחזה הנורא הזה ומרים קולו: "מי האמין לשמועתנו? וזרוע ה' על מי נגלתה?"

מי יאמין בזה אשר אנחנו כיום משמיעים? הביטו וראו על מי נגלתה זרוע יהוה: על "שורש מארץ ציה", שורש ישי אשר נצמח ויצא מאבות בית לחם! .. וכולנו כצאן תעינו, כולנו, באין יוצא מן הכלל, כי גם תלמידיו המעטים שהלכו אחריו, בעת אשר הפגיע בו ה' את עוון כולנו, נפוצו איש איש לביתו ואיש לדרכו פנה. אך אחרי כן, על ידי כפרת דם נפשו, נתאחדו בני אלוהים המפוזרים האלה "אחד", ויהיו לקהילה אחת קדושה וכללית. הנביא מספר, כעֵד רואה נאמן, כל הדברים שיצאו לפועל בכמה דורות אחריו, כמו שהמה כתובים על ספרי הארבעה משרים: איך המשיח ניגש ברצונו החופשי אל שופטי נפשו ונענה באהבה, בדומייה, בלי פתחון פה

לענות דבר למלעיגים עליו, "כשה לטבח הובל, וברחל לפני גוזיה". הצריכים לצמקה: לעשות ממנו כגד לחום בו גופם ולכסות ערוותם. "נאלמה". הנביא רואה איך לוקחים את המשיח בחביון ובהלה "מעוצר וממשפט", מהעצרה שקראו הסופרים והפרושים בבית קייפא וממשפט פילאטוס, ומוליכים אותו אל הר גולגותא לצולבו שם. איך אין גם אחד בקרב קהל היהודים והרומים לשוחח ולספר לבני דורו של ישוע הנוצרי: כי ישוע זה, שר החיים, נגזר מארץ לא בעד פשעו, אך בעד "פשע עמי", כי הוא נתן את רשעים רק "קיברו", אולם אחרי מותו הוא יהיה עשיר לכל ועל ידו כולם יוושעו. כי רק הוא, ישוע, יכול לקבל עליו פשעי בני אדם, יען רק הוא האדם אשר אין כל חטא בו, "לא חמס עשה ולא מרמה כפיו".

בתוך כך עלתה בנביא השאלה ששואלים היהודים, החכמים בעיניהם: מדוע עשה ה' ככה? מדוע שלח את המשיח בדמות עבד ודיכא והחלה אותו כל כך עד כי אפסה היכולת להכיר בו ידיד האלוהים, את זה אשר רצתה נפשו בו? כמשיב על השאלה הזאת יאמר: ראשית, "יהוה חפץ דכאו החלי". כך עלה בראשו הנפלא, ומי יאמר לו מה תעשה? הן כל אשר חפץ יהוה עשה בשמים ובארץ. שנית, יש גם טעם לזה, כי בחפץ ועצת ה' היה לעזוב הבחירה חופשית ביד האדם: אם אתה בן אדם "תשים אָשם נפשו", אם תודה ותאמין כי ישוע היה "קורבן אשם" בעד חטאת העולם, אז, על ידי האמונה הפשוטה הזאת בלבד, "יראה" המשיח כך "זרע" אמת - זרע בירך ה' - ואתה בן אדם תראה במשיח, כי הוא מאריך ימים על ממלכתו שהנחיל לו האב; כי אכן חי, חי הוא, ומלך על בית יעקב לעולם. הנביא חותם דבריו בטוב ובכימחון לב כי חפץ יהוה לעבור על פשע לשאריה נחלתו ולשוב לרחם אותה, לכבוש עוונה "בירו" - ביד ישוע המשיח - "יצלח" לעת קץ הימים, כאשר ישוּבו בני ישראל אל אלוהיהם ואל דוד מלכם, ויכירו באמונה את משיחם ישוע הנוצרי אשר דקרו.

זאת ועוד אחרת מכשר הנביא: כי מלבד אשר תמורת עמל נפש שסבל המשיח, הוא יראה זרע בירך ה' מעמו ישראל, הוא עוד ישבע שמחות ונעימות נצח. כי "ברעתו" - בהחובמה והמדע הצפונים בו - "יצדיק", יקדש ויפדה הצדיק זה, ישוע המשיח, גם את "הרבים" - הגויים רבים ובני הנכר הנלווים אל ה' - וגם עוונותם של גויים רבים האלה הוא יסבול ויסלח. הנביא מודיע: כי יען אשר ישוע "הערה למוות נפשו" ועם ישראל, אשר מהם יצא המשיח לפי הבשר, ואשר להם בישר בראשונה החסד והישועה לא הכירוהו וימנו אותו את פושעים, לכן הוא, המשיח, בראשונה "חטא רבים" - הגויים ובני הנכר - "ישא", ואחרי כן בעד הפושעים - עם היהודים - שגידלם ה' כבנים והם פשעו בו - "יפגיע", יעתיר ויתפלל לאביו שבשמים בעדם. כי ימול גם את לבכם לאהבה אותו ויזרוק עליהם מים טהורים לטהר אותם מכל חטאותם. דבר יהוה באמת לא נפל ארצה. אחרי תקומת הארון

ושפיכת רוח הקודש על תלמידיו, חיש מהר נהרו אל אמונת ישוע המשיח גויים רבים ועצומים, ויקבלו עליהם את עולו הנעים, אך עם ישראל נאנח וישוב אחריו מאורו וישעו. ויהי לעבד נרצע לשר הכוזב-הממון עד היום הזה.

מי גבר אשר אך חוש שלם ומוח בריא לו, יוכל להתעקש ולומר: כי הדברים האלה, שבפרשה נ"ג הזאת, לא על ישוע מנצרת נאמרו? אבל אנחנו ואבותינו חטאנו. הכבדנו אוזנינו עד כה [מ]לשמוע בקול עבד יהוה.

זה 1856 שנים מיום אשר ישוע הערה למוות נפשו בעד פשע עמנו, ואנחנו בקהל היהודים אין עוד המשיח ישוע היוודע עד מה; עד מתי ירמסו הגויים ברגליים את ירושלים עיר הצדק? מתי תשוב המלוכה לישראל? נקוננה נא יחדיו עם המשורר: הוא אין [יחד] איתנו יודע עד מה. אין משיח לישראל. אין לו עוד האמונה כבן עמנואל ועד מתי אלוהים יחרף צר... למה תשוב ירך מעדתך [ש]קנית קדם? הלא אתה אלוהים מליכי מקדם, הנך כבר פועל ישועות בקרב כל גויי הארץ. אך ישראל עודנו רחוק מישועתך.

ידידיו העלו נא על לבכם גודל אהבת המשיח לעמו ישראל כרגעים האחרונים מחייו על האדמה, ותראו כי הוא ולא אחר, הוא האהבה מאלוהים, העושה חסד... לא תבקש את אשר לה ואת כל תסכול. המבשר לוקס (כ"ג 44-27) מספר לנו כי המשיח לא פתח פיו לענות למחרפיו דבר, ככתוב: ואחי כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות (תהילים ל"ה 14). רק בשלושה מקומות כאשר נגעו הדברים לטובת ישראל, אהבתו העזה לעם הזה לא נתנה דומי לו ותדחיקהו לדבר:

(א) בעת אשר הלכו אחריו עם רב וביניהם המון סופדות ומקוננות עליו, הוא, ישוע, בדעתו כי הנשים האלה, בנות חווה שהביאה מיתה לעולם, שלא מיתו עד הנה בבעליהן לעצור אותם מחטוא נגד משיח ה', חפצות עתה בעת הליכת ישוע אל הצלב להראות לעין ההמון כי מהנשים היקרות שבירושלים הנה; מהנשים שקיבלו עליהן המצווה; "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש", להביא קורט של לבונה בכוס של יין להשקות את היוצא להרוג כדי שתטרוף דעתו (סנהדרין דף מ"ג). אולם עיניהן סתומות לראות גודל הרעה הבאה על בניהן אחריהן בגלל דם הנקי שקיבלו אנשי ירושלים על נפשם ועל זרעם. לכן, להפוך הכבייה של חנופה לבכייה של תשובה, פנה עליהן ואמר: בנות ירושלים, אל תככינה עלי להראות עצמכן לעיני ההמון, כי מהיקרות ורחמניות אתן, החפצות בטרוף דעתי כאשר גם בעליכן, הסופרים והפרושים, משתדלים לקיים מצוות "ואהבת לרעך כמוך" בזה שבזרים מיתה יפה להנהרגים על ידם (פסחים דף ע"ה). קחו נא דמעתכן לצורככן: בבינה על נפשכן ועל בניכן, כי הנה ימים באים... החנפים

והחטאים יראו את עוונם ויקבלו עונשם המר, כי אם כזאת יעשו בעץ הלח - זית רענן (ירמיהו י"א 61), מה יעשו בעץ יבש - הענפים הקטופים (להרומים י"ג 17)?

(ב) בעת עוניו על הצלב, ילֵא כל עט סופר מהיר לתאר הגידופים, החרפות והכזיונות, גם הכאב והצער שסבל החסיד והתמים ישוע טרם מיתתו המשונה והמנוולת. אולם גם חרפתו, גם בזיונו, גם כאבו וגם צערו לא פעלו עליו; להוציא אף מילה אחת להמלעיגים אשר עמדו מנגד נגעו וצחקו עליו; אך אהבתו העזה, הגדולה עד מרום, פתחה את פיו לבקש תפילה מלפני אביו שבשמים בעד קהל היהודים אשר סבבוהו, ויאמר: "אבי, סלח להם כי לא ידעו מה הם עושים". הכוונה כי כחטאותם הגדולה הזאת נגדו המה גומרים ועושים בלי דעת את דבר אלוהים הנחרצה מקדם, "כי על המשיח היה לסבול כל זאת ולבוא אל כבודו" (לוקס כ"ז 26).

(ג) בעת שומעו כי איש חוטא בן בלייעל מודה חטאיו ומבקש סליחה וכפרה, מחזה פלא ויקר הציב לפנינו המבשר לוקס. הוא, לפי תומו, מספר לנו: כי ביום נאצה הזה, בשעה שאוהבי ישוע ותלמידיו נפוצו איש איש לביתו וייוותר לבדו על הצלב, גם אז, כרגעיו האחרונים, סבבוהו מרעים אשר פצו עליו פיהם. גם שם, על העץ, אָחיו לפי הבשר, שני יהודים שנתלו אחד לימינו ואחד לשמאלו, דיברו ונתנו בו דופי. מי המה האחים האלה? המה שני פריצים, אנשי בלייעל, שמעשיהם הרעים הביאו אותם אל המוות על הצלב. גם שם, על פתחו של גיהנום, בני מוות אלה לא חזרו בתשובה. יחד עם אחיהם החוטאים בנפשותם - ראש הכוהנים, הסופרים והזקנים - החלו לחרף את ישוע מלך ישראל ויאמרו: אם באמת "מלך ישראל הוא", יֵרֵד נא עתה מן הצלב ונאמין בו. אדון הכבוד ישוע שומע את חרפתו, אך הוא כאילם לא יפתח פיו... עוד מעט, יֵהַנֶּה רוח דעת ויראת ה' באה מעבר המשיח ויגע בפינת הלב של אחד מאנשי הכלייעל האלה. פתאום נטה במחשבתו מדרך כְּעוֹ המגדף, שב בתשובה שלמה להאמין באלוהים האב; התוודה על פשעיו; הודה בפיו כי ישוע הוא האדון המשיח, ויכמה לבוא בתוך מלכות השמים אשר בישר ישוע. ויתפלל אליו...

לקול שוועת האומלל הזה שעה ישוע, ויעתר לו. ויפתח את פיו ויאמר: "אמן אומר אני לך, היום תהיה עימדי בגן עדן". אלה היו המילות האחרונות שאמר ישוע, אור העולם, לאיש שהלך חשכים כל ימי חייו. אלה הם דבריו האחרונים טרם שכיסה החושך את פני כל הארץ, וטרם שפקד את רוחו ביד האב. הדברים האלה מאשרים ומקיימים לנו הדבר, "כי המשיח ישוע בא לעולם להושיע את החטאים" (הראשונה לטימותיאוס א' 15).

אחי! לו תקשיבו כראוי וכיאות למכין דבר את אשר דיברו ביניהם שני הפרוצים האלה על העץ בעת שהיו לימין ולשמאל אדון כל הארץ, אז

תכירו בשפתם את שפת ולשון שתי המפלגות של היהודים, אנשי דורנו, הענושים גם כן לפי מעשיהם הלא טובים. המפלגה האחת והגדולה, אף כי בצרה גדולה היא, עורנה מחרפת את המשיח מלך ישראל ואומרת: שפתנו איתנו, מי אדון לנו? בני לאומים [בינלאומיים] אנחנו, מה לנו להמליך עלינו את האדון ישוע המשיח? חושבים את עצמם שווים ודומים לו, יען צדיקים וישרים המה בעיני עצמם. לכן מחכים המה על משיח כזה, שיושיע את עצמו ואת נפשם. ולא על משיח אשר עוונותם הוא יסכול ובחבורתו ירפא למו. המפלגה השנייה היא, אלה עצמות היבשות המפורות על פני בקעת רוסיה, אשר בחמלת האב שבשמים על עמו ישראל זה שנים מעטות נשבה עליהם רוח ממרום להחיותם ויחלו לציץ מחרכי פתחי קברותיהם על האדון שר החיים אשר אבותינו דקרו אותו, המפלגה הזאת אומרת כיום: נירא נא את האלוהים השופט צדק, ונצדיק את משפטו ועונשו אשר הביא עלינו בגלל דם הנקי אשר שפכו אבותינו מדם הבל עד דם ישוע המשיח. הרשענו ופשענו, לכן לא נושענו. מודים הם כי זה ישוע משיח יהוה הוא, אשר לא עשה מאומה רע; כי מנצרת יצאה טובה לנו ולכל הגויים. כהפריץ הזה שחזר בתשובה על תלייתו ועם יציאת נשמתו המה מתחננים: זוכרנו נא אדוני בבואך בקרב מלכותך אשר נתן לך אלוהים האב למלוך על בית יעקב לעולם.

אָחִי! זכרו כי אדונינו ישוע, משיח האמת, אמר: "בהינשאי מעל הארץ אמשוך את כולם אלי" (יוחנן י"ב 32). לכן סורו נא מעל אוהלי אחיכם הפריצים ובני בלייעל, המחכים למשיח בר-נפלי (סנהדרין דף צ"ו ע"ב) אשר ירד להם מן הצלב ויושיע לעצמו ולהם, ועודנם מחרפים את המשיח בן אלוהים חיים שנצלב ונקבר, קם מן המתים וישב לימין הגבורה. סורו מהם. הסירו רוע מעלליכם. פתחו חרצובות רשעתכם. התירו קשריכם עם השטן, שר הכוזב, למען תוכלו להימשך כולם, במהרה, אל האדון ישוע באמת ובאמונה; לקחת חלק בהתהילה, הכבוד והתפארת אשר יהיו לכל המאמינים בהתגלות כבוד מלכותו עלינו בזמן קרוב. אמן.

פרויקטים של השנים האחרונות

בשנים האחרונות לחייו השתתף רבינוביץ' במספר פרויקטים. בפרק זה נספר על ארבעה, שכל אחד מהם סותר בדרכו את תיאורו של רבינוביץ' כאדם שבעזרת חיוך ערמומי שילשל לכיסו את התרומות שזרמו מארגונים זרים, ובתמורה רק סיפק להם כמה סיפורים טובים כדי שיוכלו לפרסם בכתבי העת שלהם (ר' פרק יב). עד יום מותו היה רבינוביץ' פעיל בעבודה למען ישוע ועם ישראל. הדיווחים השונים אודותיו סותרים את הרמזים שהושמעו אחרי מותו מפי יהודים, על כך שלפני מותו נתפס למרירות חשוכה ולדיכאון עמוק, ושהתהלך כמו צל - בודד ונשכח מלב.

רבינוביץ' נרשם לתחרות כתיבה

בוועידה הבינלאומית שהתקיימה בלייפציג ב-1895 ושדנה בהכרזת הבשור-רה ליהודים, הוחלט על תחרות שתתקיים שנה אחר כך. התחרות היתה על כתיבת הספר הטוב ביותר באידיש על חייו ופועלו של ישוע.

בתחילה נתבקש רבינוביץ' להימנות עם חבר השופטים, ובקשה זו היוותה הכרה במומחיותו בשפה האידית שבה גם נשא את דרשותיו בקישינב. אבל ב-1897, כשהתפרסמו תוצאות התחרות, הסתבר שרבינוביץ' לא היה בין השופטים.

יש הרבה סיבות טובות ומעניינות לסירובו של רבינוביץ' לשמש כשופט, אבל קרוב לוודאי שסירב משום שרצה לקחת חלק בתחרות עצמה! ואין זו השערה בלבד.

ככל הנראה רשם רבינוביץ' לתחרות מסמך זהה לספר שיצא באנגלית, בתרגום מאידיש, ושנקרא "ישוע מנצרת, מלך היהודים".

אם נשווה בין תוכן המסמך שהגיש רבינוביץ' לתחרות לבין הספר הנ"ל, לא נתקשה לראות את הקשר ביניהם. בתחילת הספר תיעד רבינוביץ' את קורות עם ישראל והתמקד בתולדות אברהם, משה ודוד (ר' סיפורו על ארבעת הגלגלים, פרק ה), ובהבטחותיו של אלוהים לעם ישראל. הוא ציין שתחת של-טונם של הכובשים השונים בארץ ישראל טיפחו הפרושים והצדוקים תחומי התעניינות משלהם, ואיבדו כל אמונה בהבטחה הנצחית שנתן אלוהים לאברהם - שיום יבוא וצאצאיו יהפכו לגוי גדול.

אחר כך הביא רבינוביץ' את סיפורם של יוחנן המטביל וישוע. הוא תיאר בקצרה את ילדותו של ישוע, ופתח קטע זה במילים: "ענן האלוהים מכסה את ילדותו של ישוע, את נערותו וחלק ניכר מחייו". מעמ' 16 ואילך פירט רבינוביץ' נקודות עיקריות משלוש השנים וחצי שבהן ישוע לימד וחולל ניר-סיס, כפי שהדברים מתועדים בבשורות (למשל, תחייתו של אלעזר).

את סיפורו של ישוע הביא רבינוביץ' ברוח המסורת, ואם לשפוט על פי הגירסה האנגלית של הספר (שתורגמה מאוחר יותר מאידיש), לא היו בו כל אותם סיפורים אופייניים שרבינוביץ' נהג לתבל בהם את דרשותיו. הסיפור התמקד באירועים שונים מחיי ישוע: טבילתו, הניסיון במדבר, הדרשה שנשא בבית הכנסת בנצרת, הדברים שאמר כיפא בקיסריה שבפיליפי, ה"השתנות" (לוקס ט' 28-29) והשבוע האחרון בירושלים.

רבינוביץ' סיפר שבהתחלה, בני דורו של ישוע ראו בו "מורה משמים", אבל עד מהרה הלך ופחת מספרם של אלה "שאהבו אותו בכל נפשם ומאודם". את המנהיגים הדתיים שם רבינוביץ' בתא הנאשמים בגלל דעתם על ישוע. שתי נקודות מסכמות את מה שלימד ישוע בביקורו האחרון בירושלים: "א) שב-ישוע מנצרת ובאמצעותו יהיה יהוה מלך כל הארץ. ב) איך ימשוך ישוע את כל בני האדם אליו".

לאחר הדיון במותו ובתחייתו של ישוע מלמד הספר שרוח הקודש ניתנת לכל אחד, "בין שהוא יהודי ובין שהוא גוי". לסיכום הביט הספר אל העתיד, אל היום שבו יבוא ישוע בשנית, לא כעבד בזוי אלא בתפארת ובגבורה. באותו יום ישמחו כולם, שכן יהיה זה היום שבו "יקבץ אלוהים את כל נדחי ישראל" וכולם ישאו עיניים אל האחד שאותו דקרו. "מי יתן וקדוש ישראל יבוא במהרה! בואה נא האדון ישוע, אמן ואמן!"

אבל... רבינוביץ' לא התייחס לכך שהספר ששלח לתחרות לא נמצא מת-אים, וזה אגב מאוד אופייני לו. את חוות דעתם של חבר השופטים בעניין קיבל כנראה בקיץ 1897, ובתוך כמה חודשים הספר כבר הודפס. ב-1898 יצאה לאור באמריקה המהדורה האנגלית.

הפרויקט של פלשתינה

ב-1896 נודע שרבינוביץ' שוקל להעביר את עבודתו לירושלים. הוא כתב על כך במספר כתבי עת אמריקניים, בגיליונות של ינואר ויוני באותה שנה, ודברים אלה צוטטו בכתבי עת של ארגונים אירופאיים שעסקו בהכרזת הב-שורה ליהודים. הוא גם הזכיר זאת במאי 1896, בנאום שנשא בפני האסיפה הכללית של הכנסייה החופשית של סקוטלנד.

רבינוביץ' תיכנן להקים בירושלים בית ספר או מרכז לימוד לנערים "שהשתכנעו באמצעות הדרשות שלי באלוהותו של המשיח ובדבר שובו בכבוד והדר". לחבריו בסקוטלנד הסביר שתוכנית זו קשורה בהמשכיות מפעלו לאחר מותו. כשם שמשה רבנו העביר את שרביט המנהיגות לידי

יהושע לפני מותו, כך עליו (על רבינוביץ') להתכונן לקראת העתיד. אבל רבינוביץ' לא סיפר לבאי האסיפה בסקוטלנד שהוא עצמו יעזוב את קישינב ואת סאמרוויל הול.

לעומת זאת דיבר על כך באחד ממאמריו. ארבע שנים לפני כן, ב-1892, בהיותו בלונדון, חשף בפני כמה מחבריו את תוכניתו "לעלות לפלשתינה ולהפוך את ירושלים למרכז הפעילות" שלו. רבינוביץ' לא חשב שהמאמינים היהודים יוכלו למצוא מקום במסגרת הכנסיות באירופה, ולדעתו הם לא קיבלו שם את המזון הנחוץ להם. הוא האמין שכנסיות רבות התעלמו מעניין שיבתו של המשיח ומעניין הישועה של העם היהודי.

רבינוביץ' הסביר שבית הספר יכשיר יהודים משיחיים כך שיוכלו לתרום לישועתו של כל העם היהודי. בית הספר לא יהיה נתון להשפעתם של כנסייה או זרם נוצרי כלשהם. לדעתו, המקום הטוב ביותר למוסד כזה הוא פלש-תינה, "שנמצאת רק לעת עתה בשליטת האימפריה העות'מאנית". בבית הספר יהיו התלמידים מוגנים מפני השפעתן של דוגמות כלשהן ויוכלו ללמוד את תולדות עםם תוך כדי מגע קרוב עם הארץ שבה השלים ישוע את כפרתו. הכוונה היתה להכשיר תלמידים אלה ברוח של אמונה, תקווה ואהבה לה' ולעמו ישראל, כאשר יסיימו את לימודיהם יכריזו את בשורת המשיח ואת דבר שובו בכבוד והדר בכל רחבי העולם, בכל מקום שבו מפוזרים אחיהם בבשר - כך כתב רבינוביץ'.

אבל פרויקט זה נותר על המדף, אולי בגלל חוסר תמיכה מצד האנשים שבדרך כלל עמדו מאחורי רבינוביץ', ואולי בגלל הפרויקט שעליו נספר עכשיו.

רבינוביץ' כמשכתב הכתובים

רבינוביץ' העמיד את בקיאותו באידיש לרשות הארגון Mildmay Mission שביקש לשכתב את הברית החדשה. הכוונה היתה להוציא מהדר-רה בניב האידי השגור בפי יהודי רוסיה. וכך, בשנים האחרונות לחייו עסק רבינוביץ' במלאכה זו.

הארגון החליט על כך ב-1896. בהתחלה הכינו תרגום ניסיוני לניב האידי שהיה שגור בפי יהודי לטביה. את התרגום הזה נתבקש רבינוביץ' להתאים לניב האידי ששימש את יהודי בסרביה. ועד מיוחד שהורכב ממיסיונרים שעסקו בבישור ליהודים נתבקש לבדוק את השכתוב.

המקורות שעומדים לרשותנו אינם מספקים תמונה מלאה לגבי הפרטים הקטנים של הפרויקט, אבל הערות שונות בנדון מופיעות בכתב העת של הארגון ומבהירות שחלקו של רבינוביץ' לא היה קטן יותר ממה שתוכנן בהתחלה. בנובמבר 1898 היתה עבודת השכתוב בעיצומה. Mildmay Mission יחסו לכך עדיפות גבוהה במיוחד. הם אומנם לא התנגדו לפרויקט הבישור בתחנות רכבת - הפרויקט הרביעי של רבינוביץ' שעליו נדבר להלן - אבל גם לא התנגדו

להשקות אותו לזמן מה כדי שרבינוביץ' ועמיתיו יוכלו להשלים את מלאכת השכתוב. במכתב שכתב רבינוביץ' ב-6 במארס 1899 ובו דיבר על מחלתו, הסביר שמלאכת השכתוב כמעט הושלמה וכי הספר כמעט מוכן לדפוס. הוא הגיע אז לפרק ב' באיגרת לעברים. באפריל 1899, לאחר תקופת החלמה במרנו שבטירול, שב רבינוביץ' לקשינב אבל מחלתו רק הוחרפה והוא הועבר לבית הבראה באודסה.

בתו רחל כתבה ב-22 במאי 1899 - חמישה ימים לאחר מותו - שאביה התכוון לסיים את השכתוב בעת שהותו באודסה, ושלקח עימו את כל הדרוש לו לשם כך. זמן קצר מאוחר יותר סיפר חבן יוחנן שבשנה האחרונה לחייו הקדיש רבינוביץ' מספר שעות מדי יום למלאכת השכתוב.

מדברים אלה קשה לקבוע אם במהלך העבודה לקח רבינוביץ' על עצמו את האחריות הראשונית למלאכת השכתוב. מן הראוי לציין שבכתב העת Trusting and Toiling קראו למחזורה זו של הברית החדשה "התרגום החדש של רבינוביץ'". לא כל כך משנה אם נהגו כך משום שרבינוביץ' היה המשכתב הראשי או משום ששמו סיפק את יחסי הציבור שנדרשו להפצת התרגום החדש.

ב-30 בינואר 1901 הגיע העותק הראשון של התרגום החדש של רבינוביץ' לידי Mildmay Mission. ההפקה היתה של החברה הבריטית לכתבי הקודש וה-Foreign Bible Society. בסך הכל הודפסו 100,000 עותקים. בגיליון פברואר 1901 של כתב העת של הארגון נאמר ש-9,000 העותקים הראשונים "גיעו בקרוב לרוסיה". החברה לכתבי הקודש קיבלה לכך את אישור הצנזורה הרוסית. 5,000 עותקים נוספים נשלחו לשיקאגו.

אם כך, מן הראוי ששמו של רבינוביץ' יכלל ברשימת מתרגמי הכתובים.

הכרזת הבשורה בתחנות רכבת

במקביל לשכתוב הברית החדשה לאידיש עבד רבינוביץ' על פרויקט נוסף, שאילו יצא אל הפועל היה מביא אותו אל מקומות נידחים ברחבי רוסיה. בנובמבר 1897 דיווח ש' ווילקינסון בפרוטרוט על תוכניתו של רבינוביץ' לבשר בתחנות רכבת. הכוונה היתה לבנות קרון רכבת בעל שלושה תאים: תא שינה עבור רבינוביץ' ועוזריו, תא אחד לאחסון ספרי קודש ועלונים, ותא נוסף לצורך פגישות, עם אפשרות להפוך את שני התאים האחרונים לתא אחד גדול. רבינוביץ' התכוון לבקש מהשלטונות אישור לנסוע ברחבי רוסיה, להחנות את הקרון בתחנות שונות, לקיים אסיפות ולהפיץ עותקים של הברית החדשה במקומות שבהם הבשורה עוד לא הוכרזה בקרב היהודים.

ווילקינסון התאהב ברעיון, אבל נאלץ להודות בפני קוראיו שהתוכנית עשויה להישמע מעט מוזרה לאוזניים בריטיות. בהשוואה לתחנות הרכבת הבריטיות, בתחנות הרכבת ברוסיה אפשר היה לחצות בקלות את המסילה, ורובן גם שימשו כנקודות מפגש. יצרני הבירה כבר ניצלו שיטה זו ומכרו כך

בירה. היו גם רכבות ששימשו כבתי ספר ניידים והגיעו למקומות נידחים שלא היו בהם בתי ספר ציבוריים. מישהו סיפר ששמע את רבינוביץ' שואל מדוע הרכבות המשמשות למכירת משקאות אלכוהוליים אינן יכולות לשמש גם לשירות המשיח.

אותן מילים שנכתבו על הקיר החיצוני של בניין הקהילה בקשינב היו אמורות להיכתב גם על הקרון (מעשי השליחים ב' 36; ר' פרק יא), הכתובת ושמו של רבינוביץ' היו אמורים למשוך קהל רב של יהודים, כך חשב וויל-קינסון, והז'נדרמים המוצבים בכל תחנה היו אמורים לשמור על הסדר. ב-1898 העריכו את עלות הפרויקט ב-540 ליש"ט. ב-1899 כבר הצליח רבינוביץ' לאסוף 227 ליש"ט, אבל התוכנית מעולם לא יצאה אל הפועל. ב-6 במארס 1899 כתב רבינוביץ' לוויילקינסון וסיפר לו על מחלתו ועל כך שהוא יוצא למרנו בהמלצת רופאיו. לכן, כך ציין במכתב, אין זה עיתוי טוב לדון בפרויקט תחנות הרכבת.

הפרויקטים שפירטנו מלמדים בבירור, בניגוד לטענתם של אנשים מסוּימים, שרבינוביץ' לא אסף כספים מתומכיו ברחבי העולם ללא כל בושה. הפרויקט של שכתוב הברית החדשה לאידיש, למשל, מלמד שעד יום מותו עמל רבינוביץ' בתמורה לכספים שקיבל. פרויקט הבישור בתחנות הרכבת מוכיח שהוא לא אמר נואש, גם אחרי שנים ארוכות שבהן לא קיבל את האישורים המיוחלים מהשלטונות. להיפך, הוא המשיך לטפח את החזון של הפצת הבשורה בקרב בני עמו.

סיפורו של חזון

במאי 1897 חצה רבינוביץ' את קו החזית ונפגש עם פ' גורדון ודוד בארון בִּנְסִי שברומניה. גורדון סיפר אחר כך סיפור ששמעו אז מפי רבינוביץ' (ושבטעות נאמר שהדבר קרה 15 שנה קודם לכן):

לפני 15 שנה, כשנפגש [רבינוביץ'] עם ראש הכנסייה הרוסית בסנט פטרסבורג במטרה לקבל היתר לייסד קהילה יהודית-משיחית (פגישתה, שכידוע, עלתה יפה), שאלו אותו כמה חברים יש בתנועה שלו. רבינוביץ' ענה בשאלה: "כמה נוסעים יש לצאר בשביל הרכבת הטראנס-סיבירית שעומדת להיבנות?" התשובה היתה: "וכי איך נדע? הרי הנוסעים יגיעו רק אחרי שהעבודה תסתיים". "כך גם במקרה שלנו", ענה רבינוביץ'. "אני אעבוד למען האדון, אצלצל בפעמוני הבשורה ואראה לאָחי היהודים את הדרך לישועה השלמה, לישוע המשיח שנצלב וקם לתחייה ושמביא את החוטאים לאלוהים. אני יודע שאָחי המסכנים ילכו בדרך זו כי לא ניתנה לאדם דרך אררת. אין שם אחר שבו יוכלו להיוושע".

עד יום מותו טיפח רבינוביץ' את החזון שכדאי לעשות משהו למען "אחיו המסכנים". סיפורים כאלה אודותיו סופרו עוד שנים רבות אחר כך, אפילו בשנות ה-30 של המאה ה-20 (ר' פרק יח).

מותו של רבינוביץ', 1899

כאמור, ב-6 במארס 1899 כתב רבינוביץ' לש' ווילקינסון את מכתבו האחרון, ובו סיפר על מחלתו וכי בעצת שלושה רופאים הוא יוצא ביום המחרת למִנְרֵנְז שבטירול. הוא ביקש מווילקינסון לחבין שאין זו העת המתאימה לדבר על פרויקט הבישור בתחנות הרכבת, וציין שמלאכת השכתוב של הברית החדשה באידיש כמעט נשלמה. כשהחמירה מחלתו הספיק להגיע לפסוק האחרון בפרק השני באיגרת לעברים: "כי באשר הוא עצמו עונה ונתנסה יכול לעזור את המנוסים".

מאוחר יותר סיפרו יוחנן בנו ורחל בְּתוֹ על ימיו האחרונים של אביהם. כאן נביא את תמצית דבריהם.

מחלתו ומותו של רבינוביץ'

בסתיו 1898 חלה רבינוביץ' במלריה שהלכה והתישה אותו מיום ליום. ב-23 בינואר 1899 (י) ערך את האסיפה האחרונה שלו בסאמרוויל הול. לנסיעה אל בית ההבראה התלוו אליו בְּתוֹ שרה ואולי גם בנו פֶּטֶר. האוויר של מרנֵז בהחלט שיפר את בריאותו של רבינוביץ', והוא שב לקישינב ב-22 באפריל, בתקווה שיוכל לנהל את ליל הסדר. ב-29 באפריל כתבה רחל שמצבו של אביה הוטב, אבל עליו לנוח חודש נוסף כדי שיוכל להבריא כליל. אבל יוחנן רבינוביץ' כתב מאוחר יותר: "השיבה לקישינב מוקפת המלריה היתה טעות פטאלית". המחלה תקפה את אביו ביתר עוז ורבינוביץ' יצא לאודסה בלוויית שרה ופֶטֶר, שם אושפז בסנטוריום. הוא לקח עימו את הספרים שנדרשו לו כדי להשלים את מלאכת השכתוב, "אבל היה זה מאוחר מדי", כתב יוחנן. כמה ימים אחר כך קיבל "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" מברק מרחל, ובו נאמר: "אבא הלך לעולמו בשלום ב-17 במאי, באחת לפנות בוקר. התפללו בעד המשפחה".

בסנטוריום הזדמן לרבינוביץ' להכריז את הבשורה באוזני רופא יהודי וגם באוזני אנשים אחרים ששהו שם, סיפר יוחנן. רחל התרשמה במיוחד מכך שטרם צאתו למרנֵז אסף רבינוביץ' את כל המשפחה, הקריא את ישעיהו מ"ג וביקש מאלוהים שייתן לו 15 שנה נוספות, אם זה רצונו. לבסוף בירך את המשפחה בעברית, בברכת הכוהנים. באותו מעמד גם סיפר להם היכן נמצאת

צוואתו. היה זה, כך כתבה רחל, כאילו ידע שלא ישוב עוד הביתה לעולם. השכם בבוקר ה-18 במאי הועברה גופתו של רבינוביץ' מאודסה לקישינב. את הארון ליוו רועה הקהילה קורנמן מהכנסייה הרפורמית של אודסה, ואחרים. בתחנת הרכבת נאמרו תפילות קצרות, ואחר כך הובא הארון לסאמרוויל הול והונח ליד הדוכן. את טקס האשכבה הנחה קורנמן. פאלטין לא היה אז בקישינב, אבל גם אילו היה בעיר קשה להאמין שהיו מבקשים ממנו לנהל את הטקס (ר' פרק י).

חלקת הקבר של בני משפחת רבינוביץ' הוכנה לפני מותו, בבית הקברות של "בני ישראל בני ברית חדשה". היו בה שמונה קברים, וארוננו של רבינוביץ' הונח בראשון שבהם, כפי שהורה בצוואתו. הוא גם הניח בקבר, טרם מותו, עותק פתוח של תברית החדשה, והמשפחה מצאה את הספר לאחר שקראה על כך בצוואה.

רבינוביץ' ציווה לחרות על המציבה את הכתובת: "בן ישראל שהאמין ביהוה ובמשיחו, ישוע מנצרת, מלך היהודים. יוסף בן דוד רבינוביץ'". רבינוביץ' הביע בצוואה את דעתו בעניין היורש שלו. כמובן שהנושא הטריד אנשים נוספים.

השאלה אודות יורשו של רבינוביץ'

בדברי ההספד שכתב ש' ווילקינסון נאמר מפורשות שאין מי שימשיך במפעלו של רבינוביץ'. מוקדם יותר, באוקטובר 1897, העלה ווילקינסון את העניין במהלך ביקורו בקישינב וכבר אז הודה רבינוביץ' שגם לו עצמו אין כל מושג מי ירש אותו (ר' פרק יד). בדברי ההספד אמר ווילקינסון כי הוא מתקשה לראות כיצד תוכל העבודה להימשך, היות שגם "אישיותו [של רבינוביץ'] וגם מפעלו הינם יוצאי דופן". בביקורו בעיר ביוני 1899 שוחח ווילקינסון ארוכות עם המשפחה השכולה, אך הם לא הצליחו לגבש החלטה באותו מעמד. "הוועד הלונדוני למען רבינוביץ'" פורק בחורף 1899-1900. בחוברת האחרונה שפירסם הוועד באה לידי ביטוי התקווה שבדרך כלשהי ימשיך מפעלו של רבינוביץ'. מאמצים רבים הושקעו בכיוון זה - בעיקר על ידי Mildmay Mission, ועל כך נרחיב בפרק הבא.

זמן קצר לאחר מות אביו כתב יוחנן רבינוביץ' שלמרבה הצער הם מתקשים למנות יורש, אבל גם ציין כי אינם אומרים נואש. "דעתנו זהה לדברים שאמר אבינו בצוואתו: 'בעניין המטרה הקדושה שאדוני ישוע קרא לי למלא בקרב אחי היהודים, בעניין זה אין לי רצון משלי. כל ההיבטים של עניין זה הם בידי של קדוש ישראל, ישוע המשיח, ושל רוח הקודש'". יוחנן רבינוביץ' אמר כי הוא מאמין שאלוהים ימנה לתפקיד אנשים אחרים מקרב העם היהודי. "הכתובים מעידים כי ישועת העם היהודי קרובה, ולכן יש למצוא זורעים חדשים", כתב.

פ' ל' אַנאָק, מזכיר ה-German Central Agency, ציטט את דבריו אלה

של יוחנן רבינוביץ' ואמר: "תקווה זו נותנת לנו את הזכות, בעצם מחייבת אותנו, להתפלל לאלוהים שיקים איש מ ישראל שיוכל להמשיך בעבודה..."
דברי ההספד של אטאקר אינס כוללים כל דברי ביקורת, וגם לא אלה שהודפסו בכתבי העת של Mildmay Mission או של "החברה הבריטית".
בעיתון The Christian צוטט מישחו שאמר: "איזו אבידה למפעל הבישור לעם היהודי! אין מי שיחליף את רבינוביץ'". אותו מאמר דיבר גם על "סאמרוויל הול והנביא [שפעל שם]" ב-Le Réveil d'Israël נכתב: "מי יכול להבין את דרכיו של אלוהים? מי יחליף את מר רבינוביץ' בקשינב?"
לעומת זאת, בהספד שנשאה "החברה הלונדונית" כן נשזרה נימה ביקורתית. נאמר שם שפעילותו של רבינוביץ' אכן "זכתה להצלחה מסוימת". הם גם לא הטילו ספק בקטאותו, אבל מתחו ביקורת על העקרונות שדגל בהם ועל שיטות העבודה שלו, על כך שהרשה לחסידיו לשמור מצוות שונות של היהדות, דבר ש"אינו לגמרי תואם קבלה מלאה של תבשורה". בדברי ההספד שכתבו לכבודו צוטטה פסקה שהופיעה ב-Jewish Chronicle, על כך ש"ברוסיה, התנועה של רבינוביץ' משכה מעט מאוד תשומת לב" (ר' גם פרק יא). וכפי שכבר ראינו, פאלטין טען שרבינוביץ' היה אביון על פי השקפתו, וכי מת בודד (ר' פרק י). כשנכתבו דברים אלה בסתיו 1899 כבר עמד סאמרוויל הול בשימומו.
למרות מאמצים עקשניים לא קם כל יורש לרבינוביץ'. אסיפות לא התקיימו עוד, והחוג שהתקבץ סביב רבינוביץ' בעודו בחיים הלך והתפור.

מדוע התפור חוג חסידיו של רבינוביץ'?

החומר שבדקנו מספק מעט מאוד מידע על תהליך ההתפרקות של חוג חסידיו של רבינוביץ'. אין ספק שיש לכך קשר לעובדה שלא התקיימו עוד אסיפות, אם כי סביר להניח שלפחות חלק מחסידיו הלכו לאסיפות שהתקיימו במקומות אחרים. יש רמזים לכך שלאחר מות רבינוביץ' עברו חלקם לאודסה והצטרפו לר' ה' גרלנד.

רוב המקורות העומדים לרשותנו אומנם אינם מרבים לדבר על נקודה זו, אבל הסברים שונים ניתנו לכך שהתנועה לא המשיכה להתקיים לאחר מות רבינוביץ'.

מקורות יהודיים מסבירים זאת בתמיכה העלובה שקיבלה התנועה, כי אחרי הכל, אחרי 1899 התנועה כבר לא היתה קיימת (ר' פרק יא). יחד עם זאת, המלומד היהודי ב' ז' סובול דיבר על ההשקפה התיאולוגית של רבינוביץ' ואמר: "הוא נמנע מכל זיקה לזרמים הקיימים [בנצרות] והתעקש על כך שהאמונה שלו היא אמונה יהודית. כך בודד את עצמו ודן את מפעלו למוות בלתי נמנע". מקור נוסף הביע דיעה דומה כשדיבר על "עמדתו הבלתי אפשרית", שהביאה לכך שהתמיכה ברבינוביץ' הלכה ופחתה. גם ר' פאלטין חשב שרבינוביץ' בודד את עצמו בגלל ההשקפות התיאולוגיות הייחודיות

שלו. עד יום מותו של רבינוביץ' המשיך פאלטין לחפש פגמים באישיותו של האיש (ר' פרק י).

אבל היו כאלה שטענו שהפגורם הנוראי שפרץ בקישינב אחרי ליל הסדר של 1903 "תרם" רבות להרס מפעלו של רבינוביץ'. אדם אחד שניסה להסביר את התהליך אמר ש"למרבה הצער, הקהילה נעלמה לאחר מות רבינוביץ', אבל לא בגלל הדרדרות רוחנית, אלא בעקבות פוגרום. הקהילה שקמה ללא סיוע מצד נוצרים נחרסה בסיוע 'נוצרי'".

הסבר אחרון זה אינו ממצה את מה שקרה לתנועה אחרי מות רבינוביץ', שהרי הקבוצה שפעלה סביבו התפרקה זמן רב לפני הפוגרום של 1903. בכל שאר ההסברים יש טיעונים שמן הראוי להביאם בחשבון כשמנסים להבין מה בדיוק קרה. תמונת מצב זו חושפת אומנם את חולשתו של רבינוביץ' שלא הקפיד למנות יורש בעודו בחיים, אבל אין להתעלם מכך שכן ניסה לפעול בכיוון זה (ר' פרק יד). גם אי אפשר לקחת זאת כמובן מאליו שיורש כזה היה מקבל את אישור הממשלה להמשיך בעבודה, שהרי רבינוביץ' קיבל לשם כך אישור מיוחד.

כשמנסים להבין מדוע התפרק חוג חסידיו של רבינוביץ' אחרי מותו, מן הראוי לשים דגש מיוחד על מבנה ה"קהילה". היות שהשלטונות לא התירו לרבינוביץ' להקים קהילה רשמית שבין השאר תוכל גם לציין את הסק־רמנטים השונים, לא נותר לקהילה כזו אלא להיעלם. כל עוד היו הגבלות כאלה בתוקף, יורש "טוב" היה רק דוחה את הקץ.

כשרואים את הדברים באור זה אין טעם להסיק ש"העמדה הבלתי אפ־שרית" של רבינוביץ' גרמה לחורבן המהיר של חוג חסידיו. עובדה שזיכרו של רבינוביץ' עדיין חי וקיים, ושמאמצים רבים נעשו אחרי מותו כדי להמשיך במפעלו, ועל כך נדבר עכשיו.

העבודה בקישינב אחרי מות רבינוביץ'

זיכרו של רבינוביץ' לא דעך אחרי מותו. סאמרוויל הול המשיך לעמוד על תילו, אם כי במשך זמן מה נותר שומם. קמה שימש האולם? המקורות השונים מעידים שנעשו מאמצים עקשניים במטרה לחדש את הפעילות בסאמר-וויל הול. מן הראוי לציין כאן שבסוף שנות ה-20 של המאה ה-20 נוסדה בקישינב קהילה יהודית-משיחית עצמאית, שבין השאר הפיחה חיים בזיכרו של רבינוביץ'. בפרק זה נסקור בקצרה את העבודה שנעשתה בקישינב אחרי מות רבינוביץ'.

מה קרה לסאמרוויל הול?

כשהחדשות בדבר מותו של רבינוביץ' הגיעו ל-Mildmay Mission, לא ניסו להסתיר שם את העובדה שיהיה קשה להמשיך את העבודה. למרות זאת, הם היו נחושים בדעתם לבדוק איך אפשר להשתמש במבנה במסגרת הכרזת הבשורה ליהודים. הם דנו בעניין זה עם בני משפחתו של רבינוביץ', אבל לא יצא מכך דבר.

באפריל 1903 פרץ בקישינב פוגרום אלים במיוחד. הנוצרים פרעו ביהודים, שדדו את רכושם, רמסו אותם, אנסו והרגו בהם. מספר ימים לאחר הטבח הגיע ש' ווילקינסון לקישינב. לאחר שהתעדכן בעניין הטבח עלה אל קיברו של רבינוביץ'. מאוחר יותר סיפר שסאמרוויל הול עמד אז בשימונו. העצים והשיחים שבחצר הקדמית צמחו פרא, אבל בחזית עדיין התנוססה הכתובת בעברית (ר' פרק יא). על רקע הטבח של הנוצרים תהה ווילקינסון כיצד אמורים היהודים להבחין בין מאמין אמיתי למי שאיננו מאמין באמת.

אחרי הפוגרום נרתמו אנשי Mildmay Mission לעבודות סעד מקיפות, וכך עשו גם אחרי הפוגרומים שפרצו בדרום-מערב רוסיה ב-1905. ב-1903 הכין הארגון תוכניות לשיקום הפעילות בסאמרוויל הול - אך לשווא. בנובמבר 1910 אמר ש' ווילקינסון שיש הזדמנות לרכוש ממשפחת רבינוביץ' את סאמרוויל הול כדי שימש להכרזת הבשורה ל-80,000 היהודים שחיים בעיר מופת הטרגדיות". במהלך ביקורו בעיר ב-1911 בדק את המבנה

ומצא שהוא עומד שומם. הוא ציין שתמורת השקעה קטנה ניתן יהיה להשתמש בו שוב כדי להכריז את הבשורה בקרב יהודי קישינב. כמו כן ציין ווילקינסון שהמבנה שימש בשלב מסוים ככנסייה יוונית של הצבא. ככל הנראה היו גם תוכניות להפוך את המבנה לבית קולנוע.

כיוון שסאמרוויל הול עדיין היה רכושה של משפחת רבינוביץ', נפגש ווילקינסון עם אלמנתו של רבינוביץ' ועם שתי בנותיה שהתגוררו בבית שעמד על אותו שטח. באותה תקופה עדיין לא הציעו Mildmay Mission לרכוש את המבנה, והמשפחה התכוונה להשכירו. "אם תוכל המשפחה להשכיר את המבנה כדי שישמש לעבודת אלוהים, הדבר יספק לא רק את הצרכים הצנועים של בני המשפחה אלא גם ישמח את ליבם, כי כך ידעו שיש המשך למפעל חייו של יקירם", כתב ווילקינסון.

בגיליון נובמבר 1912 של כתב העת של Mildmay Mission הופיעה הודעה על פתיחתו המחודשת של סאמרוויל הול, האולם שזמן רב עמד "ללא שימוש, או שימש למטרות אחרות אבל לא להכרזת הבשורה". ש' ווילקינסון, שהגיע פעם נוספת לרוסיה כדי לנסות להשיג מהשלטונות היתר לארגון לעסוק ביתר חופשיות בהכרזת הבשורה, כתב מסנט פטרסבורג ב-28 באוקטובר 1912: "סאמרוויל הול, קישינב, עומד עכשיו לאחר ששופץ, נוקה ורוהט (והחשבונות שולמו). אני מאמין שהאולם יפתח השבוע וישמש להכרזת הבשורה לאחר שלא עבד בשירות האמת במשך שנים כה רבות".

ווילקינסון צדק. כששב לביתו מרוסיה בדצמבר 1912 הודיע בשמחה רבה שהמאמצים לפתיחתו מחדש של סאמרוויל הול נשאו פרי. אומנם צצו בעיות חדשות, אבל ווילקינסון הביע את שמחתו וסיכם את אירועי 1912: "היא [שנה זו] ראתה, לאחר חודשים ארוכים של תפילות והרבה תרגילים בסביבתנו, את פתיחתו מחדש של סאמרוויל הול, קישינב, למען הכרזת הבשורה. אין לי מילים לתאר את השמחה שמילאה אותי כשראיתי את האולם מלא מפה לפה בפנים יהודיות מלאות ציפייה ובאוזניים הקשובות למסר של חסד אלוהים".

הפתיחה המחודשת של סאמרוויל הול, 1912

סאמרוויל הול נפתח מחדש ביום שבת, ה-2 בנובמבר 1912. בדו"ח של Mildmay Mission נאמר שהשלטונות לא הערימו קשיים ולא מנעו מאנשי הארגון להכריז את הבשורה "ולהשמיע את האמת שבכוחה להושיע", אם כי הרושם הכללי היה שמוטב לא לשוחח, לשיר או להתפלל. אבל הדו"ח מציין שאחרי הפגישה הראשונה היה צורך להפסיק את הפעילויות השונות ולחכות לאישור קבוע מהשלטונות. "אנחנו מאמינים שמדובר בהפוגה זמנית בלבד", אמר ש' ווילקינסון בפברואר 1913, אבל ב-16 באותו חודש הגיעה הודעה מהשלטונות ברוסיה ולפיה, הפעילות של Mildmay Mission בסאמרוויל הול צריכה להיפסק.

לפני כן נראה מה התרחש במהלך "הפתיחה המחודשת".

האירוע שהתקיים בסאמרוויל הול ב-2 בנובמבר 1912 סוקר בהרחבה, לפני שהחל וגם אחר כך. בהודעה שפורסמה מראש בעיתון יהודי בקישינב נאמר שליאון רוזנברג ישא דרשה בגרמנית על הנושא "ישוע והיהודים". לגבי רבינוביץ' אמר אותו עיתון שהוא השקיע את כל מירצו בהפצת האמונה המשיחית בקרב היהודים, "אבל לא הצליח בכך, ולמיטב זיכרוננו, לאסיפות שקיים הגיעו רק שמונה או עשרה איש שממילא היו תלויים בו בדרך זו או אחרת". לדברי העיתון, גם למר רוזנברג - "שהוא בעצם מיניאטורה של רבינוביץ'" - אין מה לחדש בעניין, שכן ממילא "הנושא הזה" כבר נלעס בקישינב מכל הכיוונים.

הדיווחים שהתפרסמו בעיתונות אחרי האסיפה מלמדים שהאולם היה מלא ביהודים שבאו לשמוע את רוזנברג, ובעיקר בצעירים. רוזנברג דיבר על כך שישוע הוא המשיח שהיהודים מצפים לו. הוא סירב לענות על שאלות, אבל הזמין את כל הנוכחים לאסיפה נוספת שתוכננה לשבוע שלאחר מכן. במהלך אסיפה זו הודיע שהפגישות יתקיימו בקביעות במשך שנה, אם כי רוזנברג התכוון להגיע מאודסה רק מדי פעם (רוזנברג ריכז את הפעילות של Mildmay Mission באודסה).

גם עיתון אחר דיווח שהאולם היה מלא מפה לפה. "כל הנוכחים ביקשו לראות באור חדש את התנאים המוסריים, החברתיים והפוליטיים שבהם הם חיים, אבל עזבו את המקום בלי שיחדשו להם דבר", נאמר באותו עיתון. בהתייחס לאופן שבו טיפלו העיתונים היהודיים בפתיחה המחודשת של האולם אמר ש' ווילקינסון שממילא לא ציפה שאלה יגלו אהדה להכרזת האמת המשיחית. למרות זאת הציע לקוראיו לנהוג באהבה וביקש מהם לשים לב לדברים שנאמרו ולאופן הניסוח שלהם. בסיום אותו מאמר ביקש מהם להתפלל בעד העבודה שנעשת בקישינב ולהסרת כל המכשולים העומדים בדרכה.

לאחר הפתיחה המחודשת נערכו עוד שתי אסיפות באולם, בסוף 1912. ווילקינסון עצמו נכח באחת מהן. בגיליון מארס 1913 של כתב העת של Mildmay Mission הוא סיפר שהפעילות שנעשת בסאמרוויל הול "פסקה לפתע שכן המשטרה סגרה את האולם". הוא הודה שעבור אנשים רבים זהו "זעזוע" אחרי כל המאמצים שנעשו לפתיחת האולם מחדש, ולאור העובדה שהאולם היה מלא מפה לפה ביהודים במהלך שלוש האסיפות שהתקיימו בו. ווילקינסון לא פירט את המניעים שעמדו מאחורי החלטת השלטונות, אבל מציין שהסיבות שפירטו השוטרים לא היו מספקות. לדעתו היו לכך סיבות נוספות, אבל היה עליו להודות ש"השוטן הגדול של עבודת אלוהים צוהל ברגע זה על ניצחונו". הדבר היחיד שנותר לעשות, כך הסביר, הוא לחכות לאות מאלוהים לגבי העתיד. "זוהי העבודה של אלוהים, ולכן זוהי גם הבעיה שלו. אל נא ניתפס לייאוש".

המניעים של השלטונות אולי לא היו "מספקים", כדברי ווילקינסון, אבל

העובדות שסיפק Mildmay Mission לגבי השימוש שנעשה בסורמרויל הול מיד לאחר סגירתו מציירות תמונה דומה. אילו היינו נשענים רק על התיאורים שהתפרסמו בכתב העת של ארגון זה היינו חושבים שלא נעשה כל שימוש בסאמרויל הול בתחום הכרזת הבשורה לאחר שנסגר על ידי השלטונות. אבל מקור נוסף שעומד לרשותנו מלמד שבמשך תקופה קצרה אחרי הפתיחה מחדש שימש המבנה תנועה רוסית אבנגליט - השטונדיסטים, ששורשיה מגיעים עד שנות ה-60 של המאה ה-19, אבל גם אלה לא קיבלו היתר רשמי לקיים אסיפות לפני שהוציא הקיסר את צו הסובלנות ב-1905, שהתיר לכל אזרחי רוסיה לחיות על פי דתם.

מן הראוי לציין שמאפריל 1913 (ואולי עוד קודם לכן) ועד שפרצה מלחמת העולם הראשונה שילמו השטונדיסטים את שכר הדירה של סאמרויל הול. הפעילות שלהם לא התמקדה בהכרזת הבשורה ליהודים, אבל הם איפשרו למרצים אורחים להשתמש באולם כדי לבשר ליהודים. בדיווח של שנת 1913 המשיך ש' ווילקינסון לבטא את תקוותו שהעבודה בסאמרויל הול תימשך: "אנחנו עדיין מחזיקים בתקווה שיהיה המשך לסיפור של סאמרויל הול בקישינב - האולם ששוקם לאחר מאמצים רבים של תפילה והדרכה, אבל מיד לאחר שנפתח מחדש נסגר על ידי המשטרה".

גם המלחמה וההתפתחויות הפוליטיות תרמו לכך שאנשי Mildmay Mission נאלצו לקבל את המציאות העצובה, ובכל זאת הם לא נואשו מלקוות שהמצב ישתנה. ואז, במאי 1917, הוצע סאמרויל הול למכירה. פירוש הדבר, כנראה, שאלמנתו של רבינוביץ' נפטרה ושרכוש עבר לידיים אחרות. האולם לא נמכר מיד, ואכן בא המשך לסיפור של סאמרויל הול, שכן הוא שימש פעם נוספת להכרזת הבשורה. ואיך שהוא, בדרך עקיפה, גם הפעם היה Mildmay Mission מעורב בעניין.

אחרי מלחמת העולם הראשונה השתנתה מפת העולם, וכך נוצרה האפשרות להשתמש מחדש באולם. בכל אופן, היתה זו הפעם האחרונה שהאולם שימש להכרזת הבשורה, כפי שנראה עכשיו.

סאמרויל הול בקישינב, רומניה

כשתמה מלחמת העולם הראשונה, עם חתימת הסכם ורסאי, השתנו הגבולות, וב-1918 עברה קישינב לידיים רומניות. (העיר נקראה אז קישינאו פשוט משום שהאיות ברומנית השתנה, אבל ההגייה נותרה כשהיתה, ולכן נמשך ונקרא לה כאן קישינב). כאמור, העיר עברה לידיים רומניות ב-1918 וכך נשארה עד יולי 1940, כששוב חזרה לידי רוסיה.

מספר אירועים התרחשו במהלך 1918, ובראיה לאחר הבינו אנשי Mildmay Mission שאפשר לומר שבשנה זו התחדשה העבודה בקישינב. בהתחלה היה לסאמרויל הול חלק בכך, בין השאר בזכות חופשתו של לי אברבוך, שליח מטעם Mildmay Mission, שהגיע לקישינב בקיץ 1918.

אברבוד, יהודי-משיחי שעבד באודסה מטעם Mildmay Mission מאז 1913, הגיע בקיץ 1918 לקישינב עם אשתו ומספר חברים, לרגל חופשה. במהלך שהותם בעיר נסגרו השערים לרוסיה. שני שליחים נורבגיים שהוצבו בגלאצ'י, ביקרו בקישינב ב-1921. אחד מהם סיפר:

[אברבוד וחבריו] נאלצו להישאר שם. הם הפכו למקור ברכה לאנשים רבים בעיר ושיתפו פעולה עם הבפטיסטים. יחד שכרו אולם מהשטונדיסטים - את אולם התפילה ששימש בזמנו את רבינוביץ', ושזכור אולי לחברים הוותיקים שתמכו בהכרזת הבשורה לעם היהודי. הם עזרו זה לזה בארגון האסיפות, המקהלה שלהם היתה משותפת וכן גם תזמורת קטנה שכללה חליל, מנדולינה וגיטרה.

הנורבגים נפגשו עם ארבעה גברים ובחורה שנטבלו - כולם מקרב היהודים המשיחיים. היו עוד יהודים שהגיעו באותם ימים לאמונה ועדיין לא נטבלו. ידוע לנו שאחד הגברים נטבל על ידי אברבוד. בשבת בבוקר התקיימה אסיפת תפילה שנועדה בעיקר ליהודים. במוצאי שבת התקיימה אסיפה כללית ליהודים, והיא התנהלה באידיש וברוסית. הדיווח של הנורבגים ממשיך:

ביום ראשון בבוקר היינו בכנסייה הפרוטסטנטית, שם נשאו דרשה בגרמנית. אחר כך ביקרנו באולם התפילה של רבינוביץ', בבית הספר של יום ראשון. בשעה שש הבית היה שוב מלא לקראת אסיפת הערב. היו שם מאמינים מכל העמים - רוסים ממקומות שונים, בולגרים, רומנים, שני סרבים וזוג מיסיונרים אמריקניים שהתכוונו להיכנס לרוסיה ברגע שיוכלו לעשות זאת.

אם כך, ב-1921 עדיין היה סאמרוויל הול בשימוש. אברבוד וה"בפטיסטים" עבדו שם ביחד. יש לכך אישור נוסף בהערות שונות שהופיעו בכתב העת של Mildmay Mission. ביוני 1921 סיפר הארגון שמאמציו של רבינוביץ' זכו להמשך, הודות לפעילותו של אברבוד.

אבל זמן קצר אחר כך, בספטמבר 1921, סיפר הארגון לתומכיו שסאמרוויל הול נמכר. משפחתו של רבינוביץ' טיפלה במכירה. הארגון הבהיר שלמכירה לא תהיה השפעה ישירה על פעילותו בקרב היהודים, אבל אברבוד חש מאוכזב, שהרי נאמר עליו שהפך למנהיג "קהילה של מאמינים רוסיים" שהתאספו בסאמרוויל הול, ושהיתה לכך "השפעה שבעקיפין הועילה" לפעילות בקרב היהודים. כך עלתה האפשרות לשכור אולם אחר.

בכל אופן, סאמרוויל הול שימש להכרזת הבשורה גם אחרי מותו של רבינוביץ'. אומנם האולם שימש לצורך זה רק לתקופות קצרות ורק עד 1921, אבל לא בגלל מאמצים לא מספקים, כי אם בגלל המצב הפוליטי באותם ימים וההגבלות שהוטלו על פעילות פרוטסטנטית. יחד עם זאת חשוב להדגיש שלשטונדיסטים לא היה כל קשר ישיר לרבינוביץ', אם כי הם ניאותו ברצון לאפשר לאורחים שונים להשתמש בו כדי לבשר ליהודים.

למרות זאת נראה שאברבך לא ישם את העקרונות שהינחו את רבינוביץ'. למיטב הבנתנו הפכו היהודים שהוטבלו על ידו לחברים בזרם מסוים ולא שמרו על יחודם כיהודים. יחד עם זאת הוא השתדל לשמור על זהות יהודית יחודית, ועל כך נתעכב קצת עכשיו.

עד 1921, זמן קצר לפני שסאמרוויל הול נמכר וחדל לשמש את אברבך והבפטיסטים, נטבלו על ידו חמישה יהודים. כמו כן התקבצו סביבו עוד כמה מאמינים יהודים שלא נטבלו.

בשנים שלאחר מכן התרחבה הפעילות של Mildmay Mission בהנהגת אברבך. ב-15 באוקטובר 1922 נחנך "בית אל", ומאוחר יותר הוכנס אליו עוגב. ב-1927 שכר הארגון מבנה אחר שגם נקרא "בית אל" ויכול היה להכיל כ-400 איש. הדיווחים של אברבך מלמדים שבאירועים מיוחדים - בדרך כלל בחג המולד ובחגים היהודיים השונים - היה עליהם להשיב ריקס את פניהם של חלק מהבאים משום שהאולם היה מלא עד אפס מקום. בחלק מהאסיפות שולבו שקופיות (פנס קסם), והן עוררו עניין רב.

ב-1925 יכלו אנשי Mildmay Mission להכריז שהעבודה שעושה אברבך בקישינב רואה ברכה רבה בהשוואה לשדות פעולה אחרים של הארגון. ב-1926 הם אמרו שהעבודה שהוא עושה היא "מעל ומעבר", וכי זהו מפעל "שאינן לו מתחרים".

לסיכום אפשר לומר שבין השנים 1922-1928 היתה העבודה בקישינב בהנהגתו של אברבך בסימן עלייה ושגשוג. שיתוף הפעולה בין הבפטיסטים הרוסים ואברבך נמשך גם אחרי מכירת סאמרוויל הול. המספר הרב של יהודים שהגיעו לאסיפות שנערכו לרגל אירועים מיוחדים אינו מלמד אומנם על המספר המדויק של היהודים המאמינים באותה תקופה, אבל יש בו כדי ללמד על פתיחות מסוימת של היהודים לבשורה. אין כל ספק שמספר היהודים המשיחיים גדל. הדיווחים השונים שהותיר אחריו אברבך מלמדים שמספר האנשים שנטבלו מדי שנה נע בין אחד לחמישה. שיתוף הפעולה שלו עם הבפטיסטים היה אומנם טוב ופורה, אבל היו יהודים־משיחיים שחשו צורך עמוק לתת ביטוי לזהותם הלאומית, והם קיימו אסיפות נפרדות באותה תקופה. מכל מקום, ב-1928 כמה קהילה יהודית־משיחית בקישינב.

קהילה יהודית־משיחית בקישינב, 1928

ב-1928 כמה בקישינב קהילה יהודית־משיחית. למרבה הצער, המקורות העומדים לרשותנו אינם מתארים בפרוטרוט את מאפייניה של הקהילה. לכן, מצד אחד עלינו להיזהר עם השערות על כך שרעיונותיו של רבינוביץ' סוף סוף החלו להניב פרי, אבל מצד שני קשה להתעלם מכך שעבודתו של רבינוביץ' בקרב היהודים נתנה השראה לקהילה החדשה. זיכרו נותר חי, ובשנות ה-30 של המאה ה-20 הוא בא לידי ביטוי בקישינב בדרכים שונות.

אברבון עמד בראש הקהילה היהודית-משיחית, אבל אין פירוש הדבר שהוא היה זה שזים את פרידתה.

הקרע בין הקהילה החדשה לבין הקהילה הקודמת לא התרחש בבת אחת. עבור הפטיסטים, הקמתה של קהילה יהודית-משיחית היתה מכה, שכן הם איבדו חברים יקרים ורבים בבת אחת, והרי מערכות היחסים בין שתי הקבוצות תמיד היו טובות במיוחד. הפטיסטים התקשו להבין את הצורך של היהודים המשיחיים בקהילה עצמאית. מתוך רשימת הצרכים לתפילה שהופיעה בגיליונות השונים של כתב העת של Mildmay Mission בין השנים 1930-1931, אפשר להבין שהניתוק של היהודים המשיחיים מהרוסים הפטיסטים הותיר אחריו פצעים פעורים. הם לא ביקרו עוד זה אצל זה, כפי שנהגו לעשות עד אז. יחד עם זאת, בדו"ח של שנת 1933 סיפר אברבון ששלח את כתב העת שלו לקהילות בפטיסטיות שונות, ושהן הפיצו אותו בקרב היהודים המתגוררים בקרבתן. בחג המולד של 1934 באו מאמינים בפטיסטים ל"בית אל", וב-1935 נראה היה שהמצב נרגע.

למיטב הבנתנו, הקהילה היהודית-משיחית החדשה לא הצליחה להקים לעצמה מבנה משלה, אבל היה מקום שנהגו להיפגש בו, וככל הנראה שכרו אותו מגורם אחר.

אברבון עמד אומנם בראש הפעילות שנעשתה מטעם Mildmay Mission וגם בראש הפעילות של הקהילה היהודית-משיחית, אבל במכתבים ובידיעות שכתב התייחס לזו האחרונה רק מפעם לפעם. אם כך, יתכן שלמרות שהיה לקהילה מקום מפגש משלה, המשיכו חברים להתאסף ב"בית אל". בחג הפסח של 1931 אירגנו שליחים נורבגיים מגלאצי אסיפה יהודית-משיחית. בין הבאים היו 40 אורחים ממקומות שונים. 22 מתוכם באו מקישינב ובראשם אברבון, 12 מבוקרשט והשאר מערים אחרות.

לא ניתן אומנם לצייר תמונה ברורה של התכונות שאיפיינו את הקהילה החדשה בקישינב, אבל בתחילת אפריל 1936 מזכיר אברבון שנפלה בחלקו הזכות להטביל בקיץ שלושה יהודים "במקווה של הקהילה היהודית-משיחית, שנמצא בתוך גן". אברבון גם אמר שהעבודה "מתנהלת עכשיו בשתי חזיתות": ב"בית אל" - השייך ל-Mildmay Mission, וב"אוהל מועד" - "המבנה" של הקהילה היהודית-משיחית.

היות שהמקורות השונים אינם מרחיבים, למרבה הצער, לגבי מאפייניה של הקהילה, והיות שהפעילות של הקהילה התנהלה במקביל לפעילות של "בית אל" ותוארה מאותה זווית, לא נותר לנו אלא לבדוק את הפעילות שהתרחשה ב"בית אל" בשנות ה-30, ובדיקה זו אכן מלמדת שרבינוביץ' לא נשכח מלב.

זיכרו של רבינוביץ' בקישינב

כפי שכבר הזכרנו, סאמרוויל הול שימש את אברבך בין השנים 1918-1921, אחרי שקישינב עברה לידי רומניה. העותק של כתבי הקודש שהונח על הבמה בזמן שרבינוביץ' היה בחיים הגיע איכשהו לידי אברבך. בשנות ה-30 צוין דבר זה לפחות פעמיים. בתחילת קיץ 1931 ביקר ש' ווילקינ' סון בקישינב. באותם ימים שהה שם פרופסור מרזינקובסקי, שעבד לצידו של אברבך ב"בית אל". באחת האסיפות שהתקיימה ב"בית אל" הקריאו שניהם "מכתבי הקודש העבריים שהיו שייכים בעבר לרב רבינוביץ'".

ספר זה מוזכר גם ב-1936, בדיווח על אסיפה שהתקיימה ב"בית אל" בשמחת תורה. במהלך האסיפה אמר אברבך שחג זה איננו סתם יום בלוח היהודי, אלא חוויה יומית עבור כל יהודי שמאמין בישוע. הילדים עברו באולם כשהם שרים בליווי מוסיקה, ובידיהם דגלים של שמחת תורה, עליהם נכתב השם "ישוע". ווילקינסון סיפר ש"בראש התהלכה צעד ילד קטן, משה שמו, ובידו הספר היפהפה של יוסף רבינוביץ' ז"ל, ועליו כתוב באותיות מתכת גדולות, 'כתבי הקודש'".

דוגמה נוספת לכך שזיכרו של רבינוביץ' חי בקישינב גם בשנות ה-30 מביא מ' רוזף, ששימש בין השנים 1934-1937 כמזכיר ארגון נורבגי שהכריז את הבשורה בקרב יהודים. במהלך מסע שערך לרומניה באביב 1935 הגיע גם לקישינב. הוא תיאר את אברבך כ"אחד הפעילים האנרגטיים ביותר בתחום הבישור ליהודים" וחסיף:

הפעילות פורחת כאן. יש להם קהילה יהודית-משיחית ואפילו בית קברות יהודי-משיחי. הגענו למקום, ובין השאר ביקרנו בקיברו של יוסף רבינוביץ', היהודי-המשיחי והמבשר ששמו ידוע בכל העולם (הקברים כאן בנויים על פי רוב בחלקות שלמות החפורות באדמה. גרם מדרגות מוביל למטה והארונות נטמנים בתאים שבתוך הקירות)...

כשהגענו לקיברו של האיש הרגשנו שאנחנו עומדים על אדמה קדושה. הוא זרע כל כך הרבה זרעים שהניבו פירות נצחיים בקרב בני בריתו של אלוהים. נאמר עליו שדמה להר געש בכל פעם שדיבר על אהבתו לישוע. אהבתו לעם ישראל היתה הצד האחר, המעשי, של אהבתו לישוע. תודות לחריפות שכלו וחוכמתו היה לרבינוביץ' משהו מכוחם של השליחים ומסמכותם. הוא היה מלא ביטחון בהבטחותיו של אלוהים לישראל...

אחר כך חזר רוזף על הסיפור שסיפר פ' גורדון על רבינוביץ' ב-1897 (ר' פרק טז). סביר להניח שסיפורים כאלה התהלכו בשנות ה-30 של המאה ה-20 בקרב הקהילה היהודית-משיחית בקישינב ובקרב כל מי שתמך בעבודה זו. יום לאחר שביקר רוזף את קיברו של רבינוביץ', ביקר גם בבית הקברות

היהודי. בין השאר עמד ליד קבר אחים ואחר כך כתב: "כאן מונח עפרם של כ-200 מאחיו של ישוע בבשר, שנהרגו בידיים 'נוצריות', בשם המשיח".

הוסף

על רקע פעילותו של אברבוק בקישינב בשנות ה-30, מה רבה ההפתעה מכך ש-Mildmay Mission הפסיקו את פעילותם בעיר ב-1937. כבר ביוני אותה שנה כתב אברבוק שארבעה יהודים ממתנינים לטבילתם, וש אחד מהם הגיע לאמונה כשבא לבקר אותו - את אברבוק - שנפל למשכב. בגיליון יולי של כתב העת מופיעה רק הודעה קצרה: "בצער רב אנו מודיעים על אובדן שירותיו של מר ליאון אברבוק, שעבד לצידנו כעשרים שנה".

מלחמת העולם השנייה פרצה ועימה מעשי הזוועה המפלצתיים שנעשו ביהודים, וביניהם הרבה יהודים-משיחיים. בסוף יוני 1940 תבעה רוסיה בחזרה את השטחים של בסרביה שעברו לרומניה לאחר הסכם ורסאי ב-1918. באוגוסט 1940 נשללו מיהודי רומניה זכויות האזרח שלהם, ויהודים רבים שהתגוררו אז ברומניה אבל נולדו בבסרביה, שבו למולדתם. אלא שהכוחות הגרמניים והרומניים התקדמו מזרחה במלוא העוז והפכו את האזור ל"יודנריין" - נקי מיהודים - על ידי כך שהיגלו אותם מזרחה או הוציאו אותם להורג.

סיפור נורא זה איננו עניינו של ספר זה. כאן נציין רק שבתום המלחמה נותר יהודי-משיחי אחד בקישינב.

ולסיום נביא דוגמה אחת המלמדת שעבור כל יהודי-משיחי שחי בקישינב במהלך מלחמת העולם השנייה, זהות יהודית לא היתה רק ביטוי יומרני. מארי אנטוניה אַניקסדאל, אחת הנציגות של הארגון הנורבגי שהכריז את הבשורה בקרב היהודים בגלאצ'י, כתבה ביומנה ב-10 באוקטובר 1942:

יום שבת. מילאן (חיימוביצי) חזר היום מעבודתו בבית החולים של קישינב. הוא מספר שהעיר נחרבה כליל ושכל הבתים נשרפו. נותרו רק מספר קוטג'ים בשולי העיר. ידידנו, היהודים המשיחיים בקישינב, אינם שם. מכולם נשארו רק מוישה דרייטשמן ואשתו אולגה, שעבדה איתנו בשנתיים הראשונות לשהותנו כאן.

בתקופת השלטון הרוסי נעצרו יום אחד כל אלה שהתגוררו במבנה של הארגון ונשלחו לסיביר. בני משפחת דרייטשמן הספיקו להתחבא ונשארו במחבוא עד שבאו הרומנים.

שני יהודים-משיחיים עבדו עם יהודים אחרים בתחנת דלק. התחנה עלתה באש, ומשלא הצליחו למצוא את העבריין הוחלט להוציא להורג כל אדם חמישי. אולי זה מוזר, אבל דווקא שני המאמינים נמצאו בין אלה שהיו אמורים להיות מוצאים להורג. מישוהו סיפר לקצין הממונה שהשניים הם משיחיים, והקצין

הורה להם לצעוד הצידה ובחר שניים אחרים במקומם. אבל השניים אמרו שהיות שהגורל נפל בחלקם הם מעדיפים למות, וכך היה.

אולגה דרייטשמן נפטרה ב-1946. מוישה דרייטשמן נישא בשנית וב-1967 עלה לישראל עם שרה, רעייתו השנייה. לעת זקנה עברו לבית האבות "אבן העזר" בחיפה.

אבל אין זה סוף הסיפור של היהודים המאמינים בקישינב. נפילתו של המשטר הסובייטי הביאה עימה הזדמנויות חדשות. כיום, קרוב ל-100 שנה אחרי מות רבינוביץ', שוב יש יהודים מאמינים בעירו, כמו בהרבה ערים אחרות בעולם.

המשמעות בימינו

עוד ב-1885 אמר א' ספיר באנגליה שאין להעריך את חשיבותה של התנועה המשיחית בקיימב על פי גודלה, אלא על סמך ערכה. ספיר טען שבמסגרת הכרזת חבשורה בקרב היהודים לא הושם מספיק דגש על כך שישוע לא בא אליהם מבחוץ. בעיניו, השאלה אם ישוע הוא המשיח והאדון אינה צריכה לעלות לדיון בין הכנסייה ליהודים, כי קודם כל היא שאלה יהודית. בעיני היהודים, אמר ספיר, מי שהופך למשיחי נחשב אוטומטית לגוי, לאחד שנכרת מהעץ המקורי והורכב על עץ אחר.

אפילו התיאולוג הגרמני דה־לה רוֹי שמתח ביקורת חריפה על השקפתו של רבינוביץ', אמר שרבינוביץ' הביא את ישוע מהשוליים אל מרכז ההווה היהודית.

רבינוביץ' הפך את השאלה ביחס לישוע לעניין יהודי, ובשל כך עורר עליו את רוגזו של העולם היהודי; לא רק של הדתיים אלא גם של יהדות ההשכלה. הוא סיבך את העניינים עבור היהודים המשיחיים, הן עבור אלה שראו במשיחיות אמצעי לברוח מזהותם היהודית, והן עבור אלה שהגיעו לאמונה מתוך מניעים כנים אבל לא הצליחו לשמור על זהותם היהודית בשל המאמץ־נים הגויים שחיו סביבם. רבינוביץ' גם הצליח לעורר את תשומת לב הגויים המשיחיים לבעיותיהם של היהודים המשיחיים, שהיו חשובות, לדעתו. מבין אלה שתמכו ברבינוביץ' יש להזכיר במיוחד את דעליטש, אם כי הוא עצמו חשב שרבינוביץ' הרחיק לכת בעניין שמירת השבת והמילה.

למעט מספר מקרים יוצאי דופן, עד לרבינוביץ' רווחה התפיסה שיהודי שמאמין בישוע חדל להיות יהודי. אבל רבינוביץ' עירער על קביעה זו, וגם יצא נגד הרעיון ש"לגלזים" הוא המשך ישיר של שמירת המסורת היהודית. תווית זו - לגלזים - היתה ועודנה הדרך הקלה ביותר להטיל ספק במפעלו של רבינוביץ'. חוץ מזה, גם למשיחיות של הגויים יש חוקים משלה, חלקם כתובים וחלקם לא, כך שלגלזים איננו סכנה שמשחרת רק לפיתחם של היהודים, כי אם לפיתחם של הכל.

יותר מכל דבר אחר שעשה רבינוביץ' ראוייה לציון תובענותו העקשנית להכרה בכך שאמונתו בישוע לא ביטלה את יהדותו, שזהותו היהודית לא טבעה ברגע שנטבל, ושיהודי־משיחי רשאי לנהל אורח חיים יהודי. אמונתו התבססה על הברית החדשה, על כך שאנחנו נצדקים באמונה, ועל תורת

המשיח המקורית כפי שהיא באה לידי ביטוי בכתובים. רבינוביץ' ביסס עמדה זו כשלמד לעומק את הכתובים לאחר שובו מפלשתינה. הוא גרס לגויים-משיחיים לשקול מחדש את הנושא, ולחשוב מדוע אינם מאפשרים ליהודים להתהלך בחרות ששאל השליח ציווה לתת לגויים בכל מה שקשור לשמירת התורה. רבינוביץ' תבע את החרות בתחום זה, אבל לא שפט יהודים-משיחיים שבחרו להיטמע בכנסיות הנוצריות. לא היתה זו אשמתו של רבינוביץ' שקחי לה רשמית לא כמה בימיו, כזו שבה יכול היה לתת את הסקרמנטים, כפי שכל כך רצה. בטבילתו הוא הראה שחשוב לו להשתייך לגוף המשיח הכללי-עולמי בלי שיהיה עליו להפוך לחבר בזרם כנסייתי כלשהו ובלי שיהיה עליו להפנות עורף לזהותו היהודית.

במספר תחומים חשב רבינוביץ' ברוח התקופה שבה חי, אבל ההשקפות העיקריות שלו עדיין מציבות אתגר בימינו, הן בפני גויים-משיחיים והן בפני יהודים-משיחיים. הטענה שאין מקום לקהילה יהודית-משיחית משום שליהודים אין מדינה משלהם - אין לה תוקף עוד, לפחות לא למי שחי בישראל. יש הקבלות רבות בין הבעיות שהיהודים המשיחיים בישראל (ובמדינות אחרים בעולם) מתחבטים בהן לבין הבעיות שרבינוביץ' ניסה לפתור לפני למעלה מ-100 שנה. מצד אחד הולכת ומתגבשת בימינו תיאולוגיה יהודית-משיחית שדנה לעומק בבעיות אלה, אבל מצד שני, המנהיגים היהודים-משיחיים מתלוננים על אמונה מיסטית וחסרת היגיון שמאפיינת מאמינים רבים מקרב היהודים ונובעת מהתמצאות לקויה בכתובים.

דניאל ג'אסטר, יהודי-משיחי אמריקני שניסה להניח את היסודות לתיאור לוגיה יהודית-משיחית, מודה ש"היהדות המשיחית עדיין בחיתוליה; היא אינה בוגרת, ורק עכשיו לומדת ללכת ולדבר". אם דברים אלה נכונים, הרי שבהחלט יש לנו מה ללמוד מרבינוביץ'. בניסיונותינו לחזור לשורשים ולהידמות למאמינים שחיו במסגרת הקהילה הראשונה אֵל לנו להתעלם מרבינוביץ'. הוא רצה באותם דברים שאנו רוצים בהם, והצליח להגות בדברים האלה גם מן הזווית התיאולוגית. אהבתו לעם ישראל ולאֶחיו היהודים נבעה מאהבתו לישוע המשיח. זו היתה נקודת המוצא שלו. בגללה מתח ביקורת על היהודים בני זמנו ונמנע מתיאולוגיה רומנטית בכל מה שקשור לעם ישראל. יחד עם זאת הוא לא חדל לאהוב את בני עמו ולקוות שייושעו.

רבינוביץ' אולי לא הקדיש מספיק מחשבה לצד התיאולוגי ולהבחרת רעיונותיו, אבל הוא כן הראה - במיוחד בראשית פעילותו הציבורית - שהתלהבות ומחשבה תיאולוגית יכולות להתקיים בצוותא. גם בנקודה זו יש לנו מה ללמוד.

בפעילותו ובדרשותיו הוא נגע בנקודה רגישה אצל בני עמו. על כך היה לו סיפור מתאים שנמצא במספר גירסאות קצת שונות זו מזו, ושמקורן 1884-1885. הסיפור נקרא "גורלו המר של יוסף".

גורלו המר של יוסף

גורלם המר של בני עמי היה מאז ומתמיד על ליבי. ניסיתי דרכים שונות כדי למצוא לכך מִרְפָּא, אך לשווא.

כאשר רופא בודק אדם חולה עליו ללמוד היטב את הבעיה לפני שיוכל לרשום לו תרופה מתאימה. הוא בודק את הדופק, נוגע פה, נוגע שם, ושואל: "כואב?" "האם לוחץ לך כאן?" אבל רק כשהוא נוגע בנקודה רגישה הוא מקבל תשובה ברורה מהחולה. הכאב שחש החולה מוציא ממנו את המילים: "אל תלחץ כאן. זה כואב!"

כך הרגשתי כשניסיתי למצוא מזור לסיבלות בני עמי. לשווא נגעתי בנקודות שונות, אך היות שלא היו רגישות, בקושי נשמעה תשובה.

אם אמרתי: "בניגוד לטענה הרווחת, התלמוד וכל הספרים החיצוניים לא ניתנו בהר סיני; אלה הם ספרים מלאי חוכמה וכסידות כאחד" - השארתי מעט מאוד רושם על אָחִי.

ואם אמרתי: "התנ"ך נכתב כולו בהשראת בני אדם. יש בו סיפורים שלא הוכחו וניסים שאי אפשר להאמין להם", המשיכו להתדיחם אלי בכבוד; גם מילים אלה לא הכאיבו לבני עמי.

בני עמי שמרו על שלוותם גם כשהפכתי את משה שווה לעושי להטוטים בני ימינו. לא כאב להם כשקראתי למשה "מתחזה". יכולתי אפילו להתכחש לאלוהים בלי שבני עמי ישמיעו צליל אחד של כאב. אבל כששבתי מארץ הקודש ובפי הבשורה המשמחת: ישוע הוא אחינו, אז ורק אז נגעתי בנקודה רגישה. זעקת כאב נשמעה שוב ושוב מכל עבר: "אל תלחץ כאן, זה כואב!"

אכן זה כואב. אבל עליכם לדעת, אָחִי ובני עמי, שזוהי מחלתכם; לא חסר לכם דבר חוץ מאחיכם ישוע. המחלה שלכם היא שאין לכם אותו. קבלו אותו ותירפאו מכל סיבלותיכם.

עניין טכני

להלן השמות המלאים של הארגונים השונים שמופיעים בטקסט
(בסוגריים מופיע השם בעברית, אם נעשה בו שימוש בספר זה):

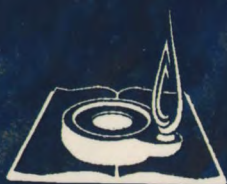
Central Agency	Der evangelisch-lutherische Central-verein für die Mission unter Israel
British Society	The British Society for the Propagation of the Gospel among the Jews (<i>"החברה הבריטית"</i>)
London Society	The London Society for Promoting Christianity amongst the Jews (<i>"החברה הלונדונית"</i>)
Mildmay Mission	The Mildmay Mission to the Jews

יוסף רבינוביץ' (1837-1899)

הינו אחת הדמויות הבולטות ביותר בהיסטוריה
החדשה של היהדות המשיחית. בעיירה הרוסית
קשינב הוא ייסד קהילה - ותנועה - בשם "בני ישראל
בני ברית חדשה". בתור יהודי המאמין בישוע עמד
רבינוביץ' על זהותו היהודית, דבר שגרר בעיות
המוכרות גם ליהודים משיחיים בימינו.

ב- 1888 אמר רבינוביץ': "שני נושאים מעסיקים
אותי יותר מכל: האחד - האדון ישוע המשיח,
השני - עם ישראל".

ספר זה שופך אור על ההיסטוריה החדשה של
היהדות המשיחית ועל שאלת זהותם השנויה
במחלוקת של היהודים המאמינים בישוע.

מרכז כספרי